

Ciutats educadores

Educating cities

Ciudades educadoras

Noranta anys de metro

Ninety years of the metro

Noventa años de metro

Entrevista / Interview

Isona Passola

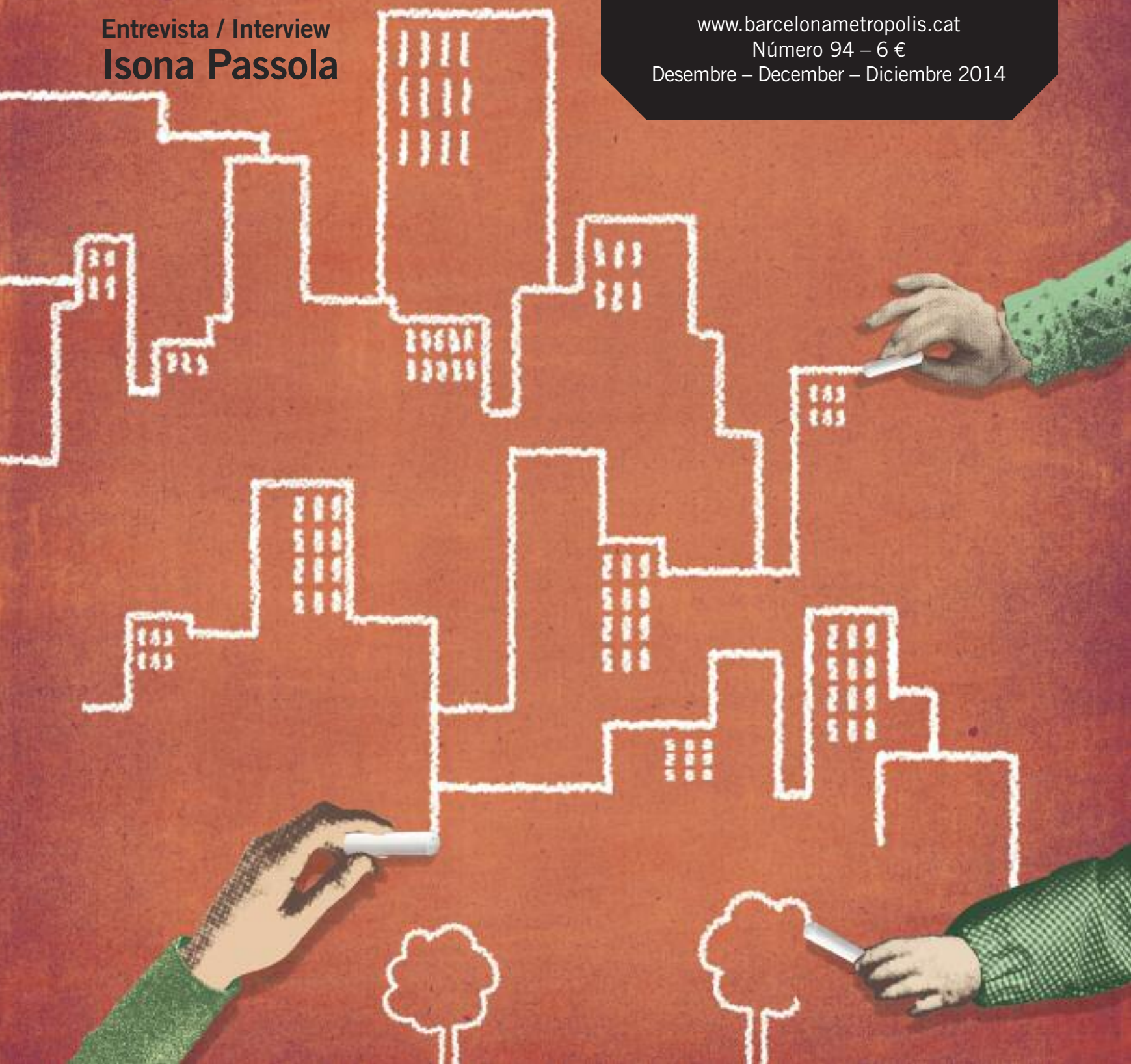
Barcelona Metròpolis

Capital en transformació

www.barcelonametropolis.cat

Número 94 – 6 €

Desembre – December – Diciembre 2014

La força de la participació ciutadana ha marcat l'any 2014. En aquesta pàgina i a l'interior de la coberta, imatges del procés participatiu del 9 de novembre passat. En les pàgines següents, experiències de lluita contra l'exclusió social, que és un objectiu prioritari de les ciutats educadores.

Fotos del 9N: Antonio Lajusticia

La ciutat educadora

La participació és indispensable per vertebrar la transformació de la ciutat. I en la base de totes les noves formes de participació hi ha la ciutat educadora.

Tanquem un any memorable, un any políticament vertiginós que ha estat marcat per la força de la participació ciutadana. Ara que s'acaba ho sabem i ho sentim: justament enguany que commemoràvem el Tricentenari dels fets de 1714, un dels episodis més dolorosos de la història de Barcelona, hem viscut també un dels moments més dinàmics, decisius i esperançats del nostre temps.

El 2014 ha estat un any marcat per l'expressió d'una voluntat col·lectiva. Les avingudes de Barcelona han estat l'escenari d'una de les manifestacions més multitudinàries de la història d'Europa. Centenars de milers de catalans han participat en un exercici de cal·ligrafia inusual pels carrers de Barcelona amb l'únic objectiu d'expressar un anhel popular. De tot plegat ens hem quedat amb la lliçó que no hi ha cohesió sense col·laboració.

Així com la política d'un govern municipal emana d'un mandat dipositat a les urnes, la concreció d'una agenda política només es pot fer realment efectiva si la ciutadania se l'apropia i hi col·labora. I viceversa, només quan la capacitat d'associació dels barcelonins s'ha expressat en voluntats intel·ligibles ha estat possible traduir-les políticament. Com diu la directora i productora Isona Passola a l'entrevista que obre aquest número de *Barcelona Metròpolis*: "La gent malparla de la política, però caldria recordar-los que si tu no fas política, la faran per tu."

No hi ha cohesió, doncs, sense col·laboració. Si la col·laboració és la condició, el premi és la cohesió. El concepte de col·laboració ha estat un dels eixos de la revista *Barcelona Metròpolis* al llarg d'aquests darrers dos anys. Immersos com som en el nou paradigma digital, la participació ciutadana s'ha convertit en un vector indispensable per vertebrar la transformació de la ciutat, tant si parlem de *smart cities*, resiliència urbana o ciència ciutadana, com de

la nova economia del coneixement. I a la base de totes aquestes noves formes de participació hi ha la ciutat educadora.

El monogràfic d'aquest número se centra justament en el Congrés de Ciutats Educadores, que s'ha celebrat a Barcelona aquesta tardor i que ha reunit representants de més de 470 ciutats d'arreu del món. És ciutat educadora aquella que procura i vetlla per la formació dels seus ciutadans més enllà de l'escola, la universitat i els àmbits propis de l'ensenyament. La ciutat educadora crea espais per compartir i fer arribar el coneixement a la ciutadania, sigui a les biblioteques, els ateneus populars, les associacions de veïns, els centres cívics, les fàbriques de creació, els laboratoris ciutadans... i, per què no, també les presons. És la ciutat porosa, que participa i innova amb la voluntat d'incloure, que busca fórmules innovadores de participar i inclou la innovació en tots els àmbits de participació. D'aquest triangle format per la inclusió, la participació i la innovació, la ciutat educadora en fa un cercle virtuós.

La ciutat educadora no és cap entitat supraciutadana sinó la seva gent, és la pròpia capacitat de les persones de generar un teixit ciutadà. I Barcelona és una ciutat que s'ha dissenyat a partir de successives planificacions però que ha reeixit sobretot quan la transformació s'ha fet des de la cooperació de la gent. I és des de la base que ha sorgit també la dissidència, les veus crítiques que han matisat el discurs oficial i han enriquit el relat de la ciutat. La feina dels governants és també escoltar atentament aquests ciutadans que ens alerten davant maniobres d'exclusió i ens recorden que no avancem de veritat si la ciutadania queda enrere. La ciutat educadora, en definitiva, també és això: el dret de la ciutadania de formular el seu mandat democràtic. ■

Marc Puig i Guàrdia
 Director de
 Comunicació i
 Atenció Ciutadana

The power of citizen participation has characterised the year 2014. On the previous page and the inside cover, images from the participation process on November 9th. On this page and the next, examples of the fight against social exclusion, which is a priority for educating cities.

9N photos: Antonio Lajusticia

The educating city

Marc Puig i Guàrdia
Director of
Communications
and Citizen Service

Participation is vital for structuring the transformation of the city. And the educating city is the basis of all new forms of participation.

We are approaching the end of a memorable year, a politically intense one in which the power of citizen participation has left an indelible mark. Now is a time to reflect on what we know and feel: this year – when we commemorate the tercentenary of the events of 1714, one of the most painful episodes in the history of Barcelona – we have lived through one of the most dynamic, decisive and hopeful years of our time.

2014 was a year distinguished by the expression of collective will. The avenues of Barcelona were the scene of one of the most massive demonstrations in the history of Europe: hundreds of thousands of Catalans coloured the city's streets in an unprecedented calligraphy for the sole purpose of expressing a shared longing. All of this leaves us with the lesson that cohesion requires collaboration.

Just as municipal policies derive from a mandate decided at the polls, a political agenda can only be implemented effectively with the public participating as active stakeholders. Conversely, only when the associative capacity of Barcelonians has been expressed through intelligible aspirations has it been possible to shift these into the political realm. As Isona Passola says in her interview in the opening pages of this edition of *Barcelona Metròpolis*: “People speak ill of politics, but they would do well to remember that if you do not do politics, others will do it for you.”

Hence, once again, cohesion requires collaboration. When collaboration is present, cohesion is the reward. The concept of collaboration has been one of the guiding principles behind *Barcelona Metròpolis* magazine over the past two years. Within the new digital paradigm in which we are now immersed, citizen participation plays an essential role in structuring urban transformation. This assertion holds true irrespective of whether we are talking about smart

cities, urban resilience, citizen science or the new knowledge economy, and at the foundation of all these new forms of participation is the educating city.

This issue's monograph focuses on the Congress of Educating Cities, held in Barcelona this past autumn, an event that brought together representatives from more than 470 cities around the world. An educating city is one that provides and ensures the education of its citizens beyond the confines of schools, universities and other conventional teaching environments. The educating city creates places for sharing knowledge and disseminating it to the public: libraries, athenaeums, neighbourhood associations, community centres, art factories, citizen laboratories and – why not? – also prisons. Such cities are porous, acting and innovating with an inclination for inclusion. They seek innovative formulas for participation and incorporate innovation at all levels of participation. From a triangle formed by inclusion, participation and innovation, the educating city creates a virtuous circle.

The educating city is not an institution operating over and above the citizenry. Rather, it embodies the capacity of people to weave the very fabric of citizenry. While Barcelona is a city designed from successive planning initiatives, it has been most successful when its transformations were the product of cooperation amongst its people. It is from this same source that dissent has arisen; those critical voices offering nuances to official discourse and enriching the city's narrative. The job of those who govern is to listen astutely to citizens who warn against actions of exclusion and remind us that real advancement does not take place when the citizenry is left behind. Ultimately, an educating city is one that embraces the right of citizens to formulate their own political mandate. ■

La fuerza de la participación ciudadana ha marcado el año 2014. Ilustrando la página de la editorial en catalán y el interior de la cubierta, imágenes del proceso participativo del 9 de noviembre pasado. En esta página y en la anterior, experiencias de lucha contra la exclusión social, que es un objetivo prioritario de las ciudades educadoras.

Fotos del 9N: Antonio Lajusticia

La ciudad educadora

La participación es indispensable para vertebrar la transformación de la ciudad. Y en la base de todas las nuevas formas de participación está la ciudad educadora.

Cerramos un año memorable, un año políticamente vertiginoso marcado por la fuerza de la participación ciudadana. Ahora que termina lo sabemos y lo sentimos: justo cuando conmemorábamos el Tricentenario de los hechos de 1714, uno de los episodios más dolorosos de la historia de Barcelona, hemos vivido también uno de los momentos más dinámicos, decisivos y esperanzados de nuestro tiempo.

El año 2014 ha sido un año marcado por la expresión de una voluntad colectiva. Las avenidas de Barcelona han sido el escenario de una de las manifestaciones más multitudinarias de la historia de Europa. Cientos de miles de catalanes han participado en un ejercicio de caligrafía insólito por las calles de Barcelona con el único objetivo de expresar un deseo popular. De todo ello, nos quedamos con la lección de que no hay cohesión sin colaboración.

Así como la política de un gobierno municipal emana de un mandato depositado en las urnas, la concreción de una agenda política solo puede hacerse realmente efectiva si la ciudadanía se adueña de ella y colabora. Y viceversa, solo cuando la capacidad de asociación de los barceloneses se ha expresado en voluntades inteligibles, ha sido posible traducirlas políticamente. Como dice Isona Passola en la entrevista que abre este número de *Barcelona Metròpolis*: “La gente se queja de la política, pero habría que recordarles que si tú no haces política, la harán por ti.”

No hay cohesión, pues, sin colaboración. Si la colaboración es la condición, el premio es la cohesión. El concepto de colaboración ha sido uno de los ejes de la revista *Barcelona Metròpolis* a lo largo de estos dos últimos años. Inmersos como estamos en el nuevo paradigma digital, la participación ciudadana se ha convertido en un vector indispensable para vertebrar la transformación de la ciudad, tanto si hablamos de *smart cities*, resiliencia urbana o cien-

cia ciudadana, como de la nueva economía del conocimiento. Y en la base de todas estas nuevas formas de participación, se encuentra la ciudad educadora.

El monográfico de este número se centra justamente en el Congreso de Ciudades Educadoras, que el pasado otoño reunió en Barcelona a representantes de más de 470 ciudades de todo el mundo. Ciudad educadora es la que procura y vela por la formación de sus ciudadanos más allá de la escuela, la universidad y los ámbitos propios de la enseñanza. La ciudad educadora crea espacios para compartir y hacer llegar el conocimiento a la ciudadanía, sea en bibliotecas, ateneos populares, asociaciones de vecinos, centros cívicos, fábricas de creación, laboratorios ciudadanos... y, por qué no, incluso en prisiones. Es la ciudad porosa, que participa e innova con la voluntad de incluir, que busca fórmulas innovadoras de participar e incluye la innovación en todos los ámbitos de participación. De este triángulo formado por la inclusión, la participación y la innovación, la ciudad educadora hace un círculo virtuoso.

La ciudad educadora no es ninguna entidad supraciudadana, sino su gente; es la propia capacidad de las personas de generar un tejido ciudadano. Y Barcelona es una ciudad que se ha diseñado a partir de sucesivas planificaciones, pero que ha triunfado sobre todo cuando la transformación se ha hecho desde la cooperación de la gente. Y es de la base de donde han surgido también las voces críticas que han matizado el discurso oficial y que han enriquecido el relato de la ciudad. El trabajo de los gobernantes es también escuchar atentamente a estos ciudadanos que nos alertan ante maniobras de exclusión y nos recuerdan que no avanzamos de verdad si la ciudadanía se queda atrás. La ciudad educadora, en definitiva, también es eso: el derecho de la ciudadanía a formular su mandato democrático. ■

Marc Puig i Guàrdia
 Director de
 Comunicación y
 Atención Ciudadana

Barcelona Metròpolis Número 94. Desembre 2014

Editor Ajuntament de Barcelona

Consell d'edicions i publicacions Jaume Ciurana, Jordi Martí i Galbis, Marc Puig, Miquel Guiot, Jordi Joly, Vicente Guallart, Àngel Miret, Marta Clari, Albert Ortas, Josep Lluís Alay, José Pérez Freijo, Pilar Roca

Edició i producció

Direcció de Comunicació i Atenció al Ciutadà. Marc Puig, director
Direcció d'Imatge i Serveis Editorials. José Pérez Freijo, director
Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona. Tel. 93 402 30 99

Direcció Bernat Puigtobella

Coordinació editorial Marga Pont

Edició de textos Jordi Casanovas

Col·laboradors Mercè Balada, Helena Buffery, Àngel Castiñeira, Joan Coll, Josep M. Coll, Jenn Díaz, Josep M. Espinàs, Sílvia Espinosa, Daniel Giralt-Miracle, Antònia Hernández Balada, Anna Jolonch i Anglada, Núria Juanico, Jordi Jubany i Vila, Ramon Malla, Manuel Marina, Imma Merino, Josep M. Muñoz, Jordi Nopca, Griselda Oliver Alabau, Oriol Pàmies, Joan M. del Pozo, Josep M. Rovira Ragué

Maquetació Daniel Muñoz

Fotografia Dani Codina, Antonio Lajusticia, Fabiola Llanos, Noemí Roset, Claudia Torner, Pere Virgili, Vicente Zambrano.

Arxius i agències: Albertí Editor SL, Apropa Cultura, Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Arxiu Nacional de Catalunya, Awi.net, Fundació La Roda, teatroDENTRO. Edició fotogràfica: Antonio Lajusticia

Il·lustracions Bernat Cormand, Elisenda Llonch, Ana Yael Zareceansky

Portada i contraportada Ana Yael Zareceansky

Correcció i traducció L'Apòstrof SCCL, Linguaserve, Nova Language Services

Producció Maribel Baños

Administració general Ascensió García

Distribució M. Àngels Alonso

Dipòsit legal B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223

Adreces electròniques

www.bcn.cat/bcnmetropolis – http://twitter.com/bcnmetropolis

bcnmetropolis@bcn.cat

Els articles de col·laboració expressen l'opinió dels seus autors, no necessàriament compartida pels responsables de la revista. Els continguts de *Barcelona Metròpolis* es troben disponibles al lloc web de la publicació sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya. Més informació a www.bcn.cat/bcnmetropolis.

ÍNDEX

6 Entrevista

Isona Passola: "Allò que distingeix Barcelona és el respecte per la llibertat"

Josep M. Muñoz

10 Dossier. Ciutats educadores

Un agent educatiu permanent, plural i polièdric
Antònia Hernández Balada

Un espai inclusiu, de participació i de creació
Àngel Castiñeira

Reconstruir el "jo" col·lectiu Anna Jolonch i Anglada
Experiències de combat contra l'exclusió social
Núria Juanico

L'art de la paraula com a eina de canvi
Griselda Oliver Alabau

Joves que ensenyen a la gent gran
Jordi Jubany i Vila

Reptes educatius en el camí del futur
Joan Manuel del Pozo

El Tao de l'educació
Josep Maria Coll

24 Biografia

La pionera radiofònica oblidada Sílvia Espinosa

26 Generació etcètera

Jungles, distàncies i marginacions Imma Merino

28 Barcelona vista des d'Irlanda

Les set edats de Barcelona Helena Buffery

30 Dossier. Noranta anys de metro

El metro parla Josep Maria Espinàs

Deien que els barcelonins no suportaven viatjar sota terra Josep Maria Rovira Ragué

Una història subterrània Joan Coll / Manuel Marina
A l'avantguarda dels metros del futur

Ramon Malla / Oriol Pàmies

39 Llibres

Una passió transversal i necessària
Jordi Nopca

Fer justícia a August Font Daniel Giralt-Miracle
Viatge a la Barcelona del 1900 de la mà d'Adolf Mas Mercè Balada

41 El relat

Les coses que es fan al Clot Jenn Díaz

SUMMARY

42 Interview

Isona Passola: "What distinguishes Barcelona is respect for freedom"

Josep M. Muñoz

46 Dossier. Educating cities

A permanent, plural and multi-faceted educating agent Antònia Hernández Balada

An inclusive space for participation and creation

Àngel Castiñeira

Reconstructing the collective "me"

Anna Jolonch i Anglada

Experiences in fighting against social exclusion

Núria Juanico

The art of words as a tool for transformation

Griselda Oliver Alabau

The young who teach the elderly

Jordi Jubany i Vila

Educational challenges up ahead

Joan Manuel del Pozo

The Tao of education Josep Maria Coll

60 Biography

A radio pioneer forgotten Sílvia Espinosa

62 Generation etcetera

On jungles, marginalisation and distance

Imma Merino

64 Barcelona as seen from Ireland

The Seven Ages of Barcelona Helena Buffery

66 Dossier. Ninety years of the metro

The metro speaks Josep Maria Espinàs

They used to say Barcelonians hated underground travel Josep Maria Rovira Ragué

An underground history Joan Coll / Manuel Marina

At the forefront of future metros

Ramon Malla / Oriol Pàmies

75 Books

A necessary and pervasive passion Jordi Nopca

Doing justice to August Font Daniel Giralt-Miracle

On a journey to the Barcelona of 1900 with Adolf Mas Mercè Balada

77 The story

The way it goes in El Clot Jenn Díaz

ÍNDICE

78 Entrevista

Isona Passola: "Lo que distingue a Barcelona es el respeto por la libertad"

Josep M. Muñoz

82 Dossier. Ciudades educadoras

Un agente educativo permanente, plural y poliédrico Antònia Hernández Balada

Un espacio inclusivo, de participación y de creación Àngel Castiñeira

Reconstruir el "yo" colectivo

Anna Jolonch i Anglada

Experiencias de combate contra la exclusión social

Núria Juanico

El arte de la palabra como herramienta de transformación

Griselda Oliver Alabau

Jóvenes que enseñan a la gente mayor

Jordi Jubany i Vila

Retos educativos en el camino del futuro

Joan Manuel del Pozo

El Tao de la educación Josep Maria Coll

96 Biografía

La pionera radiofónica olvidada Sílvia Espinosa

98 Generación etcétera

De junglas, marginaciones y distancias

Imma Merino

100 Barcelona vista desde Irlanda

Las siete edades de Barcelona Helena Buffery

102 Dossier. Noventa años de metro

El metro habla Josep Maria Espinàs

Decían que los barceloneses no soportaban viajar bajo tierra Josep Maria Rovira Ragué

Una historia subterránea Joan Coll / Manuel Marina

A la vanguardia de los metros del futuro

Ramon Malla / Oriol Pàmies

110 Libros

Una pasión transversal y necesaria Jordi Nopca

Hacerle justicia a August Font Daniel Giralt-Miracle

Viaje a la ciudad de 1900 con Adolf Mas

Mercè Balada

112 El relato

Las cosas que se hacen en el Clot Jenn Díaz

Josep M. Muñoz
 Director de *L'Avenç*

Isona Passola

“Allò que distingeix Barcelona és el respecte per la llibertat”

L'endemà, la segona pel·lícula política d'Isona Passola, va ser un fenomen del micromecenatge, amb 350.000 euros recaptats, tot un rècord europeu. La productora de *Pa negre*, que ara prepara l'adaptació d'*Incerta glòria*, de Joan Sales, considera que Barcelona és un centre d'experimentació cinematogràfica molt potent, tot i que al cinema català encara li falta trobar el seu gran públic.

Veient la seva trajectòria com a productora cinematogràfica, no és cap anècdota constatar que vostè es va llicenciar en història contemporània.

En tinc un record tan bo, de la carrera d'història! I m'ha servit tant, a la vida, per a la meua professió: per triar els temes, per enfocar no només el documental més polític, sinó també la ficció... Sempre he estat una lectora compulsiva i dubtava si estudiar literatura, però als anys setanta, a la Universitat Autònoma, hi havia uns professors d'història tan brillants –Reglà, Termes, Balcells, Riquer, Nadal, Fontana– que, és clar, no podies deixar passar l'oportunitat! I en la meua trajectòria com a productora sempre em va sortir la història: sembla que no puc escapar-me'n.

El cinema fa possible convertir la història en realitat. El dia que, rodant *Pa negre*, vam posar en marxa les fàbriques de filats a Manlleu, i vaig tornar a sentir el soroll que feien les màquines, i vaig adonar-me que les volves de cotó volaven per l'aire, per damunt dels caps de les treballadores, vaig tenir un moment d'emoció brutal... Em vaig dir que la història la pots fer venir de cop, te la pots posar davant dels ulls. I després, quan vam fer fumar les xemeneies, i des del riu fèiem la boira, i els treballadors amb les bicicletes i amb els llums de carbur anaven caminant a les cinc de la matinada, era preciós! A mi la història m'acompanya sempre, no l'he deixada mai.

Una altra cosa que l'acompanya sempre és el compromís ideològic. Com l'ha condicionat, professionalment?

Tenir un compromís ideològic –si és que se'n pot dir així, perquè per a mi és tan natural que forma part de la meua vida– em dóna la possibilitat de canviar les coses que no m'agraden. Em sembla positiu implicar-se en els problemes de la societat, i amb aquest país tan a mig fer ets sentit útil. Per a mi, que no suportava la passivitat davant les injustícies, ha estat molt estimulant. La gent malparla de la política, però caldria recordar-los que, si no fan política, algú altre la farà per ells.

A casa meua he viscut una resistència fortíssima al franquisme per la via cultural, i això donava molt de sentit a la vida del meu pare i dels meus avis. Per tant, per a mi ha estat molt natural, i no és cap mèrit. Quan la gent m'atura pel carrer per donar-me les gràcies, penso: “De què? Però si és fantàstic!” La gràcia d'aquest país, dins la seva desgràcia, és que encara el pots transformar.

D'on prové el seu interès per l'audiovisual?

Jo, de molt jove, feia teatre. Per tant, la ficció sempre m'ha interessat molt. I, després d'estudiar història, vaig entrar a la Universitat de Vic. Allà fèiem que els alumnes debatessin entre ells com si fossin personatges històrics. A més, els filmàvem, cosa que encara tenia més interès. Llavors em vaig matricular en un curs d'introducció a la imatge a l'Institut del Teatre; i d'aquí ja vaig fer el salt i vaig muntar la productora.

Vostè crea la productora Massa d'Or Produccions l'any 1992, que és un any important per a Barcelona.

Sí, jo havia fet *Despertaferro*, un dels primers treballs de dibuixos animats que es van produir aquí, també de tema històric. Però m'interessava la ficció, i vaig trobar un soci francès a Canes que es va enamorar d'aquesta pel·lícula i em va proposar fer una sèrie de coproduccions amb Arte. Llavors vam muntar Massa d'Or i vam fer *Els de davant* –amb Jesús Garay–, que transcorre a la Unió Soviètica i aborda l'estalinisme.

Gairebé totes les pel·lícules que he produït tenen un punt d'història: *El pianista*, basada en la novel·la de Vázquez Montalbán, sobre el barri vell de Barcelona; *El mar*, basada en la novel·la de Blai Bonet sobre la postguerra a Mallorca; *Mirant al cel*, sobre els bombardejos durant la Guerra Civil; *Pa negre*, basada en la novel·la d'Emili Teixidor, sobre el món de la fàbrica... Produir requereix molta energia, obtenir fons, anar a mercats, dissenyar els equips, controlar els rodatges, ser al muntatge... Hi dediques moltes hores, moltes nits sense dormir, molts caps de setmana. Has de creure en allò que fas, o no et compensa. Per tant, he de produir temes que m'interessin.

Una de les seves característiques com a productora és l'ús de textos literaris catalans com a base de les pel·lícules: *El pianista*, *El mar*, *Pa negre* i ara *Incerta glòria*.

La literatura del país m'interessa moltíssim; la conec bé, l'he estudiada i n'he gaudit. A més, és tan difícil escriure un guió ben fet, que quan algú ja ha reflexionat sobre la creació psicològica dels personatges i sobre les estructures narratives per a una novel·la ja tens moltes pistes de com pot ser la pel·lícula, oi? Quan llegeixes la novel·la, ja veus si hi ha l'estructura cinematogràfica o per on l'has de pensar, i

a mi això m'agrada molt. De fet, a la universitat faig classes d'adaptació literària al cinema, que s'ha acabat convertint en la meua especialitat.

Una altra característica seva ha estat treballar amb directors que no es caracteritzen per tenir un perfil comercial: per exemple, va fer un dels últims documentals de Joaquim Jordà, *De nens...*

Aquí em vaig arriscar molt, perquè en Jordà volia parlar del cas Raval, però fins que no vam entrar als jutjats i vam veure que malament que funciona un dels pilars de la democràcia, no vaig veure que allò es convertia en una pel·lícula sobre la justícia en aquest país. Els jutges menystenien els acusats, s'adormien a la sala...

De tota manera, tinc l'obsessió que hem de buscar els públics. Les condicions econòmiques han fet que el cinema català s'hagi especialitzat en pel·lícules de baix cost i, per tant, molt creatives. Això ens ha donat una imatge de marca molt bona a l'estranger, i ara Barcelona és un centre d'experimentació cinematogràfica molt potent, però no hem trobat els grans públics que tenen totes les cinematografies, com la francesa. A França, un 35% de la recaptació prové de pel·lícules franceses perquè l'Estat dóna molt de suport al sector. A l'estat espanyol hi ha una mitjana del 13% que va a veure pel·lícules espanyoles, i a Catalunya..., no ho vull ni dir!

Hem d'apropar la gent al nostre cinema; la proximitat és un factor d'atracció que funciona a tot arreu. Això només ho hem resolt a la televisió, amb els serials, que han saciat la demanda de proximitat, però en el cinema no ha estat igual. I no vull parlar de *Pa negre*, perquè sempre es posa com a excepció, però el fet és que va demostrar que tenim un públic.

Vostè fa gairebé dos anys que és presidenta de l'Acadèmia del Cinema Català. Entre les prioritats de l'acadèmia figura la projecció internacional del cinema català, però també, i potser de manera més important, la necessitat de prestigiar-lo de portes endins perquè trobi el seu públic natural.

El cinema és una eina de cohesió del país, d'autoestima i d'autoconeixement, i també és el recurs més important per

donar-se a conèixer a fora. És impressionant, quan vas pel món presentant una pel·lícula com *Pa negre*, trobar-te al davant la premsa d'un lloc tan allunyat com ara Hong Kong i poder-los explicar com és el teu país, com vivim, quina llengua parlem...

A Catalunya no hem pogut tenir una cinematografia que donés tot el potencial creatiu que ofereix el país en les altres arts, com les arts plàstiques i el teatre... Aquesta és una assignatura pendent, i per això estic al capdavant de l'acadèmia, per contribuir a posar la centralitat cultural que té el cinema dins la centralitat política que hauria de tenir la cultura. El pressupost cultural de la Generalitat no arriba a l'1%, i això és una vergonya. Com a mínim hauríem de tenir un 2% d'acord amb el retorn econòmic de la cultura, cosa que cap govern no ha entès. No puc entendre que, sabent el paper que pot fer la cultura en un país sense estat, se l'hagi abandonat tant! I, insisteixo, el cinema és indústria, però també és cultura.

Cal fer entendre, doncs, la cultura no com un luxe sinó com un element indispensable per a la societat.

A casa nostra la cultura no s'ha pres seriosament, encara que formés part de l'estat del benestar. La cultura és l'ensenyament en l'edat adulta: quan surts de l'escola et continues nodrint d'esperit crític, d'informació i d'emoció. La cultura és un puntal de l'estat del benestar, com la sanitat i l'ensenyament. Hem de batallar perquè les institucions ho entenguin i hi posin remei. Com més cultura, més riquesa; no al contrari, no es tracta de pensar "ara som rics i ens podem pagar la cultura". Això, a Espanya, no s'ha entès, i a Catalunya, amb prou feines.

Quin paper té Barcelona en aquesta projecció del cinema català?

La nostra imatge és la d'una ciutat molt oberta, molt respectuosa, molt diversa –i això crec que és un dels trets identificadors del país. A vegades la gent, a propòsit de trets identitaris, només pensa en elements com la llengua, però allò que ens distingeix de debò, que fa que siguem moderns i que ens puguem considerar un banc de proves de la societat del futur, és que tenim un respecte enorme per la llibertat. Així és Barcelona, i jo crec que és una imatge de marca fantàstica. I això es pot ensenyar en el cinema.

Barcelona ha ocupat una posició de primer ordre en la producció de publicitat, tot i que la centralitat en aquest àmbit, amb el pas dels anys, s'hagi anat desplaçant parcialment a Madrid. Fèiem una publicitat molt bona i ben valorada. Això ens ha deixat unes infraestructures de producció potents, tot i que també s'han vist afectades per la crisi. Però és un actiu que no hauríem de deixar perdre. A més, disposem de professionals molt bons i creatius, i universitats que donen una preparació excel·lent als estudiants. Per tant, no ens falta res del que es demana a una ciutat perquè s'hi vingui a rodar: les estructures, el suport logístic, els tècnics... I la llum, que és molt important, perquè si has de fer rodatge diürn i a les cinc de la tarda ja és fosc...

Hi ha una base industrial però tocada per la crisi. I tenim unes escoles universitàries que formen bons professionals, però aquests joves no troben feina!

La cultura és l'ensenyament en l'edat adulta: et continues nodrint d'esperit crític, d'informació i d'emoció.

En aquests moments patim una gran fuga de cervells. La gent bona marxa a fora. Espero que s'ho agafin com una pràctica i tornin per aportar-nos els coneixements adquirits a fora, perquè el país s'està dessagnant de talent. No ho vull comparar amb l'exili de l'any 1939, però... Hem de construir un Estat que funcioni per recuperar els més bons i atorgar-los els llocs que els corresponen.

No estem fent massa pel·lícules? No n'hauríem de produir menys i concentrar els esforços?

Estem produint molt, amb uns estàndards de qualitat alts, però amb uns estàndards pressupostaris baixos que no ens fan competitius. *La plaga* n'és un exemple. És una pel·lícula boníssima, molt creativa, però feta amb un pressupost reduït. I així és difícil sortir a competir. Però estic segura que a la seva directora, la Neus Ballús, li dones un bon pressupost i, amb el talent que té, et fa una pel·lícula absolutament competitiva.

Així doncs, ens calen uns estàndards pressupostaris normalitzats que ens permetin competir en igualtat de condicions. En l'última edició dels premis Gaudí la mitjana pressupostària de les pel·lícules que hi optaven estava notablement per sota de la mitjana europea. Aquesta és una de les coses que s'han de resoldre: hem de tornar a tenir pressupostos normals per estimular el cinema rodat en català i també per sostenir la nostra diversitat. Ens cal poder rodar en anglès i en l'idioma que convingui. No hem d'oblidar que el cinema és també una indústria.

Com a directora, vostè ha fet dues pel·lícules amb una intencionalitat política clara, *Cataluña-Espanya* (2009) i, ara, *L'endemà*. Què destacaria de l'una i de l'altra?

L'endemà ha estat fantàstic poder explicar com voldries que fos el teu país, però *Cataluña-Espanya* també va ser important perquè abans no s'havia parlat mai tan clarament del tema posant cara a cara i sense por pensadors d'una i altra banda; va ser una pel·lícula absolutament desdramatitzadora. La vaig presentar per tot Catalunya i va ser molt ben acceptada per la *intelligentsia*, perquè era molt més intel·lectualitzada que *L'endemà*, una pel·lícula que s'ha fet per a un públic molt ampli. Mentre que *Cataluña-Espanya* posava tot l'èmfasi en el discurs, a *L'endemà* el discurs continua en poder dels pensadors, però l'emoció –que n'hi ha molta, perquè l'he feta èpica– està en mans dels actors i de les seqüències de masses, de les corals, etcètera. *Cataluña-Espanya* s'adreçava directament al cap. En canvi, a *L'endemà* fem un pas més i té cap i cor, perquè sigui massiva, per al gran públic i no només per a les elits.

© Pere Virgili

És una pel·lícula que s'ha pogut fer gràcies al micromecenatge.

Ha estat un plaer, fer això, amb la llibertat que m'han donat els mecenes... 8.163 persones que et diuen "hi posem diners i fes el que vulguis", i només un m'ha dit que no li havia agradat! I això que la pel·lícula no la vaig fer per als mecenes, que són gent convençuda, sinó amb una visió molt oberta. Ha estat una experiència fantàstica.

El micromecenatge és el futur amb què ens haurem de conformar?

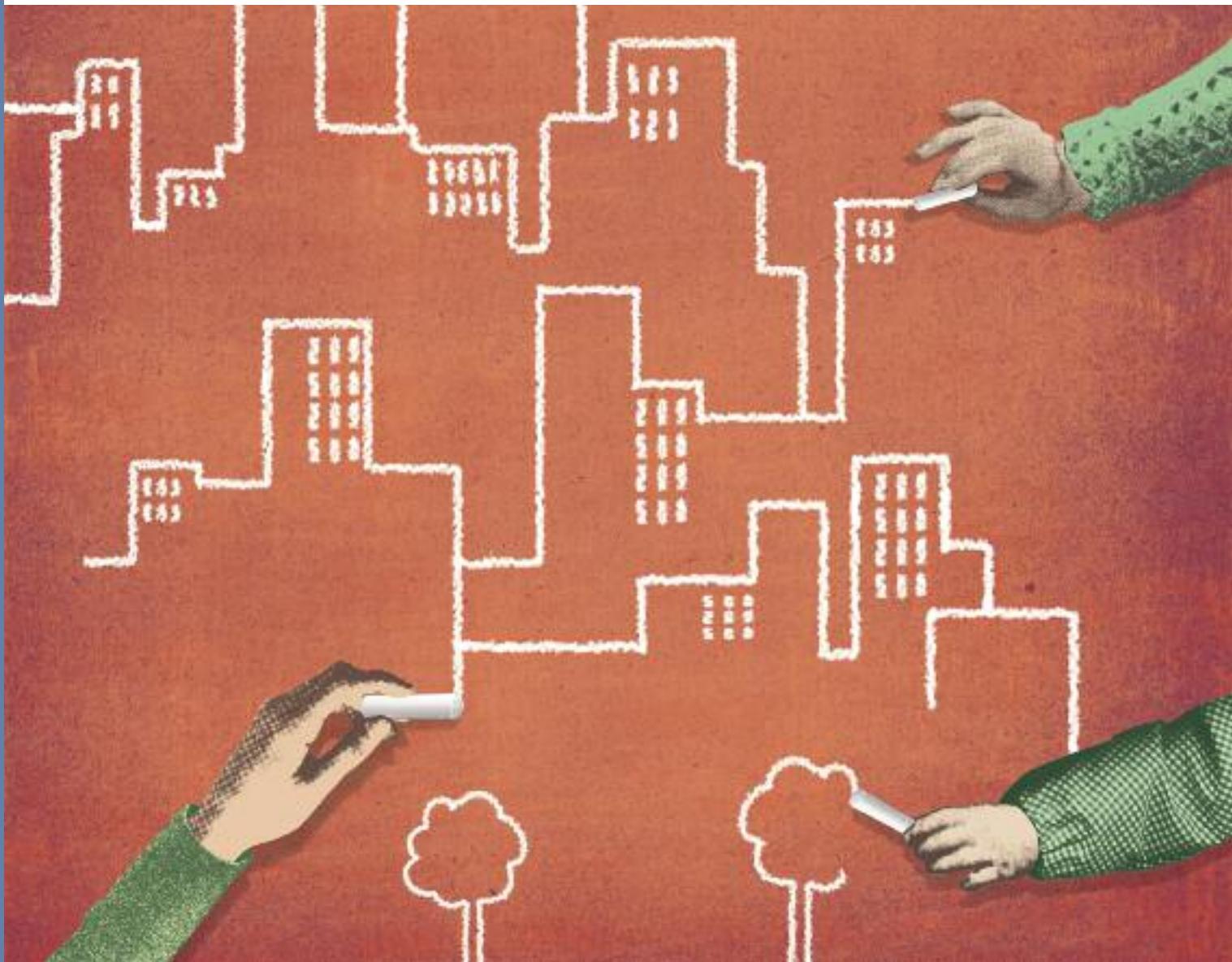
És per a projectes petits. Et permet escapar-te dels bancs, però té un sostre molt clar. Una pel·lícula mitjana europea té un pressupost d'uns 4 milions d'euros, i amb *L'endemà* vaig aconseguir un rècord europeu de recaptació amb 350.000... Per a la música i els llibres està molt bé, perquè la gent acaba produint allò que vol. A més, gairebé pots assegurar que el producte final funcionarà al mercat, si hi ha molta gent que hi ha col·laborat. Els entesos diuen que, perquè funcioni, el micromecenatge ha de tenir tres elements: que sigui un tema molt transversal, que hi hagi una persona al darrere que doni credibilitat al projecte amb

la seva trajectòria i que hi hagi molt bona connexió amb les xarxes socials i els mitjans de comunicació. A Catalunya, on hi ha una societat civil molt estructurada que amb internet s'ha convertit en imbatible, el micromecenatge té un gran futur.

La veig molt il·lusionada amb el projecte d'*Incerta glòria*.
Sí, crec que serà una gran pel·lícula.

Per què la va triar?

Fa molt de temps que la tenia al cap. A Nova York, on vaig anar a fer un curs de direcció d'actors, vaig conèixer David Rosenthal, que acabava de traduir a l'anglès el *Tirant lo Blanc* –que es va convertir en un *best-seller* medieval, te'l trobaves als supermercats–, i recordo que vam parlar molt d'*Incerta glòria*. A més, és un esquema produïble; com va passar amb *Pa negre*, la puc tirar endavant amb els pressupostos que tenim aquí. I em va costar molt poc convèncer l'Agustí Villaronga perquè la dirigís. Ell també és bon lector, i s'hi va enganxar de seguida. Crec que tenim un grandíssim guió, rodó. I el guió ho és tot! ■

© Ana Yael Zareceansky

Ciutats educadores

Barcelona va acollir, el passat mes de novembre, el XIII Congrés Internacional de Ciutats Educadores, que va reunir representants de 470 ciutats d'arreu del món. Aquesta cita internacional va servir per presentar 150 experiències educadores de 36 països diferents al voltant del lema "Una ciutat educadora és una ciutat que inclou".

El primer congrés es va engegar justament a Barcelona l'any 1990 amb el lema "Ciutats educadores per a nens i joves". Al llarg dels 24 anys transcorreguts des de llavors, Barcelona ha estat un membre actiu de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE). I gairebé un quart de segle després de la seva fundació, el congrés s'ha tornat a celebrar a la ciutat on va néixer. Es tanca així un cercle que convida a fer balanç.

Hem invitat la directora del congrés Antònia Hernández i quatre membres del comitè científic, Àngel Castiñeira, Anna Jolonch, Josep Maria Coll i Joan Manuel del Pozo a dir-hi la seva. Tots ells abordem les línies mestres d'un congrés que ha volgut relligar el concepte d'inclusió amb els de participació i innovació.

També hi hem recollit cròniques que exposen exemples de bones pràctiques i projectes innovadors en el camp de la inclusió social a la ciutat i la seva àrea metropolitana, tant en l'àmbit de la gent gran com en el de la discapacitat i el de les presons.

Antònia Hernández Balada

Directora del XIII Congrés Internacional de Ciutats Educadores

Un agent educatiu permanent, plural i polièdric

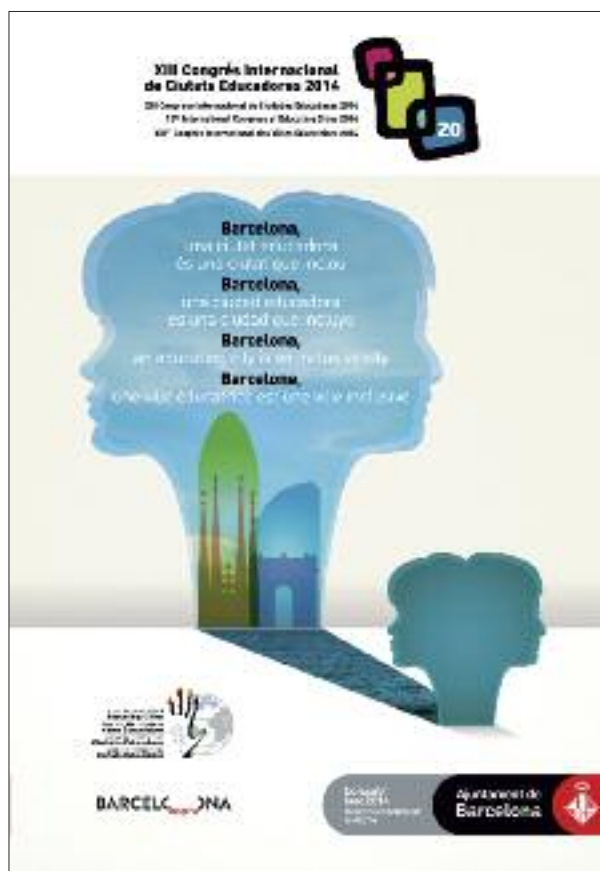
S'ha de formar les persones perquè es puguin adaptar críticament a la globalització, per facilitar-los la intervenció en la complexitat mundial i per permetre'ls mantenir l'autonomia davant d'una informació desbordant i controlada pels poders econòmics i polítics.

El XIII Congrés Internacional de Ciutats Educadores va reunir a Barcelona, entre els dies 12 i 16 del passat mes de novembre, representants de 470 ciutats de 36 països agrupades en el marc de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE). Els plenaris, les ponències i els tallers del congrés van girar al voltant del lema "Una ciutat educadora és una ciutat que inclou".

L'Associació Internacional de Ciutats Educadores s'organitza al voltant de xarxes territorials, xarxes temàtiques i congressos. El congrés va tenir la seva primera edició a Barcelona l'any 1990, amb el lema "Ciutats educadores per a nens i joves". Des d'aleshores s'ha celebrat amb periodicitat biennal a Göteborg, Bolonya, Chicago, Jerusalem, Lisboa, Tampere, Gènova, Lió, São Paulo, Guadalajara (Mèxic) i Changwon, a la República de Corea. L'any 2016 serà el torn de Rosario, a l'Argentina. Els participants en aquell primer congrés van recollir en una carta fundacional els principis bàsics per a l'impuls educatiu de la ciutat. Partien del convenciment que el desenvolupament dels seus habitants no es pot deixar a l'atzar.

Avui més que mai, la ciutat, gran o petita, és un sistema complex i, alhora, un agent educatiu permanent, plural i polièdric, capaç de contrarestar els factors deseducatius. Com apunta Àngel Castiñeira en aquest mateix dossier, "la ciutat educadora del futur es construeix sobre tres models complementaris i integrats: la ciutat inclusiva, la ciutat participativa i la ciutat creativa".

Som davant d'un dels grans reptes del segle XXI. En primer lloc, cal invertir en educació en cada persona, de manera que sigui cada cop més capaç d'expressar, afirmar i desenvolupar el seu propi potencial humà a través de la seva singularitat, la seva creativitat i la seva responsabilitat. En segon lloc, s'han de promoure condicions de plena igualtat perquè tothom es pugui sentir respectat i ser respectuós, capaç de dialogar. I, en tercer lloc, hem de conjugar tots els factors possibles perquè es pugui construir, ciutat a ciutat, una veritable societat del coneixement sense exclusions,

que garanteixi un accés fàcil de tota la població a les tecnologies de la informació i de les comunicacions.

La humanitat no està vivint només una època de canvis, sinó un veritable canvi d'època. Com diu Josep Maria Coll a l'article que tanca aquest dossier, "la globalització ha facilitat l'accés al coneixement, però també ha reduït l'educació a un instrument del progrés material". S'ha de formar les persones perquè es puguin adaptar críticament als reptes i a les possibilitats que s'obren amb la globalització dels processos econòmics i socials, i perquè hi puguin participar activament; per facilitar-los la intervenció des del món local en la complexitat mundial, i per permetre'ls mantenir la pròpia autonomia davant d'una informació desbordant i controlada des dels centres de poder econòmic i polític.

La diversitat és inherent a les ciutats actuals i se'n preveu un increment en el futur. Per això, un dels reptes de la ciutat educadora és promoure l'equilibri i l'harmonia entre identitat i diversitat, tenint present les aportacions de les comunitats que la integren i el dret de totes les persones que hi conviuen a sentir-se reconegudes des de la seva pròpia identitat cultural. Vivim en un món d'incertesa que dóna la màxima importància a la recerca de seguretat, la qual sovint s'expressa com a negació de l'altre i amb mal confiança mútua. "L'educació, entesa integralment, ha de ser la guia del creixement humà, social i tecnològic si no vol esdevenir esclava de les pitjors pulsions individualistes, competitives, tecnocràtiques i autoritàries", alerta Joan Manuel del Pozo en aquest mateix dossier. ■

Àngel Castiñeira

Càtedra Lideratges i Governança Democràtica, ESADE-URL

Un espai inclusiu, de participació i de creació

La ciutat educadora esdevé promotora del benestar i les oportunitats vitals dels ciutadans; s'ordena com a espai inclusiu de convivència, diàleg i relació, i afavoreix que en aquest mateix espai aflorin la innovació i la creativitat.

Barcelona s'ha compromès davant del món en una funció educadora derivada de la seva sensibilitat pel progrés de les persones, que es manifesta en les maneres de concebre l'urbanisme i les infraestructures, en l'accent amb què es remarca el paper públic i la funció socialitzadora de l'art, de la cultura i del lleure, o en el suport concedit a les formes innovadores de participació ciutadana.

Els espais i els temps que habitem i ordenem; les nostres formes de viure i convida; els estils de relació i acollida; els rituals festius i de commemoració; les creences, els valors i els ideals que compartim; els estris i les tecnologies, els símbols i els artefactes culturals; els sistemes de comunicació preferits, i fins i tot les maneres d'estar i de fer dins l'espai són elements amb què la ciutat contribueix a l'educació (o deseducació) de les persones i amb què contribueixen a produir un model urbà determinat.

D'acord amb el seu lema centrat en el repte de la inclusió, el XIII Congrés Internacional de Ciutats Educadores va tenir tres grans eixos temàtics: la inclusió com a dret, la participació i el compromís col·lectiu i la ciutat com a espai d'innovació i creativitat. Dit altrament, la piràmide de la ciutat educadora del futur es construeix sobre tres models

complementaris i integrats, la ciutat inclusiva, la ciutat participativa i la ciutat creativa, models que aposten alhora per l'enfortiment d'uns capitals –inseparables de les persones– de tres tipus: el capital humà, el social i l'intel·lectual i creatiu. D'aquesta manera, la ciutat educadora esdevé promotora del benestar i les oportunitats vitals dels ciutadans; s'ordena com un espai inclusiu de convivència, diàleg i relació, i afavoreix que en aquest mateix espai aflorin la innovació i la creativitat.

Els tres pilars de la ciutat educadora es retroalimenten mútuament. Les polítiques inclusives –en habitatge, treball, salut, educació, cultura...– afavoreixen el compromís participatiu de les persones. I l'augment de la densitat associativa, l'enfortiment dels lligams comunitaris i la multiplicació dels intercanvis culturals impulsen i atrauen el talent i la creativitat, l'art i la innovació, la generació d'idees i el progrés econòmic, l'aprenentatge i l'emprenedoria, la generació de confiança i les oportunitats de compartir projectes.

Deu metàfores que resumeixen un projecte

Aquests grans eixos temàtics permeten visualitzar deu imatges o metàfores de la configuració de les ciutats educadores.

© Ana Yael Zareceansky

1. La banda de Möbius, forma geomètrica d'una sola cara. Entre ciutat i educació no hi ha una cara interior i una altra d'exterior, una a dins i una a fora; sinó que són la mateixa cara. La ciutat educa, l'educació urbanitza. L'educació transforma la vida de les nostres ciutats. La urbanitat i el civisme són plasmacions de la petjada educadora de la ciutat. Si hi ha ciutats intel·ligents no és perquè hi hagi infraestructures intel·ligents, sinó perquè hi ha ciutadans intel·ligents.

2. Beyoncé. Un grafit festiu postmodern de París deia: "Liberté, Egalité et Beyoncé." Seria un error per a les nostres ciutats prescindir del valor republicà de la *fraternité*. La ciutat és comunitat, crea vincles, afiliació, formes de pertinença. No hi ha bé comú sense sentit de pertinença a la comunitat. La pertinença s'obté almenys per tres vies: a) per la via de l'aplicació dels drets universals i reals de ciutadania, que assegura el contracte social de l'estat del benestar, b) per la preservació i la compartició d'un mateix patrimoni cultural i lingüístic, i c) per la participació activa en processos civicoassociatius. La solidaritat no és caritat; la inclusió no pot ser paternalista, sinó l'acció de ciutadans lliures.

3. El yin i el yang. Talent i equitat, èxit educatiu i cohesió social, aprenentatge i servei són factors que sovint veiem i vivim com a antitètics, quan en realitat són les dues cares d'una mateixa moneda. Hem d'incorporar en un mateix paquet educatiu les necessitats, les capacitats i les oportunitats de la gent. Aprenent es pot servir, i servint s'aprèn.

4. Lligar l'allioli. Hi ha un subjecte educatiu central, la persona, però hi ha molts agents educadors i tots són imprescindibles (escoles i universitats, administracions, entitats socials, famílies, empreses, ciutadans, mitjans de comunicació, museus, centres esportius, esglésies...). Necessitem enfortir la consciència de ser agents educatius.

“ **La ciutat necessita llei i ordre, però també ànima i pulsio vital. L'espai públic és de tots, i acull vida i convivència.** ”

I després calen aliances, complementarietat i coresponsabilitat per aprendre a treballar conjuntament. La clau és saber "lligar" les diverses aportacions; aquesta és la nova tasca dels lideratges relacionals.

5. Josep Pallach. Aquest mestre, pedagog i líder polític insistia a afirmar: "Política és pedagogia." La millor i més genuïna gestió del poder ha de tenir vocació educadora. Sense ella, la política presenta la seva cara més pobra i instrumental.

6. Plató: l'ànima alimenta el cos. L'espai físic urbà (el cos) depèn de l'espai mental dels ciutadans (l'ànima). Sense (una bona) mentalització i predisposició no hi ha (una bona) urbanització. Contrasta la imatge dels seguidors japonesos de futbol recollint les seves deixalles en acabar el partit de la selecció nipona durant el Mundial del Brasil amb les brigades urbanes de neteja de Barcelona, que cada revetlla de Sant Joan han de netejar durant la matinada les platges, convertides en una cort de porcs. El canvi educatiu ha de ser principalment un canvi de mentalitats.

7. Newton i l'equació espai-temps. La ciutat educadora és espai (àgora, urbanisme, planificació de la mobilitat), però també és temps: ritmes, cadències, compassos. Ens cal una organització horària nova i ben plantejada, que faci que les nostres ciutats estiguin menys estressades i molt més equilibrades. Ara el temps i les trajectòries educatives són discontinus, fragmentaris i, sovint, endogàmics. Ens calen nous espais i nous ritmes.

8. Col·laboratoris. Junts sabem i podem més. En els binomis memòria-projecte, herència-diferència, imitació-innovació, llegat-creativitat hi ha sempre el perill de la pura repetició del passat o d'aquell adamisme que pretén sempre començar de zero. Ens cal experimentar col·laborativament i aprendre a combinar continuïtat i canvi. La creativitat no implica necessàriament rebutjar el passat, sinó mantenir-hi un diàleg constant.

9. Internet. El paper físic de la ciutat educadora el va laminant progressivament un altre entorn de les persones: la xarxa. Infants i joves es reclouen a casa, però a través d'internet es capbussen en un carrer i en una plaça molt més grans. Hi ha un nou espai *urbà* de contacte i participació virtuals. Cal entendre'l i aprofitar-lo educativament.

10. Ànima. La ciutat necessita llei i ordre, però també ànima, pulsio vital, batec. S'ha de prestigiar l'espai públic urbà. No és un espai anònim i de ningú, sinó l'espai de tots, afaïçonat al llarg del temps per acollir vida i convivència. Les ciutats educadores transfereixen coneixements, aprenentatges i utilitats, però també emocions i valors. ■

Anna Jolonch i Anglada

Doctora en Ciències de l'Educació per la Universitat de París 8. Professora associada de la Universitat Ramon Llull

Reconstruir el “jo” col·lectiu

No n'hi ha prou amb voler atendre les necessitats socials de la gent. L'acció educadora promou la capacitat de les persones, genera vincles de pertinença, recrea comunitat.

“L'educació no canvia el món: canvia les persones que canviaran el món.” Paulo Freire.

El lema del Congrés de Ciutats Educadores –“Una ciutat educadora, una ciutat que inclou”– és revolucionari en un temps de fractura social, de desintegració, d'augment de desigualtats, de noves formes d'exclusió social. Perquè enmig del luxe enlluernador, als carrers són temps de crisi. Temps de desnonaments, atur, desnutrició infantil, pobresa extrema, soledat i aïllament. Per això el lema esdevé l'estendard d'un ideal, d'una altra manera d'entendre i viure la ciutat.

Les ciutats educadores són integradores, són escoles de ciutadania que garanteixen el desenvolupament dels seus habitants i la capacitat de reconstruir un “jo” col·lectiu. Volen que el “nosaltres” asseguiri a tothom un lloc i un vincle de pertinença. Generen humanitat i combaten la desintegració i l'exclusió social amb accions i projectes que apleguen persones compromeses amb la comunitat i exerceixen la concitadania fent realitat cada dia una societat més justa i fraternal.

El lema uneix la inclusió i l'educació com en dues cares d'una mateixa moneda. No es pot entendre l'una sense l'altra. El concepte de les ciutats educadores ens recorda que cal deixar de pensar i de voler resoldre l'exclusió i els problemes socials en termes paternalistes o assistencials sense tenir en compte la necessària dimensió política de l'educació. No n'hi ha prou amb la resposta, sovint urgent i fragmentada, des de la beneficència. No n'hi ha prou amb voler atendre les necessitats socials de les persones. Una acció educadora promou la participació i la capacitat dels actors, genera vincles de pertinença, recrea comunitat.

En el programa del congrés, la presentació d'experiències va ocupar un espai i un temps destacats. Participació, capacitat, lligam social i comunitat són dimensions que van aparèixer amb força en cinc d'aquestes iniciatives, de caràcter integrador, que expliciten la voluntat de promoure el compromís cívic, de treballar per una ciutat més justa, equitativa i igualitària i que s'adrecen als sectors més vulnerables de la ciutadania; són experiències sorgides en entorns difícils per acollir la fragilitat i la vulnerabilitat creixents. Aquestes accions generen noves formes de solidari-

© Ana Yael Zareceansky

tat i recuperen la centralitat de la persona com a subjecte protagonista de la seva vida. Són accions, totes, amb una dimensió política clara i, per tant, amb vocació educadora.

Des del Brasil, la terra mare de Paulo Freire –el pare de la pedagogia alliberadora– ens van arribar dues experiències de les quals podem aprendre. A la regió metropolitana de São Paulo hi ha dos nuclis urbans, São Bernardo do Campo i Santo André, que treballen en diferents projectes presidits per la voluntat de transformar la ciutat a partir d'una gestió pública diferent. Processos rigorosos de participació ens parlen d'una nova manera de fer i d'entendre la política, de generar democràcia i de construir ciutadania.

Per governar cal trencar amb la paràlisi

Les primeres paraules que emmarquen el projecte plurianual participatiu de São Bernardo do Campo són prou reveladores del que es proposa: “Governar és trencar amb la paràlisi i posar fi a les pràctiques d'exclusió que alienen la majoria de la societat de les decisions del govern, les decisions que afecten la vida de tots. Governar és obrir-se, acollir-se. És saber escoltar, debatre, pensar i fer junts.” En Santo André, el procés de participació arriba als infants i aglutina tota la xarxa d'escoles municipals amb clara voluntat de “fer-los protagonistes de la història de la seva ciutat”. Els nois i les noies són protagonistes de debats i propostes sobre la salut, l'esport, la cultura, l'habitatge, el turisme, l'economia i el conjunt de la vida urbana.

A Buenos Aires, a l'Argentina, l'experiència “Mujeres en el urbanismo cotidiano”, dirigida per la Secretaria d'Habitatge i Inclusió Social, promou un nou paradigma de la gestió pública i una nova manera d'exercir la democràcia. Les paraules clau són “participació, diàleg i convivència” des de la perspectiva de gènere. Conscients que massa sovint les dones en situació de desavantatge queden al marge de

la vida política, es creen consells de dones per tots els barris. Es fan mapatges de la vida quotidiana, enquestes, debats i jornades de reflexió. Es treballa per incloure en la planificació urbana la realitat de les dones, per sentir-ne la veu, capacitar-les i fer-les participants de les polítiques i la gestió públiques. Els consells de dones debaten i fan propostes sobre el treball domèstic, la mobilitat i la connectivitat, la segregació urbanística, les condicions d'habitatge, la violència de gènere, els serveis i l'espai públic.

A la ciutat portuguesa d'Almada, l'experiència que es presenta promou l'exercici de la ciutadania activa entre la gent gran. El Consell de la Gent Gran és el motor d'un pla d'inclusió social amb què l'administració local, les entitats, les empreses, la universitat i els agents culturals es coordinen per dur a terme un seguit d'accions significatives. En són exemples la Universitat de Sèniors, el suport i l'ajuda a domicili, el Flexibus per millorar la mobilitat, el voluntariat per combatre la soledat, les activitats esportives, els projectes intergeneracionals i les campanyes de qualitat de vida. Tota l'activitat es fa en clau de reforçar l'autonomia, la qualitat de vida i l'exercici de la ciutadania dels més grans, i alhora per enfortir i recrear el teixit solidari.

A Rennes, França, la creació de vincles socials entre els estudiants universitaris i els barris més populars guia els objectius de l'Associació d'Estudiants per la Ciutat (AFEV). Amb el lema "Viure junts", han iniciat un projecte que uneix el dret a l'habitatge dels estudiants amb la seva voluntat de compromís social. Se'ls ofereix allotjament en habitatges socials a un preu molt moderat a canvi del seu treball solidari. L'intercanvi beneficia els estudiants i els barris, es treballa en defensa del dret a l'habitatge dels més joves i, alhora, es creen llaços comunitaris entre dos mons propers geogràficament però en realitat molt allunyats, com són la universitat i els barris d'atenció prioritària.

En les experiències presentades a Barcelona la ciutat esdevé agent educador de primer ordre: integra en la diversitat, obre oportunitats de futur, recrea l'espai comú. En el centre de l'acció hi trobem la participació i el dret de ciutadania dels diferents actors socials. Paraules com apoderament, capacítació, implicació, compromís ciutadà, cohesió comunitària, vincles i lligams són les notes que componen la melodia que vol combatre l'exclusió social. Una música de fons que fa que els mateixos beneficiaris dels diferents projectes, ja siguin joves, dones, persones grans o infants, esdevinguin els protagonistes de l'acció. La participació i el compromís cívic s'erigeixen, doncs, en peces clau per entendre el que són experiències integradores, constructores de ciutadania.

Per lluitar contra l'exclusió social es promou la cohesió, el compromís, el sentiment de pertinença a la col·lectivitat, la interdependència i la convivència. Els governs locals treballen braç a braç amb les institucions i les entitats per generar ciutadans lliures, responsables, constructors de futur i de noves respostes als problemes socials. No els fan por el debat i les tensions; no neguen els conflictes i es recupera el sentit més noble de la vida política, de la *civis*. S'uneixen l'acció d'iniciativa social i l'acció pública per recrear l'espai comú, i es dona la paraula als ciutadans no només per reivindicar o proposar, sinó també per dissenyar, planificar i gestionar. Els beneficiaris esdevenen actors i es retallen les distàncies que els separen dels centres de decisió. Es redueix la burocràcia i s'escurça la distància entre els que són dins i els que són fora, per construir el "nosaltres" en un espai comú on tothom hi té cabuda. ■

Restaurant La Trobada

Al restaurant La Trobada de Terrassa, els participants en el programa hi treballen unes quantes hores i, a canvi, hi poden dinar. Com que el local està obert al públic en general, també es fomenta la cohesió comunitària.

Núria Juanico
Sociòloga i periodista

Experiències de combat contra l'exclusió social

El programa Apropa Cultura, el projecte Deslimita'm i la iniciativa d'intercanvi de temps del restaurant La Trobada de Terrassa són tres experiències de lluita contra l'exclusió social a través de la cultura, l'acció teatral i l'ocupació.

La cultura i els col·lectius en situació de discriminació o en risc d'exclusió social són dos mons diferents, però no excloents. Per escurçar la distància que els separa, el programa Apropa Cultura ha teixit una xarxa que uneix equipaments culturals i centres socials amb l'objectiu de convertir el teatre, la música i els museus en una opció de lleure per a tothom. "Volem demostrar que les persones en risc d'exclusió social no només necessiten menjar i dormir, sinó també alimentar l'ànima", subratlla la directora de la iniciativa, Sònia Gainza.

És un projecte pioner que treballa amb una vintena d'espais culturals de Barcelona, com el Teatre Nacional de Catalunya (TNC), el Palau de la Música Catalana, el Museu Picasso i el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), entre d'altres. Aquests equipaments posen les seves propostes a disposició dels centres socials amb entrades que no superen els tres euros, de manera que "tothom pot participar en l'oferta cultural de la ciutat", afirma Gainza. Així, col·lectius en una situació fràgil i persones amb discapacitat poden assistir a espectacles i exposicions de la temporada.

Apropa Cultura va néixer el 2007 de la mà de l'Auditori i, des d'aleshores, la seva xarxa ha crescut en equipaments i en poblacions. La directora del programa explica que, més enllà de Barcelona, són presents en quinze municipis i que un dels seus reptes és seguir-ne sumant per arribar a tot el territori català. I és que l'experiència els ha ensenyat que la iniciativa dona bons resultats. "És un projecte transforma-

dor que belluga moltes coses. A banda d'entrar en contacte amb la cultura, les persones que hi participen es barregen amb la societat i tenen visibilitat", diu Gainza. També hi ha petites anècdotes que els avalen, com el dia en què un dels assistents va plorar per primera vegada en un concert.

Molt més que una tarda d'entreteniment

Per als participants, anar al teatre o visitar un museu és molt més que una tarda d'entreteniment. Les sortides, que habitualment es fan en grup, són un motor d'inclusió social que canvia el seu dia a dia. "Es preparen per a l'esdeveniment", apunta la directora, que recorda amb un somriure quan un dels assistents es va comprar unes sabates noves per anar a l'Auditori. Tot plegat busca repercutir en la societat i "ser també una experiència de sensibilització".

Perquè l'Apropa Cultura funcioni, el suport econòmic, ja sigui públic o privat, resulta indispensable. Actualment, el programa rep ajudes de la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de la ciutat, amb la col·laboració de l'Obra Social "la Caixa". Segons Gainza, el rol d'aquestes administracions és fonamental, tot i que també cal impulsar una política de responsabilitat social als equipaments. "Alguns tenen clar que la cultura necessita tota la població per sobreviure i no només una part, però encara hi ha molta feina per fer", apunta la directora, que admet que la crisi econòmica ha dificultat el desenvolupament del programa. Amb tot, Gainza assenyala que l'interès dels espais culturals cap als col·lectius en risc d'exclusió

social ha crescut i que els obstacles no vénen d'una qüestió de prejudicis, sinó més aviat del desconeixement que es té d'aquestes persones. “Als equipaments els costa trobar centres que treballin amb aquests col·lectius, perquè no saben com buscar. La nostra funció és facilitar-los-ho”, diu.

Els responsables d'Apropa Cultura encaren el futur amb una maleta carregada de reptes. Volen ampliar l'oferta cultural i incorporar-hi activitats de participació perquè “els assistents no es limitin només a anar a un espectacle, sinó que tinguin un paper actiu en els equipaments”, explica Gainza. També volen incrementar el nombre d'espais culturals que en formen part i impulsar el coneixement popular de l'Apropa Cultura. Per damunt de tot, però, Gainza té clar que el secret perquè el programa funcioni és apostar-hi fort. “Hem aconseguit ser una eina de treball en xarxa que enllaça els centres socials amb el món cultural. Creient-hi, ho hem fet possible”, assegura.

Teatre per expressar conflictes

El projecte Deslimita'm de la Fundació La Roda comparteix l'essència de l'Apropa Cultura des de l'altra banda del teló. Aquesta iniciativa apropa als escenaris joves en risc d'exclusió social que, a través del teatre, expressen allò que els preocupa o els genera conflictes. “Ells plantegen temes, com la violència de gènere o les drogues, que són el punt de partida per crear una peça escènica”, apunta la directora de la fundació, Anna Corbella.

El projecte compta amb una desena de grups i es desenvolupa durant tot l'any a barris com el Raval i el Poble-sec. “Aprenen a treballar en equip, a adquirir confiança i a creure en els valors que transmet l'obra de teatre”, explica Corbella. La culminació de Deslimita'm arriba a final de curs, quan cada grup representa la seva peça a la Sala Barts, en un espectacle obert a tothom i on també participen altres entitats de teatre social. La trobada proporciona als joves l'oportunitat d'actuar “en un teatre de veritat”, alhora que es familiaritzen amb les instal·lacions i el funcionament d'aquests espais. A més, la iniciativa dona a conèixer la realitat d'aquest col·lectiu, ja que després de l'espectacle té lloc un teatre-fòrum en què el públic fa preguntes als partici-

Claudia Torner / Apropa Cultura

“Apropa Cultura va néixer el 2007 de la mà de l'Auditori i ha anat creixent en equipaments i en poblacions.”

pants. Les experiències viscudes a través de Deslimita'm han donat els seus fruits i, fins i tot, alguns participants han creat la seva pròpia companyia. I és que, segons Corbella, “el teatre els enganxa i molts volen repetir”.

Un restaurant com a vincle amb la societat

El restaurant La Trobada de Terrassa va néixer amb el mateix esperit dels projectes anteriors, però partint d'una iniciativa gastronòmica que s'adreça a col·lectius afectats per la nova pobresa. La Trobada fomenta la reinserció social a través de l'intercanvi de temps: els participants treballen unes quantes hores al restaurant i, a canvi, poden gaudir d'àpats al local. “Mitjançant l'experiència al restaurant, reprenen els hàbits laborals, recuperen l'autoestima i es posen una altra vegada a la línia de sortida per buscar feina”, assenyala el portaveu de la iniciativa, Xavier Casas. Els voluntaris també aprenen a treballar en grup, estableixen contactes amb altres participants i fan amics. Així, el seu pas per La Trobada els ensenya a tenir confiança en ells mateixos i a encarar la vida amb optimisme i il·lusió, alhora que acumulen nous coneixements.

El restaurant acull entre quaranta i cinquanta participants, que hi treballen un màxim de quatre mesos per evitar situacions de dependència. El local està obert a qualsevol persona que vulgui anar-hi a dinar. Així es potencien els vincles entre clients convencionals i voluntaris i s'impulsa la cohesió comunitària. La Trobada, que és una iniciativa de l'Associació Local d'Entitats per a la Inclusió de Terrassa, ofereix cuina casolana, estacional i de proximitat. ■

Fundació La Roda

A sota, d'esquerra a dreta, una visita museística del programa Apropa Cultura i representació de final de curs del projecte Deslimita'm, a la Sala Barts.

Griselda Oliver Alabau

Filòloga

L'art de la paraula com a eina de canvi

L'art travessa fronteres, també les interiors d'una societat. El projecte teatroDENTRO i el certamen literari Vivències tenen com a objectiu acostar la cultura i la paraula a llocs insòlits, com són les presons de Barcelona.

Els entorns urbans i cosmopolites faciliten la inserció social de col·lectius que estan en risc d'exclusió mitjançant l'ús de diverses eines educatives. L'educació és un procés vital mantingut en el temps que no consisteix només en un aprenentatge reglat, sinó que sobretot s'adreça a l'assoliment del benestar personal i d'una vida social de qualitat. Si l'ésser humà és sociable per naturalesa, la ciutat és idònia per al desenvolupament d'accions educadores.

En aquest entorn ciutadà cal situar els dos projectes que es presenten aquí, teatroDENTRO i el certamen literari Vivències, que mostren Barcelona com un model d'inclusió per mitjà de l'educació. Ambdós tenen com a objectiu acostar la cultura i la paraula a llocs inesperats, com són les presons de Barcelona. I és que l'art pot travessar fronteres.

La companyia teatroDENTRO, creada fa deu anys, forma part del projecte transFORMAS, una associació de professionals que investiga la relació entre les arts escèniques i la transformació social. A diferència de la resta de tallers, teatroDENTRO ofereix una formació artística constant de quatre hores al dia a la presó de Quatre Camins per donar als seus integrants més oportunitats de treball un cop hagin recuperat la llibertat. "Els interns troben un oasi, un lloc per poder expressar-se tal com són i, fins i tot, alguns es poden descobrir per primera vegada a si mateixos", assegura Eva García, directora de transFORMAS. El món de la presó és maniqueu: la frontera entre el bé i el mal està tan delimitada que condiciona els mateixos presoners. El projecte ha demostrat a la companyia que la cultura disposa de molts espais d'expressió, tot i que treballar en una presó

és en si mateix molt dur: "Cal construir una relació de confiança sense oblidar on ets i què fas", conclou l'Eva.

Així mateix, la Institució de les Lletres Catalanes (ILC), conduïda per Laura Borràs, ha posat en marxa diversos projectes per difondre les lletres entre àmbits i col·lectius diversos, incloent-hi aquells –com els de les presons– que, si bé poden no sentir-s'hi propers a priori, amb el temps poden quedar-ne captivats. L'ILC vol portar la paraula a tants llocs com sigui possible, ja que la paraula ajuda a pal·liar el sofriment, a oblidar i a retrobar-nos.

Juntament amb projectes com el Cicle de lletres i salut (PINSAP) o les tertúlies literàries als trens durant la diada de Sant Jordi, l'ILC sol programar anualment, amb la col·laboració del poeta Carles Rebassa, un concurs de poesia i relats d'interns de les presons que s'acaben publicant en un volum anomenat *Vivències*. Enguany se n'ha presentat la tercera edició a Can Brians 1.

És, per tant, amb aquest sentit de purificació i d'alliberament de totes les vivències anteriors que es pot utilitzar l'art com a eina de transformació, de catarsi. D'aquesta manera molts es poden retrobar amb si mateixos, creure en ells mateixos, buscar el seu lloc en societat i sentir-s'hi, definitivament, inclosos. ■

Nota

Vídeo del recital de poesia a Can Brians, 7 de maig del 2014 (autora: Noemí Roset): <http://vimeo.com/95132016>.

teatroDENTRO

© Noemí Roset

teatroDENTRO ofereix una formació artística constant de quatre hores al dia a la presó de Quatre Camins per donar als seus integrants més oportunitats de treball un cop hagin recuperat la llibertat.

Al centre, una interna de Can Brians recitant un poema propi en el marc del concurs de poesia organitzat per la Institució de les Lletres Catalanes. A la pàgina següent, a la dreta, joves i persones grans comparteixen ordinador en el projecte Awi.net.

Jordi Jubany i Vila

Mestre, antropòleg i assessor en TIC

Joves que ensenyen la gent gran

A Viladecans, el projecte Awi.net imparteix cursos d'alfabetització digital basats en parelles formades per una persona gran i una de jove.

Recordes el primer dia que vas agafar el ratolí d'un ordinador o que vas tenir un mòbil a les mans, o com has après a utilitzar una tauleta tàctil?

Saber fer servir aquestes eines de forma no només instrumental ens fa competents digitals. De la separació que hi ha entre les persones que tenen aquesta competència i les que no, sigui per desconeixement, perquè no hi tenen accés o per falta d'habilitat, en diem fractura o esclatxa digital. Aquesta desigualtat pot exercir una influència considerable sobre el desenvolupament de les persones.

La inclusió digital pretén facilitar l'accés a les tecnologies de la informació i la comunicació a tota la societat, superant també altres fractures com la generacional, la de gènere, la cognitiva, la cultural, l'econòmica...

Hi ha diverses experiències que atenen a l'aprenentatge pràctic de les tecnologies en comunitats on els és difícil penetrar. És el cas de les intervencions entre els col·lectius de gent gran com les que porta a terme la Fundació Ciutat de Viladecans en aquest municipi de l'àrea metropolitana de Barcelona.

Una radiografia de l'alfabetització digital el 2011 va posar de manifest que un 40% dels habitants de Viladecans no disposava d'internet a casa seva i ho desconeixia gairebé tot sobre la xarxa i la seva utilitat. És a partir d'aquesta realitat que s'ha fet un gran esforç per evitar l'esclatxa digital i esdevenir una ciutat socialment intel·ligent, on la tecnologia

serveixi a les persones per millorar la seva qualitat de vida en aspectes com la salut, la mobilitat o l'educació.

La Fundació Ciutat de Viladecans disposa de set aules d'informàtica on imparteix cursos i tallers d'alfabetització digital, per les quals passen més de cinc-centes persones l'any. El mateix 2011 va iniciar el projecte Awi.net, que actua principalment sobre els barris on es concentra la població –sobretot majors de seixanta anys– sense coneixements d'internet ni accés a la xarxa. Aquestes activitats potencien l'autoestima de les persones, perquè els ajuden a descobrir les seves capacitats i a fer-les conscients del seu lloc en la comunitat.

Awi.net imparteix cursos d'alfabetització digital basats en parelles digitals, mitjançant els quals les persones grans s'introdueixen en el món d'internet de la mà dels seus néts o d'altres joves. El projecte suposa un canvi dels rols habituals, ja que els adolescents exerceixen de professors en un camp en què són més experts. S'han format centenars de parelles que treballen en quatre sessions d'hora i mitja, en què el jove disposa de material didàctic i el suport d'un monitor. Les sessions es fan en una aula d'informàtica del centre municipal de recursos per a joves, tot i que també hi ha l'opció de fer-les a casa si els dos membres de la parella digital pertanyen a la mateixa família.

Els joves ensenyen les persones grans a usar internet –fer cerques, documentar-se a la Viquipèdia, consultar vídeos i visitar tota mena de llocs web–, crear-se un compte de correu electrònic i utilitzar-lo, obrir un compte en una xarxa social o mantenir una videoconferència. Aquestes persones aprenen a resoldre els seus dubtes sobre qualsevol tema, a fer gestions al banc, a consultar els horaris del transport, a comunicar-se amb els seus familiars, a demanar cites mèdiques, a llegir el diari, a fer compres...: activitats positives, funcionals i significatives que serveixen per a la vida quotidiana. És un projecte que també treballa a favor de la intergeneracionalitat i que fomenta valors com el compromís, la paciència i la capacitat pedagògica. Al final tots són mestres, perquè els joves aprenen aquests valors de i amb els seus avis i les persones grans. ■

Awi.net

Joan Manuel del Pozo

Professor de filosofia de la Universitat de Girona

Reptes educatius en el camí del futur

El progrés tecnològic és bo i ha vingut per quedar-se, però no l'hauríem d'acceptar com a dominador de les nostres vides, com una finalitat en si mateixa, descontrolada i mancada de principis ètics.

La societat occidental, a partir de la Revolució Francesa i la Revolució Industrial, s'ha instal·lat amb ritmes i estils diferents en una concepció educativa amb alguns principis i objectius bàsics: cognitivisme racionalista amb una baixa apreciació dels components emocionals de la personalitat; humanisme d'arrel grecollatina –cada dia més afeblit– i ciència positiva i tecnologia –cada dia més fortes– com a objectius principals d'aprenentatge; l'orientació eticopolítica cap als valors d'una ciutadania democràtica, però amb inseguretat d'aplicació curricular i extracurricular; el predomini d'una concepció social orientada teòricament, però de coherència insuficient en la pràctica vers la igualtat d'oportunitats, i l'expectativa predominant entre estudiants i famílies cap a l'ocupació laboral i l'èxit professional.

Ens preguntem si aquests principis i objectius educatius, que encara semblen ben instal·lats, continuarien igual en el nou context de globalització, que està resultant un veritable canvi d'època. Aquest canvi es pot resumir, sense afany exhaustiu, en els ítems següents: la creixent *liquiditat* cultural o inestabilitat dels valors; el trencament dels marcs de referència en els ordres religiós, social i polític; l'afebliment dels vincles comunitaris derivat del creixent individualisme associat al pensament neoliberal hegemònic; el descrèdit greu de la política institucional i democràtica

per la seva subordinació creixent a les finances; el predomini creixent d'allaus informatives des de múltiples fonts, fins a extrems d'autèntic desbordament de la capacitat reflexiva, selectiva i crítica; les formes comunicatives digitalitzades, audiovisuals i espectacularistes, amb marginació progressiva de les formes discursives de base lingüística i conceptual, i la vivència temporal cada dia més obsessivament presentista, menyspreadora del passat i depredadora dels recursos del futur.

Com influeix tot això en l'educació? En aparença, poc, perquè els sistemes educatius sembla que en viuen al marge, instal·lats amb inèrcia en les seves pràctiques habituals de moltes dècades enrere. Però en veritat, molt, perquè fan cada dia més difícil el procés educatiu i probablement l'amenacen de progressiva inutilitat en el nou context. El fan més difícil perquè factors com la liquiditat cultural, el trencament de marcs de referència o l'individualisme creixent atempten contra la necessitat d'una bona socialització més cooperativa que no pas competitiva i d'una orientació coherent del creixement i l'existència personal. O, des d'un altre punt de vista, el descrèdit greu de la política institucional i democràtica posa en risc el sentit necessari de participació en la vida pública, de compromís de ciutadania. I, des del punt de

© Ana Yael Zareceansky

vista de l'estructura i la funcionalitat cognitiva, l'invasiu audiovisualisme espectacularista –que ens fa passar d'*Homo sapiens* a *Homo videns*, segons Sartori– i la digitalització universal no faciliten, sinó que redueixen, la capacitat comprensiva i expressiva del llenguatge natural i del seu posterior ús eficaç per a la comunicació competent en almenys dos terrenys socialment rellevants: la ciència i la política.

Notícies recents informen que el creixement cerebral de l'ésser humà s'ha accelerat en els darrers dos segles, gràcies a l'escolarització creixent i el progrés sociocultural, fins a pesar uns cent grams més que els mil tres-cents que feia de mitjana des de mil·lennis enrere; les mateixes notícies adverteixen que l'actual ús sistemàtic d'eines, tant *hard* com *soft*, que acaben actuant com a pròtesis cerebrals externes –calculadores, informàtica i telemàtica, GPS, etcètera– poden frenar l'evolució cerebral per la menor autoexigència d'abstracció, de memòria i d'agilitat operativa. No hem de ser biòlegs en absolut, però no podem ignorar que la nostra capacitat mental té una base cerebral determinant. Tot i que podríem optar per romandre com a espècie en un cert "creixement zero" cerebral i delegant el creixement en les mateixes pròtesis *intel·ligents*, cal pensar si això és humanament i socialment acceptable. Perquè aquests són camins que, en opinió de l'autor de l'assaig trencador *Sàpiens. Una breu història de la humanitat*, Yuval Noah Harari, és probable que portin a la creació d'humans més poderosos i més intel·ligents que nosaltres per la ciència, i que l'*Homo sapiens* sigui substituït per aquests éssers; preveu que els humans i els ordinadors es fusionaran en ciborgs i que amb la implantació de xips al cervell podrem consultar internet amb la ment; la qual cosa, però, considera obvi que no serà possible per a tothom i que es crearan autèntiques castes biològiques on per primera

L'ús sistemàtic de pròtesis 'intel·ligents' pot acabar frenant l'evolució cerebral.

vegada a la història els rics seran "realment millors" (!) que els pobres.

El repte és, doncs, de primera magnitud; i ho és sobretot en dos terrenys principals: un repte democràtic, pel possible ensorrament qui sap si irreversible del principi d'igualtat entre els humans, avui ja prou afectat per l'evolució de la crisi; i un repte educatiu, perquè qüestiona ja des d'ara les bases de la formació personal: si les persones no són igualment ben educades per comprendre la seva dignitat i els seus drets i deures ètics, cívics i democràtics; si no se les forma per apoderar-les cognitivament i socialment com a participants i responsables en la mateixa mesura del progrés humà, el projecte educatiu mínimament igualitari dels darrers segles fills de la Il·lustració es desintegrarà en mans d'una munió d'iniciatives previsiblement més privades que no pas públiques, més mercantils i tecnocràtiques que no pas humanístiques i socials, i més competitives que no pas cooperatives; i tot plegat acabarà reforçant les desigualtats i generant ciutats i societats mancades de cohesió, molt dividides i excloents de grans sectors socials, i per això mateix situades en el pendent de tensions internes i violències potencials.

Afebliment dels valors educatius i democràtics

El risc d'afebliment dels nostres valors educatius i de ciutadania democràtica és, doncs, enorme: és un camí de futur costerut i incert. Si no socialitzem les tecnologies en comptes de tecnificar la societat, les dificultats apuntades es consolidaran. El progrés tecnològic és òbviament bo i ha vingut per quedar-se, però no l'hauríem d'acceptar com a dominador de les nostres vides, sinó com el que és, un auxiliar, un instrument, mai una finalitat en si mateixa, descontrolada i mancada d'uns mínims principis ètics, que no són sinó principis de preservació i millora de la condició humana.

L'educació, entesa integralment –la formal, la no formal i la informal–, està cridada a tenir un paper determinant: o esdevé protagonista democràtica i guia del creixement humà, social i tecnològic o es convertirà en una esclava de les pitjors pulsions individualistes, competitives, tecnocràtiques i autoritàries. Ha de ser una educació democràtica en quant és igualitària, ètica en quant és lliure i responsable, científica en quant és racional i metòdica, humanística en quant és crítica, lingüísticament competent i culta, i sensible en quant és capaç de reconèixer el valor de les emocions i integrar-les en una vida personal plena. Tot això no solament no nega cap progrés, sinó que en garanteix la qualitat humana, democràtica i cívica. ■

Josep Maria Coll

Professor associat de la Maastricht School of Management
i director-fundador del Centre de Promoció de Negocis d'ACCIÓ a Corea del Sud

El Tao de l'educació

Tenim el repte de recuperar l'educació com a estil de vida i mètode per esdevenir persones millors. Amb el desenvolupament humà com a finalitat, l'educació deixaria de ser un mer instrument al servei de l'economia.

Europa –especialment els països del sud– viu una època de dol pels danys d'una crisi financera i econòmica global que no s'acaba de superar. A la mala salut de les dades macroeconòmiques se sumen les conseqüències socials de les retallades centrades en la salut i l'educació. Un dels col·lectius més afectats és el dels joves. Malgrat l'esforç i els diners dedicats a procurar-se una formació de qualitat, no poden fer-se un lloc al mercat de treball. Això fa que creixi la frustració del col·lectiu juvenil, que confia cada cop menys en l'educació dins d'un sistema que no genera oportunitats, i també augmenta la decepció dels adults per no haver estat capaços de dissenyar un sistema que oferís un futur millor als seus fills i néts.

A l'Àsia, en canvi, sembla que les coses van millor. Als països desenvolupats de la regió més oriental, com el Japó, Corea del Sud, la Xina (costa est, Hong Kong, Taiwan) i Singapur, de tradició taoista i confuciana, l'educació ha estat i és un factor clau del progrés socioeconòmic i la cohesió interna de la societat. Amb l'embranchida d'altres països emergents del sud com Malàisia, Indonèsia, Tailàndia, el Vietnam i l'Índia, l'Àsia s'ha convertit en el motor del creixement econòmic mundial, que fa trontollar l'hegemonia política i econòmica atlàntica. L'Àsia està deixant de ser

coneguda tan sols com la fàbrica del món per convertir-se en un dels principals centres neuràlgics de la dinamització econòmica, la inversió, el comerç i la innovació.

La valoració de l'educació està molt arrelada en la psique col·lectiva dels països confucians, fet que els representa un avantatge important. La despesa més gran en educació als països asiàtics és només un indicador del compromís polític i familiar amb el conreu del factor humà. L'elevat estatus social de mestres i professors, així com l'estreta relació entre la universitat i l'empresa, són els altres dos pilars d'un sistema que reflecteix el gust dels asiàtics pel coneixement aplicat.

La valoració de l'educació com a motor de progrés ve acompanyada per la cultura de l'esforç manifestada a través de la disciplina i la diligència, virtuts que Confuci va defensar fa més de dos mil·lennis com a claus per millorar la qualitat humana. Els joves estudiants tenen el repte de formar-se i adquirir coneixement d'una manera imparabile, i reben una pressió social en el mateix sentit. Les jornades intensives diàries a l'escola es complementen amb activitats acadèmiques extraescolars esgotadores. Els més resistents assolixen resultats destacables, constitueixen un capital de talent al servei del progrés del país i poden pujar per l'ascensor

© Ana Yael Zareceansky

meritocràtic fins a ocupar posicions de lideratge en els àmbits de la indústria i la tecnologia, de la recerca i el desenvolupament. El cansament i el recel es combaten amb obediència i resignació en una cultura en què el bé col·lectiu s'avantposa a l'individual.

En la societat global d'avui l'educació encara es concep com un mitjà per aconseguir un progrés material, en què l'objectiu és trobar o emprendre una bona feina que permeti assolir un estatus socioeconòmic rellevant. El model d'èxit es basa en l'acumulació de riquesa material amb el mínim esforç, en el culte a l'individu i en la promoció de la seva imatge social. La sinergia del mercat i els valors confucians de l'educació i de l'esforç han fet que l'adaptació dels països de l'Extrem Orient al món capitalista hagi estat meteòrica. L'Àsia ha sabut introduir i desenvolupar el capitalisme amb una identitat pròpia. El capitalisme confucianista optimitza el rendiment d'una societat educada per al benefici col·lectiu, fet que reforça el desenvolupament econòmic a partir de la construcció del talent i de l'aplicació que té en l'economia. Si res no trunca l'estabilitat política a la regió, sembla indiscutible que l'Àsia ascendirà ràpidament en detriment d'un eix transatlàntic –els Estats Units i Europa– cada cop més deteriorat.

Malgrat tot, hi ha símptomes alarmants que alerten que no és or tot el que lluu. En un sistema en què sovint s'amaguen les expressions d'identitat individual per mantenir l'harmonia social, els valors confucianistes tradicionals com l'obediència i el respecte a la jerarquia es comencen a posar en dubte, també per efecte de la globalització, davant de filosofies més llibertàries vinculades al *carpe diem* del món occidental.

Alguns joves asiàtics, pressionats i desesperats, no aconsegueixen expressar-se ni trobar l'equilibri i el seu lloc al món, com reflecteixen les elevades taxes de trastorns psico-

lògics i de suïcidi juvenil en països com Corea del Sud o el Japó.

El confucianisme ha deixat una forta empremta a l'Àsia Oriental. Però el llegat de Confuci va molt més enllà del fet de realçar l'educació. El funcionari xinès, desencantat del sistema polític de l'època, va iniciar un viatge per comprendre les vicissituds de l'ésser humà i el seu paper en la política i la societat. Després de dotze anys, ja convertit en mestre, va tornar a la terra natal per divulgar el seu pensament, centrat en l'art de ser humà. Per Confuci, l'educació no és només un model o un mitjà per aconseguir un objectiu, sinó sobretot un camí de vida i una manera de viure (el camí del tao). Ser és aprendre, és el procés continuat que guia el desenvolupament de l'individu des d'un punt de vista integral i holístic. L'aprenentatge no és tan sols l'acumulació de coneixements; no importa saber molt, sinó passar-s'ho bé aprenent. Per això Confuci emfasitza el valor de l'aprenentatge com a activitat que cal viure a través de l'experimentació directa. L'educació forma part del desenvolupament humà, entès com a acció conjunta de la mateixa societat, no com un fet aïllat que és competència de l'educació pública.

L'aprenentatge com a aposta

El concepte de l'educació de Confuci i la seva aposta per "l'home aprenent" formen part d'una cosmovisió taoista en què l'ésser humà se situa entre el cel i la terra, i es comporta com un petit univers que canvia constantment. El coneixement és sinònim de consciència, i el seu desenvolupament s'articula des del cel fins a la terra mitjançant l'educació. Confuci creia en la regeneració de la consciència pública i privada mitjançant l'educació. Però la globalització ha desmitificat l'educació i l'ha reduït a un instrument de progrés material, tot i que també facilita l'accés general al coneixement.

A casa nostra tenim un repte doble: d'una banda, recuperar el valor de l'educació, i de l'altra –igual que a l'Àsia–, aprendre pel goig d'aprendre, com a estil de vida i mètode per esdevenir millors éssers humans. Amb el desenvolupament humà com a finalitat, l'educació deixaria de ser un mer instrument al servei de l'economia. El foment del talent i de l'autorealització personal impulsaria la creativitat i la innovació, cosa que, per la seva banda, afavoriria el desenvolupament econòmic, mediambiental i espiritual de la societat.

Caminar pel tao de l'educació no és una empresa fàcil, però el llegat de Confuci és universal i aplicable a qualsevol indret. Com el mateix savi deia, cal una regeneració de consciència que, començant per l'individu, es transmeti a la societat i després al sistema polític. En aquest nou escenari, l'economia deixa de ser el senyor i l'educació, el vassall. Guiats pel tao, els líders del futur no perdran la il·lusió i la passió per aprendre. Si l'economia va bé, posaran la creació de riquesa i llocs de treball al servei del desenvolupament humà; si no, toleraran millor les frustracions i aprofitaran els canvis per aprendre i adaptar-se a la realitat canviant. De ben segur que contribuiran de tota manera a augmentar la felicitat global bruta. ■

© AFB

Sílvia Espinosa

Periodista i doctora en comunicació audiovisual i publicitat. Autora de *Dones de ràdio* (2014)

La pionera radiofònica oblidada

Maria Cinta Balagué, la primera locutora de ràdio a Catalunya, es va avançar al seu temps amb un programa en format magazín dedicat a les dones. Només en temps recents s'ha reconstruït la rellevant actuació com a radiofonista d'aquesta barcelonina, funcionària de l'Ajuntament fins que es va jubilar, el 1968.

Històricament s'ha atribuït el títol de primera locutora de Ràdio Barcelona a Maria Sabaté (sobre aquestes línies, l'any 1925), tot i que en realitat no va ser mai locutora, sinó secretària de direcció amb els pioners de l'emissora. La primera locutora que va actuar com a tal va ser Maria Cinta Balagué, treballadora de l'Ajuntament de Barcelona, que va crear el primer programa magazín dedicat al públic femení.

Quan Ràdio Barcelona va sortir a l'aire per primera vegada, l'any 1924, les poques hores del dia que emetia programava música clàssica i conferències vinculades, per exemple, a la història o als nous invents de moda. Era una ràdio de música culta i de monòlegs adreçada a un públic d'un cert nivell cultural, que compartia els gustos d'una programació pionera i elitista i es podia permetre el luxe de pagar un cànon per tenir un magnífic receptor a casa. La feien persones benestants i conservadores, que s'adreçaven a un públic minoritari caracteritzat per les mateixes atribucions de classe.

En aquest marc, el programa dedicat a les dones era una mena de soliloqui amb un objectiu clar d'adoctrinament. Es deia *Charlas para la mujer* i el presentava el periodista Joaquín Arrarás, que anys més tard seria corresponsal del

bàndol franquista en la Guerra Civil, director general de premsa de Franco i conspicu ideòleg del seu règim.

De senyores i per a senyores

Corria el 1926 quan l'emissora, encara amb poques hores de programació i dominades per les veus masculines, es va adreçar a una poderosa institució femenina, l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, per oferir a les sòcies l'oportunitat de fer un programa "per a senyores". Una jove Maria Cinta Balagué, deixeble de la fundadora, Francesca Bonnemaïson, va entrar així en contacte amb la ràdio.

Maria Cinta Balagué havia nascut a Barcelona l'any 1898. Va estudiar magisteri i, un cop graduada, es va presentar a les oposicions de la Diputació que presidia Enric Prat de la Riba. Va quedar segona i li van oferir feina a l'Ajuntament, al Negociat de Cultura que s'estava creant.

Amb dinou anys acabats de fer, Balagué va entrar de funcionària sense tenir molt clar si li agradaria la feina, tal com ella mateixa manifestaria molts anys després en una entrevista retrospectiva publicada a *La Vanguardia*. Va ser la primera dona que s'incorporava a la funció pública. El 1922 la van traslladar a Governació. Després d'un periple

per diferents departaments de l'Ajuntament i de treballar amb personalitats de la categoria de Ventura Gassol, Manuel Ainaud o Adrià Gual, va ser secretària dels regidors fins que es va jubilar, l'any 1968. La seva llarga carrera com a funcionària li va valer la Medalla de la Ciutat (1973) i la Medalla de Plata del Mèrit al Treball (1976).

Rescat d'una biografia desconeguda

Aquesta faceta de funcionària ens va permetre reconstruir la biografia de la primera locutora de ràdio del país. Les fotografies aparegudes a la premsa d'una Balagué gran, que rebia reconeixements municipals, mostraven la mateixa fesomia de la Maria Cinta Balagué que havia estat la primera locutora de Ràdio Barcelona. La troballa, fruit d'una revisió exhaustiva de documents, ha permès rescatar una experiència vital totalment desconeguda fins a la publicació de *Dones de ràdio*.

Maria Cinta Balagué no era una treballadora contractada per Ràdio Barcelona, sinó una col·laboradora que, sota el pseudònim de Salus, va radiar les primeres emissions femenines corals. Tenia vint-i-vuit anys quan li van oferir fer un programa. El seu perfil culte la va portar a estrenar el 1926 una secció literària femenina dins la programació que Ràdio Barcelona dedicava a les dones, anomenada genèricament *Radio telefonía femenina*. De periodicitat bisetmanal, s'emetia els dimarts i els divendres a les sis de la tarda i durava vint o trenta minuts, segons el dia, que es dedicaven a difondre les creacions de les oients amb inquietuds literàries. Salus era l'encarregada de posar en antena els escrits. Al final d'aquell mateix any el programa va ampliar continguts i va fitxar col·laboradores noves, especialistes en "modas y temas útiles". Totes eren dones d'un alt nivell cultural i econòmic, que ja publicaven sobre aquestes matèries en revistes femenines de l'època. Així, mentre la Senyoreta Pompadour s'encarregava de "Modas" i la Senyoreta Maintenon de la secció "Ciencia doméstica", Balagué continuava radiant tant els escrits de les oients com els de les seves especialistes. També mantenia converses amb la pianista Emília Miret, que explicava, segons la premsa, "amb una veu vibrant, clara i expressiva, el perquè sí o el perquè no de les sonates de Beethoven".

Maria Cinta Balagué va ser una pionera. Segurament sense tenir-ne consciència, va ser la primera persona que feia un programa de ràdio amb format magazín, tancat, amb una estructura àgil, construït a base de seccions, amb col·laboradores que parlaven de temes diversos de l'univers femení, i adreçat a un públic objectiu concret: les dones. També va ser idea seva donar veu en antena a les oients que enviaven escrits. Tota una novetat. Aquest magazín embrionari tenia la mateixa estructura que els que avui encara s'escolten a la programació radiofònica. És un mèrit que cal reconèixer-li i atribuir-li, encara que el seu magazín femení no estigués més de mitja hora en antena.

Era una dona plena de contradiccions: avançada en la concepció formal de la programació però ideològicament conservadora –si atenem als continguts que s'hi difonien–,

i dreta amb la ploma, tal com demostren alguns dels seus escrits del 1927 a la revista tècnica *Ràdio Lot*. Aquí es descobreix la seva particular visió de la ràdio:

"La dona, la bona mestressa de casa, que les seves peculiars obligacions l'allunyen del continu bullici de les diversions mundanes, té un mitjà excel·lent per recrear-li les oïdes i il·lustrar-la a l'ensens, per a enriquir els seus coneixements artístics i pràctics.

I mentre li va trametent ço que passa pel defora, mentre Pompadour l'assabenta de les Modes i Georgette li explica temes útils, i en Toresky amb el 'Míliu' fa riure els fillets que la volten, i mentre escolta embadalida els diàlegs González-Miret o algun conte, o el Quintet li fa sentir alguna escollida composició, etc., ella és a casa seva."

Dones "consagrades a la família"

I no tenia cap recança a alligonar les seves oients, defensant les seves col·laboradores quan es rebien queixes sobre alguns continguts del programa:

"[...] lamentándonos al mismo tiempo, que no haya más Georgettes que, lanzando su voz al espacio, templen un poco la atmósfera que respiran estas muchachitas que dándose las de intelectual, van leyendo en los tranvías novelas cinematográficas y cosas de muy mal gusto, sin otra preocupación que de levantar de vez en cuando sus ojos para ver si algún efebo les dirige sus miradas; o aquellas otras de las modernas mujeres –que creen serlo, pero que no lo son en el elevado concepto de la palabra– para, volviendo su vista hacia atrás, vuelvan también a sus hogares, ávidos de su presencia y su guía y se consagren a la familia como es su deber".

El febrer del 1929 Balagué i les seves companyes van desaparèixer de la programació, i Ràdio Barcelona EAJ-1 tornava a emetre monòlegs per a les dones.

Maria Cinta Balagué Domènech es va quedar soltera. Va morir a Barcelona, on va ser enterrada, el 3 de juny de 1985, als vuitanta-set anys. ■

A sota, d'esquerra a dreta, portada del llibre *Dones de ràdio*, on es rescata la figura de Maria Cinta Balagué, i una mostra de publicitat de ràdio apareguda a la revista *D'ací d'allà* l'any 1925.

A dalt, una foto d'època de la radiofonista barcelonina. A la pàgina anterior, imatge de 1925 de Maria Sabaté, secretària de direcció i anunciadora a qui s'havia considerat equivocadament com la primera locutora de Ràdio Barcelona.

Albertí, Editor SL

Imma Merino

Periodista i crítica de cinema. Professora de la UdG

Jungles, distàncies i marginacions

Jordi Morató, Neus Ballús i Carlos Marqués-Marcet són uns joves cineastes catalans que s'han revelat poderosament amb el seu respectiu primer llargmetratge, que els ha fet guanyar premis i els ha dut a volar món per presentar-lo en festivals.

Què pot originar el desig de fer cinema? Jordi Morató (Torelló, 1989) creu que va tenir la intuïció que fer-ne és una forma d'aprenentatge que accelera l'alè vital: "I ho he comprovat perquè tens experiències que, en el cas d'arribar a viure-les, requeririen molt més de temps a la vida ordinària."

Neus Ballús (Mollet del Vallès, 1980) no recorda que tingués al cap voler ser directora, però pensa que el seu desig s'origina en la voluntat de donar a conèixer realitats pròximes a ella perquè, si no ho fes, ningú més no ho faria: "Per això vaig filmar el meu avi de vuitanta anys quan va voler descobrir què podia fer amb una càmera de vídeo. I, per a *La plaga*, vaig rodar a Gallecs, aquesta mena de terra de ningú al terme de Mollet, d'on sóc. En tot cas, encara que em resultin realitats pròximes, no vol dir que conegui del tot qui o què filmo. El cinema s'ha de fer per conèixer i compartir aquest coneixement. Per mi no paga la pena fer una pel·lícula si no has après res de nou un cop l'has acabat."

Carlos Marqués-Marcet (Barcelona, 1983) imagina que l'origen de la seva vocació procedeix de l'estranyesa que, en un moment de la seva infantesa, va sentir davant la seva imatge reflectida en un mirall, tot i que sospita que això es pot tractar d'un relat elaborat per explicar aquesta atracció pel cinema. "Sentia que era jo i que a la vegada no ho era –recorda–. Em va angoixar, però ara sé que s'ha de viure amb aquesta angoixa: que el jo també és un altre. Tanmateix, és perquè sents que no en saps prou (si és que en saps alguna cosa) dels altres (i de tu mateix) que fas cinema o escrius o pintes. Entenc el cinema (no només fer-ne, sinó veure'n) com un mirall en què projectes una imatge de tu a través d'altres, però no només per identificar-te de manera narcisista: eixampla la visió sobre un mateix, l'alteritat i el món. En el mirall hi sou tu i l'altre junts. I també podria explicar que vaig sentir ganes de fer cinema en descobrir un dia per la tele *Vivre sa vie*, de Godard, encara que fos en un programa de Garci i doblada al castellà."

Havent estudiat tots tres comunicació audiovisual a la Universitat Pompeu Fabra, en diferents cursos, Jordi Morató, Neus Ballús i Carlos Marqués-Marcet s'han revelat poderosament amb el seu primer llargmetratge, que els ha fet guanyar premis i els ha dut a festivals de tot el món.

Fotos: Fabiola Llanos

Morató, el més jove, de només vint-i-cinc anys, diu que no podia imaginar que arribaria tan lluny amb un projecte concebut primerament com un treball de final de carrera a propòsit de la particular selva que Josep Pujiula, *el Garrell*, es va arranjar en un petit bosc del terme municipal d'Argelaguer (la Garrotxa).

El títol del seu documental assagístic és *Sobre la marxa* –però també en té un altre d'internacional: *The creator of the jungle*–, i reflecteix la manera recurrent amb què el mateix Garrell defineix com ha fet i refet durant quaranta anys tot un món. "Ho va fer tot sobre la marxa, sense una idea preconcebuda, construint edificacions, canalitzant l'aigua, en un lloc on va jugar i es va banyar de petit. Hi va tornar per continuar-hi jugant. S'hi va arribar a sentir com Tarzan, un home lliure i *salvatge*, però uns *gamberros de la civilització* van envair el seu paradís retrobat. Per evitar que el fessin malbé, el va destruir ell mateix. Més tard va refer-lo, fins que la construcció d'una autovia al costat va tornar a assetjar el seu món. Novament destruït, el va reprendre per aixecar torres encara més altes fins que va arribar un informe tècnic dels Mossos. Tanmateix, ara hi excava i hi ha construït la seva tomba", explica Morató, que, havent fet un dels documentals de l'any, continua formant-se al Màster en documental de creació de l'IDEC/UPF mentre va treballant com a càmera i muntador.

Jordi Morató va saber d'aquella *jungla inventada* per uns amics. L'aventura humana del Garrell el va fascinar i en va emprendre una de pròpia durant la qual va confirmar la seva intuïció originària: "Jo també he treballat sobre la marxa, sense partir d'una idea, aprofitant tot allò que trobava, intentant superar les contrarietats sense amargar-me. Tot això ho he après del Garrell, però sobretot m'ha encoratjat el fet que ell s'ho ha passat bé amb cada pal que afegia. Aquesta és una lliçó de vida i, per tant, serveix per

fer cinema. M'ho he passat bé amb cada *pal* amb què s'ha anat fent el film, sense calcular i esperar-ne res". Morató creu que aquesta actitud (aquesta gaubança i aquesta llibertat) és el factor que ha fet possible la pel·lícula i que aquesta sigui com és. Hi cal sumar el llarg temps que hi ha dedicat, més de cinc anys, i, sens dubte, el suport generós de moltes persones, de manera particular d'Isaki Lacuesta i Isa Campo, que n'han assumit la producció.

Als límits entre documental i ficció

Lacuesta i Campo també van donar suport a Neus Ballús, que, amb el seu company Pau Subirós, va crear la productora El Kinògraf i, després de diversos curts, va emprendre la creació de *La plaga*, la gran guanyadora de la sisena edició dels premis Gaudí. Una pel·lícula que posa en qüestió la frontera entre el documental i la ficció construint un relat amb la vida de cinc persones que, confluint en un mateix territori, reflecteixen una realitat social relativa a la immigració, la vellesa, la prostitució i les dificultats de la pagesia.

"Què va fer possible *La plaga*? Suposo que hi va tenir a veure la meua tossuderia, però evidentment la col·laboració de molta gent, començant per aquells que són els seus protagonistes –comenta Neus Ballús–. Nosaltres, pel que fa a la producció, vam fer totes les passes que ens van dir i, sorprenentment, ens va funcionar i vam trobar els recursos per fer-la. Ara bé, sobretot la va fer possible tal com és la idea de mostrar de manera naturalitzada, amb la seva complexitat vital, unes persones i unes realitats que, o bé se les ignora, o bé se les tracta com a marginals."

Neus Ballús està gestant el seu segon llargmetratge, amb el qual vol abordar la dificultat d'una relació d'igualtat entre persones del "món ric" i persones de països pobres amb tot el pes de l'explotació colonial. Hi afegeix que, encara que tingui previst rodar part de la pel·lícula al Sene-

gal, continuarà parlant d'una realitat que li resulta pròxima: "M'inquieta aquesta dificultat perquè la conec".

A deu mil quilòmetres de Barcelona

D'acord amb la seva idea que el cinema és un mirall que reflecteix el jo i l'altre, *10.000 km*, de Carlos Marqués-Marcet, és una ficció en què es pot reconèixer l'interès per la fotografia del seu director i el fet que visqui a Los Angeles –la mateixa ciutat que la protagonista femenina del film–, on va anar el 2009 amb una beca d'un any de la Fundació "La Caixa".

Encara que torni sovint a Barcelona, lloc de producció i rodatge d'un film que sobretot passa en interiors, Marqués-Marcet es va quedar a Los Angeles perquè li van anar sortint feines i, de fet, li agrada viure-hi. Podria passar el mateix a Alexandra, la protagonista, que també se'n va de Barcelona amb una beca i que, malgrat la comunicació per l'Skype amb el seu company, experimenta una crisi en què la distància física –els deu mil quilòmetres que separen les dues urbs– n'evidencia una de més profunda.

"He intentat parlar de com gent que s'estima es distancia perquè els seus desigs són diferents, tot i que d'això ningú no en tingui la culpa", em va comentar Carlos Marqués-Marcet en una conversa per Skype mentre jo estava a punt de sopar i ell dinava a Los Angeles abans de reprendre una feina de muntatge per a una amiga. Ha treballat com a muntador (i continua fent-ho perquè li és còmode posar-se al servei d'un altre) mentre feia curts i no li sorgia la possibilitat de rodar un llarg. "L'amistat ho ha fet possible: els amics que hi han col·laborat i que m'han dut a buscar els diners per poder pagar-los una mica." ■

D'esquerra a dreta, a la pàgina anterior i en aquesta, Jordi Morató, director del documental assagístic *Sobre la marxa*; Neus Ballús, autora de *La plaga*, la gran guanyadora de la sisena edició dels premis Gaudí, i Carlos Marqués-Marcet, director de *10.000 km*, títol que fa referència a la distància que hi ha entre Barcelona i Los Angeles.

Helena Buffery

Cap del Departament d'Estudis Espanyols, Portuguesos i Latinoamericans. Universitat de Cork

Les set edats de Barcelona

És com una xarxa d'espais amb capes superposades, moltes de les quals s'han perdut i d'altres s'han transformat irremeiablement, mentre que a algunes només s'hi pot accedir mitjançant records incerts o fotografies encara menys fiables.

"I la darrera escena, la fi d'un conte estrany, ple d'esdeveniments, és la segona infància, el pur oblit: sense ulls i sense dents; sense gust..., sense res."

(Del soliloqui conegut com "Les set edats de l'home", de l'obra *Al vostre gust*, de William Shakespeare. Traducció catalana de Salvador Oliva.)

Tinc una imatge gravada de la meva infantesa en la qual hi ha dues nenes vestides amb dues granotes iguals de color morat i baixos acampanats que van de la mà de sa mare, d'aspecte força *hipster* i vestida amb uns texans també de campana, i que tenen com a fons una plaça de Catalunya de colors cridaders (gairebé en tecnicolor de tanta sobreexposició). Quin any devia ser? El 1976? El 1977? Crec que són els colors el que em fa pensar que va ser després de Franco, però potser va ser només tot just després. El que se'm fa més estrany, però, mirant-ho retrospectivament (com passa amb tantes altres fotos de les meves visites d'infantesa a Barcelona, fetes en els llargs passejos per la Gran Via, la Rambla i, en aquells dies, també el carrer d'Urgell), és la sensació d'espai obert al nostre voltant, un espai avui pràcticament inimaginable al centre de Barcelona en un dia clar, ni en aquesta plaça reformada o renovada (ara una mica més grisa i menys atractiva) ni en cap de les altres vies de la ciutat que s'han convertit en zones de vianants. També recordo amb tendresa la Rambla i les tardes que hi vaig passar passejant per aquelles parades sorolloses, plenes de colors i absolutament atractives, o asseguda amb els avis, per unes quantes pessetes, a les dobles fileres de cadires que hi havia gairebé a dalt de tot per veure-hi l'espectacle del món deambular davant nostre, lluint les millors gales de tarda.

Aquests plaers rituals, repetitius, m'han quedat a la memòria amb molta més insistència que la primera vegada que vaig veure cap dels edificis, monuments o llocs turístics emblemàtics de Barcelona, potser exceptuant-ne els paisatges màgics del Park Güell i els jardins de Montjuïc, que en els anys següents esdevindrien l'escenari d'escapades divertides.

És clar que els llibres d'història, les memòries i moltes de les notables novel·les catalanes, m'han explicat que

aquells mateixos anys van estar marcats per dies vertiginosos de marxes històriques i campanyes a favor de la democràcia, però avui no en conservo ni el més remot record personal. Pel que fa al context sociocultural, el que sí que recordo dels meus anys de preadolescència és la Ruperta fantasma de l'*Un, dos, tres*, flaixos del programa de nit de l'Àngel Casas, que entrevèiem mentre ens feien fora perquè anéssim a dormir, la meua àvia cantant que era una "iaia ie-iè", i a mi mateixa quan m'obligaven a interpretar *Kisses for me* per a divertiment moderat de la meua família extensa.

Barcelona, vista amb ulls de criatura. Sense cap indici dels efímers paisatges bucòlics on es refugiaven, potser massa idealitzadament, les infàncies angleses o irlandeses, sinó plena d'aquells terres enrajolats i gravats que resseguíem, dels parterres i les voreres per on saltàvem, i de les portes i els llindars foscos on ens amagàvem (llocs curiosos i irregulars on més tard veuria els meus fills pujar, saltar i ensopegar i que, per a tants visitants actuals, omplen la ciutat d'encant). Perquè, malgrat l'alarma recent que han generat les bretolades que es fan als llocs turístics i les sospitoses xarxes urbanes criminals, per al visitant esporàdic i per a moltes famílies irlandeses Barcelona continua sent una ciutat ideal per anar-hi amb nens, plena de platges, de parcs i de bars, restaurants, mercats i museus acollidors per als infants. Si bé és cert que hi ha zones que és millor no visitar, n'hi ha d'altres que ofereixen tota mena d'aventures. Aquesta primavera he acompanyat la meua filla de vuit anys i la seva preuada possessió, per bé que poc duradora, una "Superpatata" feta a mà, i he gaudit de la seva incoherent (tot i que enormement suggeridora per a mi) selecció de llocs memorables en un recorregut llampec, però també de les reaccions dels botiguers, els comerciants i els cambriers locals: "I aquesta patata tan maca, com es diu? I com es troba? I què s'explica la senyora patata?"

Ara em ve al cap un altre record, gràcies a les imatges que ha pres la ballarina i coreògrafa Àngels Margarit per a l'estudi sobre els fluxos urbans de Barcelona que forma part del projecte URBS. Els diaris en vídeo filmats per la Núria Font mostren la negociació diària que mantenen persones d'entorns socials, culturals i generacionals diversos amb un paisatge urbà canviant. Em va commoure especialment la imatge de la plaça de la Universitat del segle XXI, amb el terra de ciment i uns bancs baixos de pedra, ara plenament funcional per als *skaters* que recorren, rabents i estrepitosos, les actuals places públiques de disseny. Fa només una dècada, aquest paisatge era ple d'arbres, herba i bancs de fusta, i hi sovintejaven tot de pensionistes de moviments lents, com ara els meus avis, que l'ocupaven per xerrar amb altres parelles de gent gran sobre flaqueses familiars, escàndols del veïnat o el preu de la llet. És la Barcelona de la sisena edat, que sembla que ara ha quedat apartada de la vista.

Aquesta juxtaposició em fa pensar en una xarxa d'espais amb capes superposades, moltes de les quals s'han perdut i moltes de les quals s'han transformat irremeiablement, mentre que a algunes només s'hi pot accedir mitjançant records incerts o fotografies encara menys fiables, on la realitat s'amaga en certa manera fora del marc; un palimpsest urbà realitzat, de forma reveladora, en material de

© Elisenda Llonch

pel·lícules i documentals i també a través de relats que intenten conservar una capa d'aquell paisatge quan està en ple procés de ser esborrat (com Rodoreda, com Tusquets, com Marçal). Si en seguim l'estela, observem i escoltem restes d'una ciutat diferent, d'una ciutat en trasllat, entre idiomes, entre edats, entre mons.

Fa relativament poc vaig llegir una història que l'escriptora mexicanocatalana exiliada Maruxa Vilalta va escriure després de retornar per primera vegada a Barcelona, de visita, sent una adolescent, l'any 1949-50. Hi esmenta els carrers, les places i els monuments més representatius de la ciutat, incloent-hi el carrer on Vilalta havia nascut (Muntaner), i altres símbols culturals relacionats amb la infantesa. *El meu dia foll* (1958) desprèn una aura de nostàlgia en què es difuminen les fronteres entre el passat i el present, la realitat i la imaginació, i explora els efectes d'aquest llinard intermedi sobre la constitució de la persona. En aquest relat, la narradora/protagonista adolescent adopta i habita diverses subjectivitats, entre les quals hi ha la del turista:

“La noble Barcelona sí, ella sí, estava allí, senyorívola i bona. Però jo no me n'adonava. Em creia que no em pertanyia. Em sentia sense dret a embrutar-la.

“L'embarcador. Al peu de la columna, herois i banderes. La plaça de Macià, amb fuetades de palmeres. Les pacients esglésies, pedra sobre pedra. Els jardins de Montjuïc. Art. Més art! L'Arc de Triomf. L'estació de França. Així, tot a prop i tot lluny. Tot barrejat. Tot lluny de turistes i de coloms, soldats i minyones, nens color de rosa, tipus folls i burgesos grassos. Calor i fred. Llum i ombra. Necis i eixerits. Dolents i bons.... Quina era jo, de totes aqueixes persones?”

Entre aquesta caòtica sèrie de llocs, visions i sensacions que ens presenta la narradora, n'hi ha un que, de ben segur, havia de superar els coneixements de qualsevol turista autèntic: la plaça de Macià, dita així només entre 1931 i 1939. Pel temps de la visita de Vilalta ja tornava a portar el seu nom històric i actual, Real o Reial. Enterrada sota aquesta història, doncs, hi trobem la tragèdia de la Barcelona republicana i catalanista, amagada rere una referència que només es pot reconèixer si estem disposats a compartir la mateixa llengua i la mateixa visió de la història. En evocar els senyals, els indrets i els objectes perduts, sorgeix la preocupació per la convivència i la preservació de temporalitats diverses en l'espai present. ■

© Josep Domínguez / AFB

Noranta anys de metro

El ferrocarril elèctric subterrani d'àmbit urbà va arribar a Barcelona ara fa just noranta anys, el 30 de desembre de 1924, per donar solució a un problema que totes les societats urbanes avançades es van plantejar al seu moment: com facilitar la mobilitat d'una població creixent, concentrada en unes àrees cada cop més extenses, alliberant espai, al mateix temps, en uns carrers col·lapsats pel transport de superfície.

El Gran Metro va unir llavors, per primera vegada sota terra, la plaça de Catalunya i la de Lesseps. La línia –simple fragment de la notable xarxa projectada al principi– tenia un recorregut de 2.741 metres i quatre estacions, i va ser l'embrió de l'actual línia 3.

A les pàgines següents fem un repàs als primers plans del metro barceloní i al seu desenvolupament; ens endinsem en túnels i estacions per conèixer dades curioses, anècdotes i llegendes, i expliquem els avenços que el metro incorporarà per posar-se a l'alçada d'una ciutat que es proclama intel·ligent.

Josep Maria Espinàs

Escriptor i periodista

El metro parla

Potser estaria bé que, alguna vegada, ens fixéssim en el rètol d'una estació i ens preguntéssim què signifiquen aquelles paraules. Perquè hi desfilen referències històriques, geogràfiques, personals.

El ser humà va néixer al planeta Terra. I quan dic planeta Terra, vull dir la seva superfície. Allà on l'espècie podia viure i evolucionar.

Al cap d'uns mil·lennis, però, va intentar conquerir l'aire, i ho va aconseguir. Primer va intentar-ho amb globus i després amb avió. Va descobrir que es podia moure en un altre espai.

Li faltava descobrir i demostrar que es podia moure encara en un altre espai, que podia viatjar per sota de la seva superfície ancestral.

I va néixer el metro.

Es podria dir que era la conquesta d'una tercera dimensió: la subterrània.

El metro, que primer va ser un túnel únic, s'ha anat ramificant progressivament fins a convertir-se en una xarxa. Com un teixit cada vegada més dens.

Això ha permès l'aparició d'una percepció absolutament nova, que incorpora dos valors fonamentals de la vida: el temps i la distància. Penso en els temps antics, quan l'home

només disposava dels peus per desplaçar-se. Una limitació que compartia amb la majoria dels animals terrestres i que després es va modificar amb l'ús del cavall i del carro.

Fins que el metro va aportar una gran innovació: la velocitat. A les grans ciutats, la velocitat de trasllat es va aconseguir gràcies, precisament, al fet que els camins que obrien els combois de metro no es veien entorpits pels obstacles de la superfície i podien, per tant, mantenir una velocitat ràpida i sostinguda.

Avui, una Barcelona sense metro no és imaginable. La ciutat seria com un organisme al qual li han extirpat uns nervis bàsics.

Per mi, una altra qualitat del metro és que ens parla. Almenys als qui tenim una certa curiositat per llegir rètols. Naturalment, el viatger té pressa i només necessita identificar la placa que li indica on haurà de baixar. Però generalment no sabem què ens diuen alguns dels rètols successius, a més d'indicar en quin punt estem del nostre trajecte.

Potser estaria bé que, alguna vegada, ens fixéssim en un dels rètols i ens preguntéssim què signifiquen aquelles paraules. Perquè al llarg de totes les línies de metro, hi desfilen referències històriques, geogràfiques, personals. La Verneda ens diu que, en aquell barri, abans hi havia un bosc de verns. Igualment, l'estació Llacuna ens fa saber que en aquella zona hi va haver, en altres temps, una invasió d'aigua de mar. Drassanes, que prop d'aquella estació es construïen vaixells medievals per a l'expansió mediterrània de Catalunya. I Penitents, que és un barri on hi havia hagut ermitans, cosa que ara costa de creure.

Els vagons del metro de Barcelona, doncs, anant i venint sense parar, teixeixen els més diversos punts de la vida passada i present.

Quan baixo en una estació, miro la placa i, si entenc què m'està dient, li dono les gràcies. ■

© Vicente Zambrano

Imatge de l'estació del Liceu de l'actual línia 3, que va ser final de la línia 1 entre el 1925, un any després d'inaugurar-se, i el 1946, quan se li va afegir l'estació de Ferran ("Fernando-Ramblas"). A la pàgina anterior, inauguració del Gran Metro a l'estació de la plaça de Catalunya, presidida per l'infant Ferran en representació del rei Alfons XIII, el 30 de desembre de 1924.

Obres del metro a la Rambla, any 1932. A la pàgina següent, de dalt a baix, visita de les autoritats a les obres de construcció del Gran Metro, el desembre de 1922; un vagó dels primers trens –fabricats per una empresa basca– a les cotxeres en superfície de la plaça de Lesseps, els anys trenta, i les obres d'obertura de la Via Laietana l'any 1913, amb un petit fragment ja construït del túnel de doble sentit que a partir de 1926 acolliria les vies del ramal II del Gran Metro (Aragó-Correus).

© Josep Domínguez / AFB

Josep Maria Rovira Ragué
Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya

Deien que els barcelonins no suportaven viatjar sota terra

El 30 de desembre de 1924 es va inaugurar la primera línia de metro de Barcelona –el Gran Metro, embrió de l'actual línia 3– entre les places de Lesseps i de Catalunya. Els inicis d'aquest mitjà de transport van ser força titubejants, ja que el poc ús que se'n feia va comportar dificultats econòmiques a la companyia.

La gènesi dels primers projectes de metro a Barcelona, entès com a ferrocarril elèctric subterrani d'àmbit urbà, s'inscriu en el context dels profunds canvis que, a tot el món, vivia la tecnologia dels transports urbans al començament del segle XX.

A la fi del segle XIX, com a conseqüència de la irrupció de l'energia elèctrica en les societats desenvolupades de l'època, es va produir l'eliminació successiva de la tracció animal i del vapor a les xarxes de transport urbà i es van substituir aquestes fonts d'energia per l'electricitat. Les noves xarxes de tramvies elèctrics aportaven una velocitat comercial més elevada, un impacte ambiental inferior i uns costos d'operació molt més reduïts.

A aquest fet cal afegir-hi la concentració de la població als nuclis urbans, que crea una necessitat creixent de desplaçar-se per unes ciutats cada vegada més extenses i, per tant, menys assumibles per als desplaçaments a peu, fins aleshores majoritaris. El fenomen migratori va motivar una necessitat d'habitatge cada vegada més gran i també de nous

mitjans de comunicació per permetre els desplaçaments dins la ciutat que, a més, ja havia començat a annexionar els municipis veïns. Finalment, amb el desenvolupament del Pla Cerdà –que donava continuïtat al territori entre nuclis urbans– els sistemes de transport van anar perdent el caràcter d'enllaç entre nuclis residencials per convertir-se en eixos de la mobilitat urbana.

Per ordenar i dirigir el creixement d'aquest territori, l'Ajuntament va treure a concurs i va aprovar el 1905 el Plan de Enlaces de l'urbanista Léon Jaussely, que modificava substancialment el Pla Cerdà. Jaussely proposava la divisió de l'espai urbà en diferents zones segons les activitats previstes i establia zones verdes per separar-les, a manera de tallafocs. Al pla s'ordenaven també les xarxes tramviàries i es preveia un ferrocarril subterrani, antecessor del metro, i les penetracions i enllaços ferroviaris. Aquest aspecte es descrivia al Plano de los Tranvías y Ferrocarriles.

En l'inici del canvi de tracció als tramvies, les companyies de transport van ser incapaces de satisfer la

demanda creixent de viatges amb una oferta suficient de servei en algunes línies. La densificació del trànsit en determinats indrets centrals, com ara la Rambla, la plaça de Catalunya i el passeig de Gràcia, va acabar per plantejar la recerca d'una solució en forma de ferrocarril elèctric urbà segregat i subterrani, que podia donar resposta a la congestió dels mitjans públics de transport i a la vegada a l'ordenació adequada de l'entorn viari, solució ja adoptada en altres indrets, temps enrere, amb molt bons resultats.

El primer projecte

En resposta a aquest requeriment, els enginyers Pau Müller i Gonçal Zaragoza van redactar un projecte de ferrocarril subterrani amb tracció elèctrica, d'ample de via estàndard, anomenat Ferrocarril Metropolitano Norte-Sur de Barcelona. El traçat tenia una longitud de 7.236 metres i unia la Ciutadella amb la Bonanova, passant pel subsòl del passeig de Colom, la Rambla, la plaça de Catalunya, el passeig de Gràcia, el carrer Gran de Gràcia, la plaça de Lesseps, el passeig de Sant Gervasi i el passeig de la Bonanova.

En fer-se càrrec del projecte per compte de la societat Gran Metropolitano de Barcelona (GMB), l'enginyer industrial Santiago Rubió i Tudurí va replantejar el projecte original. En va modificar les capçaleres i va comprar el túnel construït per l'Ajuntament a la Via Laietana a partir del 1908, i d'aquesta manera va afegir al projecte original un nou ramal entre Aragó i Correus. Es configuraven així uns traçats que serien els embrions de les actuals línies L3 i L4.

Aquest va ser el primer túnel de metro construït a Barcelona, que va estar sense utilització fins a la inauguració de la línia II, d'Aragó a Jaume I, el 1926.

Les línies previstes quan es van engegar les obres de construcció, l'any 1921, eren les següents:

- Línia I, de Lesseps a la Rambla (actual L3).
- Línia II, d'Aragó a Correus (actual L4).
- Línia III, de Lesseps a Sant Gervasi, Vallcarca i Horta (actual L3, parcialment).
- Línia IV, de Lesseps a Sarrià, les Corts, Sants, Hostafrancs, el Poble-sec, la Rambla, el parc de la Ciutadella, l'Estació de França i Correus (línia de circumval·lació).
- Línia V, de l'Estació de França a la Rambla.

Aquesta xarxa del GMB cobria els principals eixos de mobilitat de la ciutat i significava un gran canvi en un moment en què la xarxa tramviària, en l'època de màxima expansió, començava a donar signes de sobresaturació i d'envelliment –tant del material mòbil com de la infraestructura–, al cap de més de vint anys d'ús intensiu.

Paral·lelament a aquests fets, el 1910 l'enginyer industrial Ferran Reyes i Garrido va desenvolupar el projecte d'una línia ferroviària d'enllaç entre totes les estacions de ferrocarril que hi havia en aquell moment. El projecte preveia l'establiment de dues grans estacions a la plaça de Catalunya, que integrarien també el tren de Sarrià.

El projecte, anomenat Ferrocarril Subterráneo SO-NE de Barcelona, Sans-San Martín, Enlaces y Estaciones Centrales, d'ample de via ibèric i amb una longitud de 7.368 metres, es va presentar al Govern de l'Estat l'any 1912. A conseqüència de l'esclat de la Gran Guerra, l'any 1914, va caure en l'oblit fins a l'any 1920, quan el projecte es va reprendre amb la societat Ferrocarril Metropolitano de

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

© Josep Domínguez / AFB

© Frederic Ballell / AFB

Barcelona (FMB), que s'havia acabat de constituir. Mentre s'iniciaven les obres, FMB va projectar i sol·licitar la concessió de set noves línies, que cobrien pràcticament tota la ciutat de l'època i que van ser un precedent de la xarxa actual juntament amb les del GMB:

— Línia Sants - Sant Martí, en construcció entre Sants i la plaça de Catalunya, amb una estació terminal provisional.

— Línia de Lesseps, amb enllaç a Catalunya amb el tren de Sarrià, convertit en subterrani i altre cop d'ample ibèric, i amb terminal a l'estació de la línia en construcció. Incloua un ramal entre l'estació de Gràcia i la plaça de Lesseps.

— Línia de la Ronda, des de la plaça d'Espanya fins a la plaça de la Universitat pel Paral·lel i les rondes.

— Línia de la plaça de Tetuan, des de la plaça de la Universitat fins a Tetuan per la Gran Via.

— Línia de Sant Andreu, des de la plaça de Tetuan fins a la plaça de les Glòries per la Gran Via, i fins a Sant Andreu, al costat del passeig de Valldaura, per la carretera de Ribes.

— Línia del Poblenou, amb inici a la cantonada del passeig de Sant Joan amb la travessera de Gràcia, pel passeig de Sant Joan fins al carrer de Pujades i, des d'aquest indret, per Pere IV fins al carrer de la Selva de Mar.

— Línia de Can Tunis, amb inici a la plaça d'Espanya, per la Gran Via de les Corts Catalanes fins al barri de la Mare de Déu de Port, l'hipòdrom de Can Tunis i el port franc.

— Línia del Prat de Llobregat, des de la plaça d'Espanya, per la Gran Via de les Corts Catalanes, fins a l'estació del Prat de la companyia de ferrocarrils MZA i, des d'allà, cap a les instal·lacions aeroportuàries.

Tots aquests projectes van precedir la inauguració de la línia I del GMB, excepte la darrera de les línies esmentades, que es va sol·licitar poc temps després, l'any 1925.

La inauguració de la línia I del GMB es va fer el 30 de desembre de 1924 sobre un traçat inacabat, ja que només va entrar en servei el tram de Lesseps a la plaça de Catalunya, amb una longitud de 2.741 metres i amb dues estacions intermèdies, Diagonal i Aragó. No va ser fins més tard que es van posar en servei les estacions de Fontana, l'1 de maig de 1925, i de Liceu, el 5 de juliol de 1925, i la línia II entre Aragó i Jaume I, el 19 de desembre de 1926.

Pel que fa a les línies d'FMB, el 10 de juny de 1926 es va inaugurar el tram entre la Bordeta i la plaça de Catalunya de l'anomenat Ferrocarril Metropolità Transversal, embrió de l'actual línia 1. Va tenir una estació provisional a la plaça de Catalunya fins que es van acabar els treballs cap a Sant Martí, interromputs a causa de la indefinició que hi havia respecte de la nova estació que calia construir al centre de la ciutat en col·laboració amb la Companyia del Nord.

Els inicis del funcionament del metro van ser força titubejants: la baixa utilització per part dels ciutadans va comportar dificultats econòmiques importants a la companyia. Cal tenir present que enfront dels 170 milions de viatges anuals que es feien amb tramvia, el metro no va arribar a aportar-ne deu fins als anys trenta. Alguns observadors del fenomen van concloure que als barcelonins d'aquella època no els agradava viatjar pel subsòl, però crec que ens acostaríem més a la realitat si afirméssim que l'oferta era àmpliament insuficient per a les necessitats d'una ciutat com Barcelona. Quan finalment hi va haver una oferta solvent, el mite va caure per si sol. ■

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

Joan Coll / Manuel Marina

Joan Coll, autor del text, és llicenciat en Comunicació Audiovisual i director de CultRuta

Manuel Marina, responsable de la documentació, és diplomad en Turisme i guia de les visites pel metro

Una història subterrània

Túnels i estacions en desús, antigues rajoles artístiques, publicitat d'altres temps, remors d'aigua i fins i tot llegendes de fantasmes expliquen la història del metro de Barcelona, ara accessible en directe per mitjà d'unes visites guiades.

La història d'una societat, d'una localitat o d'un col·lectiu acostuma a basar-se en fets singulars, representatius, dramàtics o feliços, i habitualment esdevinguts a la superfície. Tanmateix, durant els segles XIX i XX, la industrialització i la vida a les urbs del que considerem el món civilitzat han canviat substancialment el dia a dia dels seus habitants, fins al punt que alguns ciutadans viuen part de les seves vides sota l'escorça terrestre.

Aquestes noves formes de vida, minoritàries encara, no s'estudien habitualment als tractats d'història contemporània. Tanmateix, resulten vistoses per al gran públic. Una prova d'això és el creixent nombre d'activitats de lleure subterrànies: búnquers, túnels i masmorres medievals, dipò-

A l'esquerra, automotor del Gran Metro a l'estació de Lesseps, avui integrada en la línia 3, en una data indeterminada dels anys 1925 a 1930. Els deu trens originals duïen dos cotxes cada un i van estar en funcionament, reformats, fins al final de la dècada de 1980. A sota, l'estació de Lesseps del Gran Metro, poc abans d'inaugurar-se. A peu de pàgina, l'estació de Fontana de la mateixa línia actualment, amb el mosaic original presidit pel logotip de la companyia.

ven, encara, rajoles originals, blanques o acolorides, petites o grans, brutes o cuidades, que continuen complint la seva funció decorativa i higiènica, encara que ocultes als nostres ulls.

No és un caprici dels seus gestors. El fet d'ocultar-les, eliminar-les o substituir-les ha facilitat que disposem d'una de les xarxes més il·luminades, accessibles i còmodes de totes les ciutats amb un metro gairebé centenari. Per contra, vegem l'exemple de París o Londres: a la capital francesa i a la britànica es conserven estacions històriques pràcticament idèntiques a les originals, però mai no podríem baixar-hi en cadira de rodes de la manera que podem fer-ho a Fontana, per exemple, gràcies als múltiples ascensors que hi ha.

Aquesta modernització ha comportat, sens dubte, canvis a la mateixa xarxa: de línies, andanes, passadissos o estacions senceres. Com l'antiga Aragó, avui Passeig de Gràcia: on actualment circulen tres línies hi va haver fins fa unes dècades el vèrtex de la Y invertida on es bifurcava el recorregut descendent del Gran Metropolità cap a Liceu o Correus. Amb el creixement de la xarxa es va deixar independent el ramal del nord per a la L4, que s'uneix amb la L3 per aquest interminable passadís que qualsevol usuari assidu intenta evitar. La seva estretor, rectitud i claustrofòbia insalvables no tenen l'origen en un mal dia de cap urbanista, sinó en una qüestió molt prosaica: quan es va fer la connexió de línies, aquesta zona del subsòl ja havia estat ocupada per un pàrquing subterrani i l'única connexió possi-

sits fluvials i, sens dubte, les xarxes de suburbans van entrant en les propostes turístiques de gran part de les capitals europees.

Barcelona no podia ser menys: coincidint amb el norantè aniversari de la inauguració del primer metro de la ciutat, Transports Metropolitans de Barcelona (TMB) i CultRuta han iniciat visites guiades per conèixer el llegat històric, artístic i humà de túnels, vestíbuls i trens que en el dia a dia, tant si els utilitzem com si no, són el marc d'un formigueig incessant sota els carrers de Barcelona. Les visites són una excusa per obligar-nos a passejar pel metro: per parar-nos, fixar-nos en un detall de les rajoles, escoltar un murmur d'aigua a l'altre costat de les vies o preguntar-nos per un sotragueig que sempre es nota entre dues estacions concretes. Són indicis d'una història subterrània de la ciutat que la majoria ignorem.

Que serveixi com a primer exemple l'estació de Fontana, inaugurada l'any 1925, mesos després de l'entrada en servei del tram entre Catalunya i Lesseps. Amb un únic vestíbul però una gran quantitat de trams d'escales fixes i mecàniques, la majoria dels que la utilitzen donaran fe de la seva profunditat. Però pocs buscarien, en un extrem d'aquestes andanes de 92 metres de llargària, una joia del metro: l'arc d'accés al túnel en direcció a Trinitat Nova manté les rajoles pintades que es van col·locar el 1924, amb el logotip i els colors corporatius de l'empresa Gran Metropolità de Barcelona (GMB), que llavors era privada. Si els agrada el logotip, el trobaran també en ferro forjat a les baranes dels accessos a l'estació de Liceu.

La resta de la decoració original de pràcticament tota la xarxa històrica (nucli central de les línies L1 i L3 actuals) s'ha perdut en reformes successives, o simplement s'ha amagat. Darrere de reixetes de ventilació, plafons sintètics, elements prefabricats i màquines expenedores es conser-

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

© Dani Codina

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

L'estació de Jaume I el setembre de 1933. Avui integrada en la línia 3, aquesta estació havia estat originalment la penúltima del ramal II del Gran Metro, que des d'Aragó enfilava cap a la plaça d'Urquinaona i, per sota de la Via Laietana, seguia fins a Correus.

ble entre metros esquivant els cotxes estacionats va ser el túnel de les robustes bigues que sostenen a sobre dues illes del Pla Cerdà.

D'altres simplement van ser i ja no són. Vegeu el cas de Correus, que es va posar en marxa el 1934 i va funcionar durant quaranta anys com a estació terminal, amb una única via i una única andana. El 1974, l'ampliació de la L4 cap al litoral va implicar la demolició de l'andana per construir una segona via que permetés seguir el trajecte cap a la Barceloneta i el Poblenou. Avui dia, si s'arrapen als vidres dels trens, els més atents aconseguen divisar restes d'anuncis que en els anys setanta promocionaven iogurts, candidats polítics o remeis per a la salut. Una arqueologia publicitària que només és visible als ulls dels iniciats en la matèria, i dels motoristes: els conductors dels trens, que, realment, amb la conducció automatitzada actual, habitualment s'encarreguen d'obrir i tancar portes, però no d'accelerar ni frenar els trens. Així que –estem avisats– no pararan al bell mig del túnel perquè fem la foto d'aquests anuncis antics.

L'aigua omnipresent

L'ampliació de la L4 esmentada va posar en evidència el que en aquell moment va ser un repte important: el subsòl de Barcelona és, sobre manera, humit, gairebé aquàtic. Segles enrere l'aigua arribava a la riba de la muralla romana, on avui tenim cases, carrers, temples i restaurants, en l'anomenat Gòtic Sud. La riba va anar retrocedint, però continuen arribant aigües de les desenes de rieres i torrents que baixen des de Collserola, abans a cel obert (fixem-nos en els noms dels carrers de Gràcia) i avui dia per aquífers, naturals o construïts, situats a sota nostre.

Construir en certs punts no va ser fàcil: a la Barceloneta es va dur a terme una proesa per aconseguir estabilitzar el terreny. I, amb les dificultats, van sorgir les sorpreses, com quan es creia que s'havia trobat una bossa de cru i gas al litoral barceloní, però en realitat es tractava d'una fuga dels dipòsits de l'antiga Catalana de Gas.

I l'aigua continua sent-hi. No es veu, però es pot sentir. Si ens hi fixem bé, a Arc de Triomf veurem unes reixetes a la paret que separa les vies. En moments sense trens ni megafonia, una oïda atenta pot aconseguir apreciar des d'allà una de les vuit bombes que dia i nit evacuen les aigües freàtiques subterrànies a col·lectors de clavegueram,

camions cisterna i fonts decoratives. Es calcula que, si deixessin de funcionar, en menys de deu hores les vies quedarien inundades fins a l'altura de les andanes. Confiam que mai no s'arribi a comprovar.

La línia d'Arc de Triomf, la L1 actual, va ser, també en els seus inicis, una iniciativa privada d'empresaris entusiastes de les noves tecnologies. I, com avui, van pensar a integrar-les. És per això que les seves vies (d'ample ibèric) són més amples que la resta de les que recorren la ciutat (d'ample internacional). El que durant mig segle es va conèixer com el metro Transversal va ser concebut inicialment com una connexió entre l'estació dels trens procedents de l'interior de la Península i els que venien del Pirineu i més enllà. Encara avui les seves vies es poden comunicar amb les d'Adif (abans Renfe) mitjançant un canvi d'agulles situat entre les estacions d'Universitat i Urgell.

Aquesta línia ha estat alhora botxí i salvadora de barcelonins. Va emportar-se vides amb un accident de construcció l'abril de 1924, quan diversos obrers van morir en enfonsar-se el túnel que construïen sota la Gran Via a causa dels moviments de terres causats pels aquífers. L'aigua com a enemic una vegada més. Anys després, aquesta mateixa línia seria utilitzada com a refugi antiaeri quan, en plena Guerra Civil, l'aviació italiana va començar a freqüentar Barcelona d'acord amb la tàctica franquista de desgast de la rereguarda republicana. Els avions italians entraven a la ciutat seguint la carretera de Castelldefels (avui C-31) fins que albiraven el monument de la plaça d'Espanya, que identificava el límit de la ciutat densa i, per tant, el punt on iniciaven els bombardejos sobre la població civil. Milers de persones es van salvar amagant-se en túnels, andanes i vestíbuls, però altres centenars de barcelonins van morir corrent cap a aquestes dependències subterrànies.

L'estació maleïda

Una de les estacions més castigades va ser la de Rocafort. Aquest fet i una sèrie de suïcidis en les dècades següents va fer que, més endavant, els caps d'estació intentessin evitar que els hi destinessin. Temien que, quan el metro tancava i es disposaven a esperar el tren que verificava tota la línia, aparegués algun espectre a les andanes penombroses o als túnels negres, o bé en aquelles pantalles de televisió tan poc precises que s'estilaven en els anys seixanta.

Amb l'ampliació i la modernització de les línies han desaparegut certs oficis: el d'obrir i tancar portes des dels vagons, el de validar bitllets, el d'accelerar i frenar (actualment aquesta tasca la controlen uns sensors a cada estació), el de cap d'estació (ja ningú no ha d'encreuar els dits perquè no el destinin a Rocafort) o el de verificar el tercer rail (quan l'electricitat se subministrava arran de terra i baixar a la via comportava el risc de morir electrocutat).

Han desaparegut de la vida diària, però, com tota la història recent del metro, el seu record es conserva en la memòria dels nostres veïns i companys de viatge i a les rajoles de cada estació. N'hi ha prou de dedicar a aquesta evocació una estona de calma i interès perquè, subtilment, ens sorgeixin les preguntes i, com a resultat d'això, les ganes de conèixer la història subterrània de Barcelona, de la qual el metro protagonitza els últims noranta anys. Enhorabona. ■

Podeu veure dos vídeos sobre les rutes i les estacions fantasma del metro de Barcelona al mòbil o al web www.bcn.cat/bcnmetropolis/videos

Ramon Malla

Director de Línies Automàtiques de TMB

Oriol Pàmies

Periodista

A l'avantguarda dels metros del futur

Si fas noranta anys vol dir que has viscut molt. En el cas del metro de Barcelona ha estat una vida de creixement, maduració i actualització. Amb l'entrada al segle XXI el transport es transforma una vegada més per resoldre la mobilitat d'una urbs que es proclama intel·ligent.

Si el metro ha estat històricament lligat al fenomen de l'hora punta, de les anades i tornades de la feina o dels estudis, avui se li demana que, a més, atengui una pluralitat de situacions i desitjos de desplaçament, de dia i de nit, en laborables i en festius, al centre i a les perifèries, i que ho faci mantenint els atributs de rapidesa, fiabilitat i seguretat que el caracteritzen. La ciutat evoluciona: la població s'ha dispersat, s'han creat nous equipaments i pols d'activitat, ha crescut el turisme, hi ha més gent gran... I també evolucionen els patrons de mobilitat de les persones: l'auge de la bicicleta coincideix amb una pèrdua de prestigi del cotxe, es desferma la febre de la connectivitat, la informació es rep en dispositius mòbils i es comparteix en temps real...

En aquest context, el "metro de sempre" no és suficient, i ho serà menys a mesura que les demandes emergents es consolidin i requereixin respostes. Les infraestructures de llarga vida s'han de projectar i executar per satisfer necessitats a llarg termini. Per això ja fa un temps que a les ciutats, i també a Barcelona, estem pensant en el metro del futur, i començant a fer-lo realitat.

Escollar la gent i aplicar la tecnologia

El metro que ve serà el resultat d'escollar les demandes de la gent i aplicar les solucions que la tecnologia hi pugui aportar. Així, s'espera que pugui absorbir la demanda que es produeixi en tot moment, tant a les hores punta com a les hores vall (que ja no ho són tant), que tingui una fiabilitat elevada, que pugui respondre fins i tot en esdeveniments de ciutat massius, que funcioni més hores i no pari en determinades nits, que proporcioni informació en temps real sobretot en cas d'incidència... I tot això amb costos inferiors i sense pèrdua de condicions de seguretat.

El canvi ja és visible en els àmbits tecnològics i de la infraestructura, però potser no tant en els aspectes organitzatius, en què contrasta l'elevada formació de les persones amb el baix valor afegit de feines rutinàries, com ara vendre bitllets i conduir trens. I, per anar bé, tots han d'anar lligats.

© Vicente Zambrano

La tecnologia dels sistemes ferroviaris ha evolucionat en diferents etapes per respondre a la preocupació principal: garantir el moviment segur de cada tren en el seu itinerari per la via, sense deixar marge a l'error. La culminació d'aquest progrés l'estem vivint ara amb la circulació de trens sense conductor ni personal embarcat, en línies automàtiques com la 9 o la 10. Un exemple del salt endavant aconseguit és que el posicionament dels trens, que abans es mesurava en centenars de metres, ara es pot precisar en centímetres gràcies als sistemes de control basats en comunicacions per ràdio (CBTC). Un avenç en què Barcelona ha estat pionera, ja que va ser la primera del món a fer circular un tren sense conductor amb aquest sistema de control.

La tecnologia també ha fet possible que la major part dels dispositius crítics dels metros actuals, tant dels trens com de les estacions i els túnels, es puguin monitorar a distància. Això obre possibilitats noves de gestió eficient del transport, augment de la fiabilitat, minimització del consum, millora de la informació i l'atenció als usuaris, reforç de la seguretat a través de la vigilància intel·ligent dels espais... La separació física entre les andanes i la zona de vies, mitjançant portes automàtiques sincronitzades amb les portes dels trens, és una altra petita revolució que afegeix confort i seguretat als viatgers i que va de bracet amb els metros automàtics. Barcelona va instal·lar les primeres portes d'andana de l'estat espanyol el 2007, a la línia 11.

L'aspecte físic ideal dels metros està canviant, i, per tant, la manera de construir-los. Les estacions ja no són

Escaleres i ascensors de baixada a les andanes de l'estació de Passeig de Gràcia de la línia 2, a la Gran Via.

laberints tortuosos de corredors i escales, sinó espais diàfans on els fluxos s'ordenen lògicament, sense barreres arquitectòniques entre el carrer i les andanes, perquè tota la població tingui les mateixes possibilitats d'accés al transport públic, amb forta presència del transport vertical mitjançant ascensors, i en què els enllaços s'han pensat per afavorir la intermodalitat. Els túnels no són tubs exigus, sinó que incorporen camins d'evacuació i espais per maniobrar o aparcar trens que poden entrar en servei en el moment idoni. Per inserir aquestes infraestructures en zones densament poblades o d'orografia complicada, s'utilitzen tuneladores de gran diàmetre que deixen el túnel acabat, i minimitzen l'afectació en la superfície. D'aquesta manera s'estan construint en gran part les línies 9 i 10.

El metro del futur demana una organització adequada per aprofitar els avantatges que aporten la infraestructura i la tecnologia. Com que s'eliminen tasques rutinàries, els llocs de treball tenen més contingut i esdevenen més polivalents: calen empleats amb coneixements tècnics, que prenguin decisions i que alhora es relacionin amb els viatgers. Aquests nous perfils són encara més evidents en les línies automàtiques, des de les persones en contacte amb el públic fins a la majoria de les situades als àmbits de manteniment i operació. Amb aquesta organització, el centre de control adquireix encara més importància, com a lloc en què s'integren les funcions i els sistemes.

El metro automàtic

Si hi ha un model que en molts casos integra tots aquests trets del metro del futur és el metro automàtic, entès com el conjunt de la línia, no solament la circulació de trens sinó també la gestió de les estacions.

L'avenç cap a aquest model és ràpid i decidit, segons indiquen les dades de l'Observatori de Metros Automàtics, organisme permanent de l'Associació Internacional de Transport Públic (UITP) que presideix TMB i es coordina des de Barcelona. Actualment, més de quaranta línies de metro, que sumen més de sis-cents quilòmetres, estan automatitzades, i s'espera que l'expansió s'acceleri en els propers anys: cada dècada s'han duplicat els quilòmetres de

línia de l'anterior i, per a la propera, s'espera que es tripliquin.

La majoria dels nous metros es dissenyen i construeixen perquè siguin automàtics, i és significatiu constatar que quan una ciutat ha posat en servei una línia automàtica mai més no ha construït una nova línia tradicional amb conductors. Una altra tendència que marcarà els propers anys és la conversió de línies convencionals en automàtiques, en què Barcelona és també un exemple, ja que l'any 2009 va fer una transformació en aquest sentit a la línia 11.

Més atractiu, més flexible, amb més informació de servei, eficient, sostenible, segur: són trets del metro del futur, en què Barcelona ja treballa des de fa un temps i del qual s'ha convertit en referència internacional. L'ambiciosa ampliació de la xarxa que tenim en curs, les línies semicirculars 9 i 10, s'ha dissenyat amb aquestes característiques i està impulsant l'adopció de pautes diferents d'organització i de relació amb els viatgers, que ja han assumit com a normal que al tren no hi hagi conductor, ni tan sols cabina. La posada en servei del sector Besòs de la línia, d'onze quilòmetres de longitud, el 2009-2010, ha representat l'establiment d'un bon banc de proves per a aquest nou metro, que ja podem considerar madur.

Malgrat les dificultats que el context econòmic comporta a l'hora de tirar endavant les grans infraestructures, la línia 9 i la 10 avancen i s'ha anunciat la posada en servei d'una part del sector sud, entre Aeroport T1 i Zona Universitària, per als primers mesos del 2016. Això vol dir que s'afegiran a la xarxa prop de vint quilòmetres i quinze estacions. I una dada que no es pot passar per alt: molt aviat el 25% del metro de Barcelona serà completament automàtic. Així, doncs, no sols es crearà una nova oferta de transport ràpid i massiu que travessarà els campus de la UB i la UPC, el recinte firal de Montjuïc 2, Mercabarna, el Parc Logístic i els barris residencials de l'Hospitalet i el Prat de Llobregat, sinó que al mateix temps es farà un pas ferm per situar la xarxa de transport a l'altura del segle XXI. Perquè en termes de mobilitat urbana el repte és donar respostes als problemes d'avui i, en la mesura de les possibilitats, avançar-se als de demà. ■

© Vicente Zambrano

Tren de la sèrie 9000, del fabricant Alstom, a l'estació de Sagrada Família de la línia 2. Aquestes unitats són les primeres preparades per circular sense conductor, tot i que en aquesta línia sí que en duen.

Jordi Nopca

Una passió transversal i necessària

Biblioteques particulars de Barcelona
Jaume Subirana. Fotografies de Víctor P. de Óbanos
Ajuntament de Barcelona
Barcelona, 2014
197 pàgines

Alè, vida i futur: Dostoievski associava aquestes tres paraules als llibres. En el món actual es dona un doble moviment paradoxal que consisteix, d'una banda, en el progressiu consum digital de la cultura, i de l'altra, en la reivindicació dels suports físics en què aquesta ha estat transmesa. Del llibre se'n ressalta el disseny, la tipografia, l'interlineat, el paper que s'ha fet servir, l'olor que desprèn el volum i la presència abassegadora que encara té a través de les biblioteques particulars. A *Biblioteques particulars de Barcelona*, Jaume Subirana investiga les col·leccions de llibres de tretze barcelonins que han tingut o encara tenen una professió directament relacionada amb la lletra impresa. Ho fa a partir d'entrevistes interessants, acompanyades d'imatges de la biblioteca i de la tria de quatre llibres que s'estimi especialment.

El recorregut comença amb el dramaturg i guionista Josep Maria Benet i Jornet, que reconstrueix el seu itinerari lector –s'inicia amb Jules Verne– i admet que procura deixar pocs llibres, “perquè no tornen” i això el fa “emprenyar molt”. La traductora i assagista Simona Škrabec va saber què era la literatura després de devorar *Ulysses* de James Joyce, que no ha tornat a llegir per por de “destrossar-lo”. Va

dedicar tot un any a *Camí de sirga*, de Jesús Moncada, però gràcies a la meticulositat de la lectura es veuria amb cor de traduir-lo anys després a la seva llengua, l'eslovè. El dibuixant Miguel Gallardo obre les portes de la seva trinxera, plena a vessar de còmics: en destaca una selecció del dibuixant de *The New Yorker* Gluyas Williams, centrat a retratar figures rodanxones en ambients urbans.

Cada personatge té una manera diferent de conviure amb la seva biblioteca. El doctor en filologia romànica Ramon Pla i Arxé té els 21.000 volums de la seva col·lecció “registrats a l'ordinador”. L'historiador Josep Fontana dedica habitacions a cada bloc temàtic: al desgavell del lloc on treballa s'hi ha d'afegir una cambra dedicada a la literatura catalana dels segles XIX i XX i una altra a “la història espanyola, del 1808 al 1864”. El compositor Salvador Brotons s'ha especialitzat a acumular partitures, i l'expert en jocs Oriol Comas i Coma conserva una quantitat ingent de títols relacionats amb la lúdica disciplina en què s'ha especialitzat. El polític Miquel Iceta recomana una joia poc coneguda de Lawrence Durrell, *Antrobus* –contes sobre un diplomàtic que el fan “riure fins a plorar”–, i el físic Jorge Wagensberg no pot suportar que algú li endreci la biblioteca, tot i que reconeix que el seu desordre l'ha obligat a tornar-se a comprar llibres seus.

Destaca també el gust impecable de la parella formada per la sinòloga Dolors Folch i el fundador de l'editorial Empúries, Xavier Folch, que té gairebé 3.000 primeres edicions de poesia catalana moderna. El testimoni de la bibliotecària Teresa Rovira, morta aquest setembre als noranta-cinc anys, és un dels més valuosos: de la col·lecció familiar, requisada pel bàndol franquista, només en va poder recuperar els volums que estaven dedicats al seu pare, Antoni Rovira i Virgili, o els que portaven el seu nom escrit. Va ser gràcies a això que molts anys després d'haver llegit per primera vegada *Maria Glòria*, de Dolors Monserdà, el va poder tornar a desar en un dels prestatges de casa seva. ■

Daniel Giralt-Miracle

Fer justícia a August Font

La Barcelona eclèctica. L'arquitectura d'August Font i Carreras (1854-1924)
Judith Urbano Lorente
Ajuntament de Barcelona i Dux Editorial
Barcelona, 2014
224 pàgines

Molt pocs barcelonins saben que a la part alta de la ciutat hi ha un petit carrer dedicat a l'arquitecte August Font i Carreras (1845-1924), i molts menys coneixen qui era aquest personatge o, si ho saben, no n'identifiquen les obres. Per això valorem la feina que porta a terme amb entusiasme i des de fa anys la Dra. Judith Urbano, professora d'història de l'art a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de la UIC, amb el propòsit de recuperar la memòria de Font, un dels arquitectes més desconeguts i potser també més menystinguts de l'arquitectura catalana del 1900. L'última aportació de la Dra. Urbano en aquest sentit és el llibre *La Barcelona eclèctica*, que acaben de publicar l'Ajuntament de Barcelona i Dux Editorial. L'obra constitueix una reivindicació nova i oportuna d'aquest gran professional, que va ser ignorat per haver estat fidel a un estil imperant en la seva època, l'eclecticisme, que, justament per la seva ambigüitat, va quedar eclipsat per la potència desbordant del modernisme que el va succeir.

La majoria dels arquitectes que van estudiar al final del segle XIX van rebre una formació de gran qualitat acadèmica en què tenien un paper destacat el càlcul d'estructures, el coneixement

dels materials i el dibuix artístic i tècnic, encara que estèticament mirés enrere, com, d'altra banda, es feia en gairebé totes les escoles d'arquitectura europees coetànies: els professors estaven fascinats per les arquitectures de la Grècia clàssica, del món àrab, del romànic i sobretot del gòtic, i també per elements de les renaixentistes o barroques. Posteriorment, aquestes referències les utilitzarien "eclectícament" en les seves obres els alumnes, molts dels quals, com August Font o el també redescobert Enric Sagnier, eren conscients que els temps canviaven i que també ho havia de fer l'arquitectura, però van optar per seguir fidels a la tradició historicista, en una decisió que en primera instància va semblar encertada, perquè els va comportar nombrosos encàrrecs per part de les institucions, la burgesia i l'església, que els van confiar molts dels seus edificis.

Per aquest motiu, *La Barcelona eclèctica* resultarà de gran interès a tothom que vulgui saber de la nostra arquitectura, i apropar-se amb una mirada objectiva i oberta a August Font, figura que la Dra. Urbano contextualitza i analitza en la introducció i la cloenda d'aquest llibre, i de qui ens presenta amb rigor les obres més rellevants que va fer a Barcelona (també va treballar per a Tarragona, Vilafranca del Penedès, Tortosa i Saragossa). Es tracta d'edificis que, com els lectors podran constatar, no són només emblemàtics sinó també molt coneguts, tot i que en general no se sàpiga qui n'és l'autor. Em refereixo a l'Institut Frenopàtic de les Corts, les façanes de l'església dels Sants Just i Pastor i de la Catedral, la plaça de toros de les Arenes, el Palau de les Hores, l'asil de les Germanetes dels Pobres, la sucursal de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de la plaça de Sant Jaume o l'església de la Casa de la Caritat, i també als desapareguts Palau de Belles Arts de l'Exposició Universal del 1888 i l'espectacular Maison Dorée.

Aquest és, doncs, un volum que paga la pena llegir perquè ens permet comprendre el talent i la vàlua d'un arquitecte de gust i tècnicament competent que, com reclama l'autora, no pot ser oblidat. ■

Mercè Balada

Viatge a la Barcelona del 1900 de la mà d'Adolf Mas

Barcelona, 1900.
Els reportatges d'Adolf Mas
Blanca Giribet
Viena Edicions i Ajuntament
de Barcelona
Barcelona, 2014
153 pàgines

"Coneixeu l'Adolf Mas? Pocs són a Catalunya que puguin contestar negativament a aquesta pregunta. L'Adolf Mas és un dels homes més populars a Barcelona i per totes les contrades catalanes on hi ha una pica baptismal, una mitra episcopal, o un tàlam (*sic*) o un retaule, o simplement, una bella finestra gòtica per reproduir a mig aire d'una façana pagesa. Ell ha fotografiat en tota la nostra Catalunya..." *El Poble Català*, 20 de juny de 1915.

Ha passat molt temps des del 1915, quan es van escriure aquestes línies. En aquell temps Adolf Mas era un dels fotògrafs més populars de Catalunya i, sens dubte, el més internacional de tots. Nascut a Solsona el 1860, en el si d'una família carlina i fill de procurador, va venir molt jove a Barcelona, on va exercir, per poc temps, el mateix l'ofici del seu pare.

Va ser precisament el carlisme de la seva família el que el va convertir en fotògraf. El fet que l'any 1897 acompanyés el duc de Madrid, pretendent carlí al tron d'Espanya, a un viatge per Europa i en tornés amb setanta magnífiques fotos dels paisatges i de l'aristocràcia europea va ser un bon bagatge per començar la carrera com a fotògraf professional a Barcelona.

Poc després d'aquest viatge, ja havia obert botiga de material fotogràfic a Barcelona i feia de reporter gràfic. Va ser, doncs, un dels pioners d'aquest ofici, ja que va treballar per a les primeres publicacions que van incorporar la fotografia a les seves pàgines per il·lustrar les notícies de la Barcelona de principi de segle, una ciutat vibrant, en transformació constant.

L'Adolf, incipient reporter gràfic, freqüentava els ambients culturals modernistes i les tertúlies com la d'Els Quatre Gats, on era reconegut per la seva sensibilitat darrere l'objectiu i pel seu entusiasme, apreciat pel seu interès per l'art i popular pel seu bon humor. En aquest cercle és on va fer amistat amb el pintor Ramon Casas i on dos arquitectes, Puig i Cadafalch i Domènech i Montaner, li van proposar la tasca titànica de fotografiar i catalogar el patrimoni artístic i arqueològic català.

Amb l'entusiasme que el caracteritzava, s'hi va abocar de ple i en una primera embranzida va fer 25.000 negatius. Va dissenyar un sistema d'arxiu de fàcil consulta i va començar a documentar el patrimoni català: d'aquesta manera va néixer l'Arxiu Mas, que aviat va rebre encàrrecs d'arreu del món.

L'arxiu, ampliat pel seu fill Pelai i gestionat des del 1941 per l'Institut Amatller d'Art Hispànic, conté 500.000 fotografies, principalment del patrimoni artístic de Catalunya i de la resta de l'Estat. Encara avui és un dels arxius fotogràfics privats de més prestigi pel seu valor històric i documental, i rep consultes d'arreu del món, com ha estat una constant des que es va crear.

Si les fotografies de l'Arxiu Mas són omnipresents en llibres i publicacions, l'Adolf Mas més personal ha quedat inèdit i la seva obra com a reporter és avui pràcticament desconeguda.

Blanca Giribet ens proposa en aquest llibre un recorregut deliciós per la Barcelona de principi del segle xx de la mà d'Adolf Mas. La mirada sensible del fotògraf cedeix tot el protagonisme a les persones i converteix la ciutat en un escenari magníficament retratat on es viu el drama, com durant la Setmana Tràgica, però també la festa, el treball i l'esbarjo. Un viatge en què les mirades còmplices dels retratats ens acompanyen en la redescoberta de la nostra ciutat, tal com era en un dels moments més brillants de la seva història. ■

© Bernat Cormand

Jenn Díaz
Esriptora

Les coses que es fan al Clot

Els meus amics no acompanyaven mai les seves mares quan anaven a Barcelona –com si nosaltres no fóssim de Barcelona.

La mare deia: “Vinga, prepareu-vos, que hem de fer coses al centre!” I anar al centre volia dir, no ho sé, fer una excursió, perquè nosaltres som del Clot, que és com una ciutat però no és una ciutat. I si la mare deia prepareu-vos, ja podíem acomiadar-nos de casa per a tot el dia, perquè no tornàriem fins a la nit. Era una de les coses que més m’agradava del Clot i també era una de les coses que menys m’agradava del Clot, perquè perdia tot un dia d’estiu per fer coses al centre, quan les coses que jo volia fer eren allà al barri. Les coses que jo volia fer al barri eren per exemple les coses que feien els meus amics, que no acompanyaven mai les seves mares quan anaven a Barcelona –com si nosaltres no fóssim de Barcelona. Coses com anar per les cases demanant a les àvies si necessitaven ajuda, perquè normalment sempre la necessitaven i després ens donaven unes monedes, i llavors el dia era com si tornés a començar, perquè podíem comprar algunes coses que necessitàvem, que realment necessitàvem, coses urgents, com per exemple un cigarro.

Ningú al barri no ens volia vendre tabac perquè tothom coneixia els nostres pares i si després ens enganxaven i ens preguntaven qui ens l’havia venut, no dubtàriem a delatar-los, així que ningú no ens volia vendre tabac. Però teníem un amic, bé, menys que un amic, perquè només parlàvem pel tabac, i aquest amic ens agafava la pasta, com ell en deia, i comprava un paquet sencer, amb interessos, com ell en deia.

Per això aquell dia que de cop la mare va dir que ens preparéssim vaig enfadar-me tant. Era estiu, l’amic estava de vacances i ens havia dit que fins a finals d’agost no tornaria, i tornava exactament el 27 d’agost, i era 27 d’agost. Aquells mesos de calor no vam fumar, perquè la gent seguia sense voler vendre’ns ni un cigarro, ni un!, que ja ho entenc que no pots vendre un paquet, però un cigarret, un de petitó, un de no res..., però ningú no volia. Durant aquell estiu pràcticament no vam ajudar cap àvia, i si ens en trobàvem alguna pel carrer i ens demanava ajuda, després ens gastàvem els diners en gelats, que tampoc estava malament, però necessitàvem, necessitar de veritat, amb urgència, fumar. Si marxava, tots fumarien menys jo, i era tan injust, perquè alguns d’ells havien fumats alguna cosa perquè robaven tabac a casa seva, però a casa meva ningú no fuma, i ja és estrany que un pare no fumi, doncs el meu no fuma.

Vaig demanar de totes les maneres possibles no acompanyar-la, i la mare va insistir també de totes les maneres possibles, i vaig dir que odiava el barri: “Odio el barri!”, perquè sempre igual, sempre amb el centre, com si no fos suficient el Clot, com si el Clot fos una merda. “El Clot és una merda!” I de la bufetada que em va fer la mare, em van passar les ganes de fumar i de menjar gelats i d’utilitzar totes les àvies. Vaig vestir-me en silenci perquè era millor així; la mare quan s’enfada és odiosa.

Quan vaig sortir de casa, ja m’estava esperant fora, parlant amb la veïna, i em vaig adonar que la meva germana no venia amb nosaltres, es quedava amb les amigues, i llavors vaig començar a bufar fins que la mare va girar-se i va mirar-me disposada a pegar-me allà al mig del carrer, ja he dit que quan s’enfada és odiosa, i vaig callar, queestic més guapo, com em diuen. Quan feia vint minuts que caminàvem, la mare va parar un moment i es va recolzar en una paret, com marejada per la calor, i jo vaig dir sense mirar-la ni ajudar-la ni fer-li cas: “Això ens passa per viure al Clot i voler ser com els del centre; perquè és veritat, és el que penso, que hem d’anar allà a comprar coses per poder ser com ells, que no se’ns noti que som d’un poble, perquè és el que s’hem”. I la mare va dir: “Això ens passa per imbècils”. ■

Josep M. Muñoz
Director of *L'Avenç*

Isona Passola

“What distinguishes Barcelona is respect for freedom”

L'endemà [The Next Day], Isona Passola's second political film, was a micro-sponsorship phenomenon that grossed €350,000. Passola was the producer of *Pa negre* [Black Bread] and is currently preparing the cinematic adaptation of Joan Sales' *Incerta glòria* [Uncertain Glory]. She considers Barcelona a powerful centre of cinematographic experimentation, even though Catalan cinema has yet to find its mass audience.

In view of your career as a film producer, it is hardly incidental to mention that you have a degree in contemporary history.

I have such good memories of studying history! It has helped me in my life, and in my profession, to choose themes, to focus not only on political documentaries but on fiction as well. I have always been a compulsive reader and I thought about studying literature, but there were such good history professors at the Autonomous University of Barcelona in the seventies – Reglà, Termes, Balcells, Riquer, Nadal, Fontana – that I couldn't pass up the opportunity! During my career as a film producer, history always comes up; it seems I can't escape it.

Cinema makes it possible to turn history into reality. One day, while shooting *Pa negre*, the spinning mills in Manlleu started up, and I again heard the sound of the machines, and realised that wisps of cotton were flying through the air, over the heads of the workers, and a wave of excitement swept over me... I told myself that you can make history happen suddenly, you can place it right before your eyes. Afterwards, when we made smoke billow from the chimneys, and mist was rising from the river, and the workers with bicycles and carbide lamps were out and about at five in the morning, it was beautiful! History is always with me; I have never left it behind.

Something else that is always with you is your ideological commitment. How has it influenced you professionally?

Having an ideological commitment – if it can be called that, as it has always been so natural for me that it forms part of my life – makes it possible to change the things I don't like. I think being involved in the problems of society and this far-from-perfect country is positive: it makes you feel useful. I can't stand passivity in the face of injustice, so for me it is very stimulating. People speak ill of politics, but they would do well to remember that if you do not do politics, others will do it for you.

At home, I saw a strong resistance to Francoism through cultural outlets, which gave great meaning to the lives of my father and my grandparents. So for me it is very natural, and that is not a merit: when people on the street thank me, I think, *What for? Is it so fantastic?* The good thing about this country, amid so many bad things, is that it can still be transformed.

How did you become interested in film?

When I was very young I was involved in theatre. Consequently, fiction has always interested me greatly. After studying history I started working at the University of Vic. There, we had the students debate among themselves as if they were historical figures, and we filmed them, which added some appeal. Then I signed up for an Introduction to Image course at the Institut del Teatre (Theatre Institute), and from there I made the leap to becoming a producer.

You created your own production company, Massa d'Or Produccions, in 1992. That was an important year for Barcelona.

Yes, I had done *Despertaferro*, one of the first animated films made here, which also had a historical theme. However, I was interested in fiction, and I found a French partner in Cannes who fell in love with that film and suggested we make a series of co-productions with Arte. So we formed Massa d'Or and made *Els de davant* [Those in Front] with Jesús Garay. The film is set in the Soviet Union and addresses Stalinism.

Almost all the films I have made have a historic element: *El pianista* [The Pianist], based on the novel by Vázquez Montalbán, about Barcelona's historic district, *El mar* [The Sea], based on Blai Bonet's novel about post-war Mallorca; *Mirant al cel* [Eyes on the Sky], about the bombardments during the Spanish Civil War; *Pa negre* [Black Bread], based on the novel by Emili Teixidor, about life in the factory. Producing requires a lot of energy, fundraising, going to markets, designing the equipment, supervising the shooting, being there for the editing... You put in many hours, sleepless nights, and weekends. You must believe in what you are doing; otherwise, it gives you no reward. That's why I have to produce themes that interest me.

One of your characteristics as a producer is your use of Catalan literary texts as a basis for your films: *El pianista*, *El mar*, *Pa negre* and now *Incerta glòria* [Uncertain Glory].

I am very interested in the literature of this country, and moreover, I know it well. I have studied it and I love it. Also, it's so difficult to come up with a well-written script. When you reflect on the psychological creation of the characters and the narrative structures for a novel, you already have a

lot of clues as to how the film could be, right? When you read a novel, you can see if there is a cinematic structure or where you have to make adjustments to create one, and I like this a lot; in fact, at university I took classes in cinematic adaptation of literature, which ended up becoming my speciality.

Another of your characteristics has been working with directors who are not known for being commercial: for example, you made one of the last documentaries by Joaquim Jordà, *De nens* [About Children].

I risked a lot here, because Jordà wanted to talk about the “Raval case”, but until we went into the court and we saw how poorly one of the pillars of democracy functions, I didn’t see it turning into a film about justice in our country. How the judges scorned the accused, how they nodded off in the courtroom...

Anyway, I am obsessed with the idea that you must seek out your audience. Economic conditions have resulted in Catalan cinema specialising in low-budget and therefore very creative films. This has presented a good brand image abroad, and now Barcelona is a very important centre for cinematographic experimentation, but, on the other hand, we have not found the mass audience that other cinema has, such as French cinema. In France, 35% of revenue comes from French films, because the state provides a lot of support. In Spain, an average of 13% of viewers go to see Spanish films, and in Catalonia... I don’t even want to say it out loud!

We have to bring people closer to our cinema; closeness is a means of attraction that works everywhere. We have only solved this problem in television, with serials, which have satisfied this demand for closeness, but not in cinema. I don’t want to talk about *Pa negre*, because it is always put forward as an exception, but it demonstrated that we had an audience.

You have been President of the Acadèmia del Cinema Català [Catalan Film Academy] for almost two years. Among the Academy’s priorities is the spread of Catalan cinema abroad, but also, and perhaps more importantly, the need to support it at home so that it can find its natural audience.

© Pere Virgili

Cinema is a tool of cohesion for the country, of self-respect and self-knowledge; it is also the most important tool for getting known abroad. It's incredible to go around the world screening a film like *Pa negre*, and you have all the press with you from a country as far away as Hong Kong, and you can tell them about your country, what your life is like, which language you speak...

In Catalonia, we have not been able to have a cinema with the same creative potential that the country gives to the other arts, such as fine arts and theatre... This is a pressing matter, and it's why I am leading the Acadèmia: to contribute to putting the cultural centrality of cinema within the political centrality that culture should have. The cultural budget of the Catalan Regional Government does not even reach 1%, and that is a disgrace. We should have at least 2%, in accord with culture's economic return, which is something no government has understood. I can't understand how, knowing the role that culture can have in a country with no state, it has been so abandoned. And I would like to stress that cinema is an industry, but it is also culture.

Culture must therefore be seen not as a luxury but as an indispensable element of society.

At home, culture is not taken seriously even though it forms part of the welfare state. Culture is education for adults: when you leave school you continue to nurture a critical spirit, a thirst for information and excitement. Culture is a mainstay of the welfare state, like health and education. We have to fight for it so that institutions understand and propose a solution. The more culture there is, the more wealth there is; not the contrary. It is not "Now we are rich, so we can pay for culture". This is the lesson Spain has not understood, and Catalonia has not done well to learn it either.

What role does Barcelona have in the spread of Catalan cinema abroad?

Our image is one of a very open city, very respectful, very diverse, and I think that this is one of the country's identifying traits. Sometimes people think that identifying traits are language, etc., but the trait that really distinguishes us, makes us modern and makes us believe that we are an incubator for how testing out a future society should be, is our great respect for freedom. That's Barcelona, and I think it's a fantastic brand image. And this can be shown through cinema.

Barcelona has been a very important production centre for advertising, although this has now partly shifted to Madrid; we did it very well and it was highly valued. This means that we have solid production infrastructure, although it has been affected by the economic crisis. This is something we should not let go of. We also have very good professionals, very creative people, and universities that are preparing their students very well. Consequently, we have everything that any capital requires for films to be shot here: structures, logistical support, technicians, etc., and lighting, which is very important, because if you have to shoot during the day and at five it's already dark...

So there is a base for the industry, albeit affected by the

Culture is education for adults: you continue to nurture a critical spirit, a thirst for information and excitement.

crisis, and furthermore, we have university faculties that train good professionals, but these young people cannot find work!

At the moment we have a considerable brain drain. The good people leave. I hope they treat it as practical experience and bring back what they have learned, because the country is bleeding talent. I don't want to compare it to the exile of 1939, but... We have to make a state that works, to get back the best so that they can occupy the positions they should be occupying.

Aren't we making too many films? Shouldn't we be making fewer and concentrating our efforts?

We are producing a lot, with very high quality standards, but with very low budget standards, which does not make us competitive. *La plaga* [The Plague] is one example: it is a great film, very creative, but made with very little money. Thus it is difficult to go out and compete. However, I am sure its director, Neus Ballús, will be given a good budget and, with the talent she has, make a film that is absolutely competitive.

Consequently, certain normalised budget standards are required that would allow competition under equal conditions. In the last edition of the Gaudí awards, the average budget of the films chosen was well below the European average; this is something that must be resolved; we need to have normal budgets again in order to sustain the diversity and thus, obviously, to also stimulate cinema filmed in Catalan. But we should also be able to film in English and in whatever language is appropriate. We should not forget that cinema is also an industry.

As a director, you have made two films with a clear political intention, *Cataluña-Espanya* [Catalonia-Spain] and, now, *L'endemà* [The Next Day]. What sets each one apart?

In *L'endemà* it was wonderful to be able to explain what you would want your country to be like, but *Cataluña-Espanya* was also important, because never before has the issue been discussed directly, putting thinkers from both sides face to face and without fear. It was an absolutely dedramatising film. I presented it throughout Catalonia, and it was very well received by the intelligentsia, as it was much more intellectualised than *L'endemà*, a film made for a much wider audience. While *Cataluña-Espanya* placed all the emphasis on the discourse, in *L'endemà* the discourse remained in the hands of the thinkers, and the emotion – and there is a lot because I made it epic – is in the hands of the actors and the crowd and choral sequences, etc. *Cataluña-Espanya* aimed directly at the head, and in *L'en-*

© Pere Virgili

demà we take a step further and aim at the head and heart to target a wider audience so that the film is for all of society and not just for the elite.

The film was possible thanks to crowdfunding.

It was a pleasure making it with the freedom given to me by the sponsors... 8,163 people who say, "We'll put the money in; do what you want," and only one of them told me that he didn't like it! Thus the film was made not for the sponsors, but rather with a very open-minded vision. It was a fantastic experience.

So, crowdfunding is the future that we must adapt to?

It is for small projects. It allows you to escape from the banks, but it has a clear limit. A medium-size European film has a budget of around €4 million, and with *L'endemà* I managed a European record of €350,000. It is excellent for music and for books because the people end up producing what they want. Also, it can almost be taken for granted that the final product will do well in the market, if enough people want to pay. Those in the know say that in order for micro-sponsorship to work, there must be three elements: that it

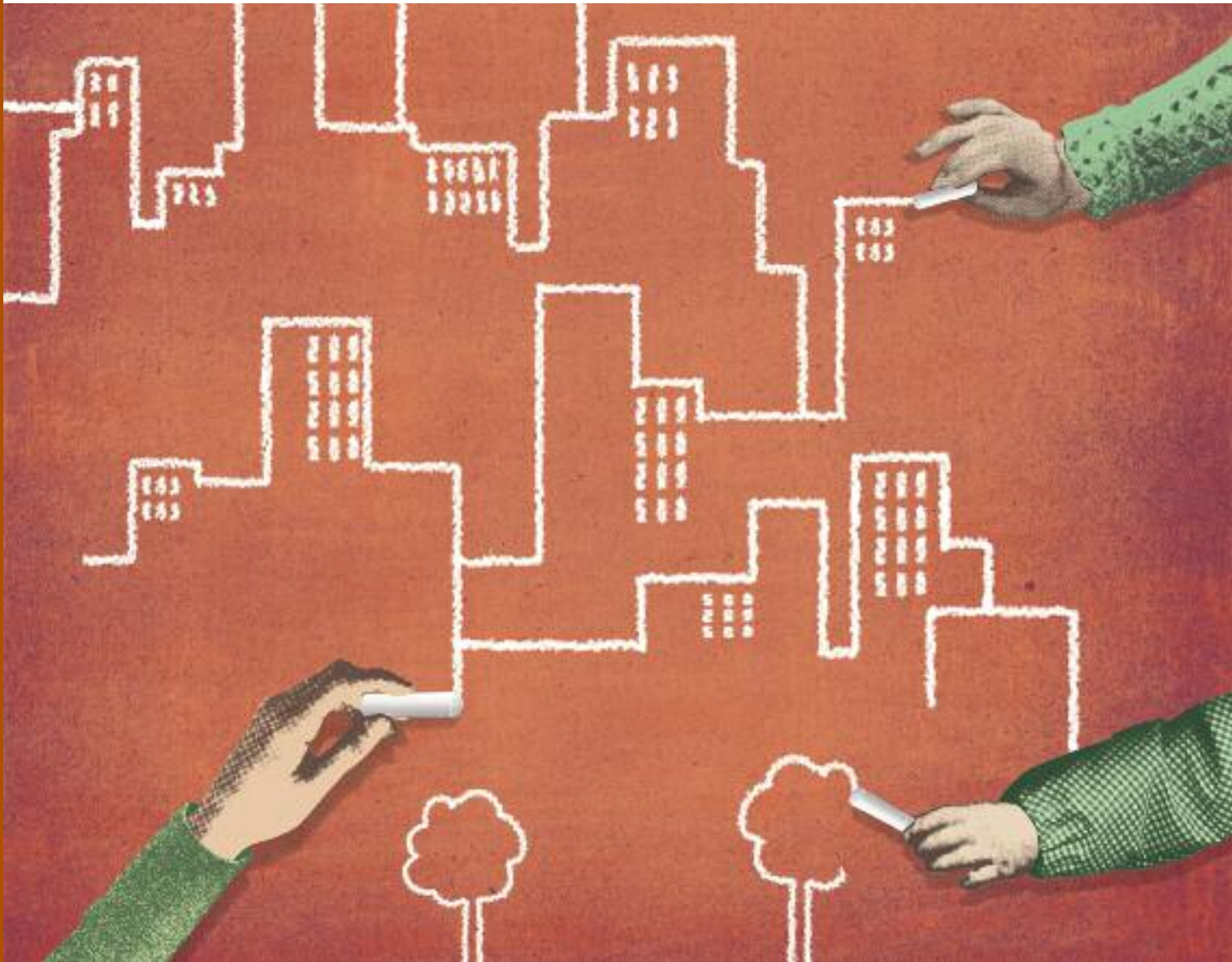
follows a very cross-cutting theme, that there is a person behind it whose career will give it credibility and that there is a good connection with the social networks and the media. In Catalonia, where there is a very structured society that has become unbeatable with the internet, micro-sponsorship has a great future.

You appear very excited about the *Incerta glòria* project.

Yes, I think it will be a great film.

Why did you choose that work?

I had it in my head for a long time. When I was taking a course in directing actors in New York, I met David Rosenthal, who had just finished translating *Tirant lo Blanc* [The White Knight] into English – which became a mediaeval bestseller that you can find in supermarkets –, and I remember that we talked a lot about *Incerta glòria*. What's more, it is a producible concept: as with *Pa negre*, I can produce it with the budgets we have here. It wasn't hard to convince Agustí Villaronga to direct it. He is also a good reader and became hooked immediately. I think we have a great script that is very rounded. And the script is everything! ■

© Ana Yael Zareceansky

Educating cities

Last November Barcelona hosted the 13th International Congress of Educating Cities, assembling representatives from over 470 cities worldwide. This international event presented 150 educational experiences from 36 different countries focusing on the theme “An Educating City is an Inclusive City”. In fact, the first congress was held in the city of Barcelona in 1990 under the heading “Educating cities for children and youth”. Throughout the 24 years since then Barcelona has remained an active member of the International Association of Educating Cities (IAEC). And almost a quarter of a century after its foundation, the congress has come back to the city where it was born. This closes a circle which invites us to take stock.

We invited congress director Antònia Hernández and four members of the scientific committee, Àngel Castiñeira, Anna Jolonch, Josep Maria Coll and Joan Manuel del Pozo to give us their opinion. They all discussed the general points of a congress which aims to link the concept of inclusion to those of participation and innovation.

We also compiled accounts showcasing the good practices and innovative projects in the field of social inclusion in the city and its metropolitan area, for senior citizens as well as those with disabilities or in prison.

Antònia Hernández Balada

Director of the 13th International Congress of Educating Cities

A permanent, plural and multi-faceted educating agent

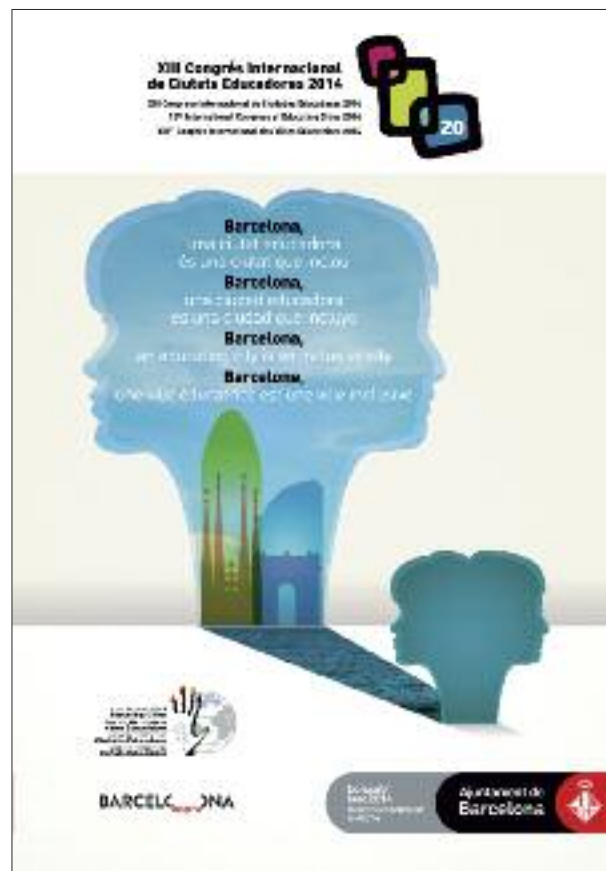
People must be taught in ways that enable them to adapt to the globalisation, to bring them to confront worldwide complexity and to allow them to maintain autonomy when faced with an overload of information controlled by economic and political powers.

The 13th International Congress of Educating Cities brought together, from the 12th to the 16th November, representatives from 470 cities and 36 countries, grouped together under the framework of the International Association of Educating Cities (IAEC). The congress plenaries, presentations and workshops revolved around the theme “An Educating City is an Inclusive City”.

The International Association of Educating Cities is organised across territorial networks, thematic networks and congresses, and the congress that first set things in motion was held in 1990 in Barcelona under the slogan “The Educating City for Children and Youth”. Since then it has been held every two years, in Gothenburg, Bologna, Chicago, Jerusalem, Lisbon, Tampere, Geneva, Lyon, São Paulo, Guadalajara (Mexico), and Changwon (South Korea). In 2016 the event will come to Rosario, Argentina. The participants at the very first congress brought together the basic principles for the educational driving force of the city in an initial charter. Their starting point was the conviction that the edification of their inhabitants could not be left to chance.

Today more than ever the city, large or small, is both a complex system and a permanent, plural and multi-faceted educating agent capable of counteracting elements inimical to education. As Àngel Castiñeira notes in this same publication, “the educating city of the future is built on three complementary and integrated models: the inclusive city, the participative city and the creative city”.

We are facing one of the great challenges of the twenty-first century. Firstly, there must be investment in each and every person, such that they may be ever more capable of expressing, asserting and developing their own human potential through their uniqueness, their creativity and their responsibility. Secondly, conditions of absolute equality must be promoted so that everyone both gives and receives respect, and is capable of dialogue. Thirdly, we have to integrate all of the factors available to us to build, from one city

to the next, a genuine knowledge society without exclusions – one that guarantees easy access to information and communications technology for the entire population.

At present, humanity is not simply living in an era of change but in fact a real change of era. As Josep Maria Coll says in the closing article of this publication, “globalisation has stolen some of its mythical value and reduced education to an instrument for material progress, although it has also improved general access to knowledge”. People must be taught in ways that enable them to critically adapt themselves to the challenges and possibilities that arise with global social and economic progress, so that they can actively play a part in connecting local spheres of activity with worldwide complexity, while also allowing them to maintain autonomy when faced with an overload of information controlled by the centres of economic and political power.

Diversity is inherent in today’s cities and is forecast to increase in the future. Therefore, one of the challenges for the educating city is to promote balance and harmony between identity and diversity, keeping in mind the contributions from the constituent communities and the right all inhabitants have to enjoy recognition of their own cultural identity. We live in a world of uncertainty that gives utmost importance to establishing security, often manifesting itself in the disregard of others and in mutual mistrust. “Education as a whole has to be a guide for human, social and technological growth, unless it wants to become slave to the worst individual, competitive, technocratic and authoritarian impulses,” warns Joan Manuel del Pozo in his essay in this very publication. ■

Àngel Castiñeira

Chair in Leadership and Democratic Governance, ESADE-URL

An inclusive space for participation and creation

The educating city becomes a promoter of wellbeing and of life opportunities for citizens; it is organised as an inclusive space for living together, holding dialogues and connecting, while also favouring the growth of innovation and creativity.

Barcelona has made a commitment to an educational role stemming from its interest in the progress of its people. This interest is borne out in its ways of conceiving urbanism and infrastructure, the tone with which it emphasises the public role and socialising function of art, culture and leisure, and the support lent to innovative forms of citizen participation.

The spaces and the times we live in and organise; our ways of living and of living together; tendencies in relationships and welcoming people; festival and commemoration rituals; beliefs, values and ideals that we share; devices and technologies, cultural symbols and artefacts; preferred communication systems, and even the ways of being and doing inside a space are ways in which a city contributes to the education (or miseducation) of the people, and also ways in which people contribute to produce an urban model.

In keeping with its theme and focusing on the challenge of inclusion, the 2014 International Congress of Educating Cities had three thematic axes: inclusion as a right, collective participation and commitment, and the city as a space for innovation and creativity. In other words, the pyramid of the educating city of the future is built on three complementary and integrated models: the inclusive city, the

participatory city and the creative city, models that jointly support three types of capital that are nothing without people: human capital, social capital, and intellectual and creative capital. This means the educating city becomes a promoter of wellbeing and of life opportunities for citizens; it is organised as an inclusive space for living together, holding dialogues and connecting, while also favouring the growth of innovation and creativity in this same space.

Moreover, the three pillars of educating cities feed off one another. Inclusive policies – in housing, employment, health, education, culture, etc. – encourage participatory commitment from the citizens. And the increase in associative density, the strengthening of community ties and the multiplication of cultural exchanges promote and attract talent and creativity, art and innovation, the creation of ideas and economic progress, learning, entrepreneurship, the building of trust, and the opportunity to share projects.

Ten metaphors which sum up a project

These three substantial thematic axes allow for the visualisation of ten images, ten metaphors on the configuration of new educating cities.

“Cities need law and order, but also soul and a heartbeat. They belong to all and accommodate life and lives shared.”

need partnerships, complementarity and shared responsibility to learn to work together. The key is knowing how to put it all together. This is the new task of relations leadership.

5. Josep Pallach. This teacher, pedagogue and political leader repeatedly insisted that “politics is pedagogy”. The best and most genuine stewardship of power must have an educating mission. Without this, politics offers its poorest and most tractable façade.

6. Plato: the soul feeds the body. Physical urban space (the body) depends on the mental space of its citizens (the soul). Without (good) mentalities and predispositions there is not (good) urbanisation. Compare the image of Japanese football fans picking up their rubbish at the end of their team’s game in the Brazil World Cup to the Barcelona city clean-up crews, who every year after the festival eve of Sant Joan have to spend the whole morning cleaning up beaches turned into a squalor worthy of pigs. Educational change must primarily be a change of mentalities.

7. Newton and the space/time equation. The educating city is space (agora, urbanism, mobility planning), but there is also time: rhythms, cadences, beats. We need a new and worthy organisation of timetables that makes our cities less stressful and much more balanced. Currently, time and our educational trajectories are discontinuous, fragmented and often endogamous. We need new spaces and new rhythms.

8. Collaboratories. Together we know and are capable of more. In the binomials memory/project, inheritance/difference, imitation/innovation, legacy/creativity, there is always the risk of simple repetition of the past, or the false belief that one is always starting from nothing and/or breaking new ground. We need to experiment collaboratively and learn to combine continuity and change. Creativity does not necessarily imply ditching the past, but rather holding a constant dialogue with it.

9. Internet. The physicality of the city is progressively having a new layer added by another of people’s environments: the web. Children and adolescents hide away at home, but over the internet they are bowling down streets and through squares that are larger than life. There is a new virtual *urban* space for contact and participation. It needs to be understood and put to educational uses.

10. Soul. Cities need law and order, but they also need soul, a pulse, a heartbeat. Public urban spaces must be held in high esteem. They are not anonymous, belonging to nobody; they belong to all, shaped over months and decades of accommodating life and lives shared. Educating cities transmit not only knowledge, learning and tools, but also emotions and values. ■

© Ana Yael Zareceansky

1. The Moebius strip, a geometric shape with only one face. Between city and education there are no outer or inner faces – one on the outside and the other on the inside. They are the same face. The city educates; education urbanises. Education transforms the life of our cities. Urbanity and community spirit are embodiments of the city’s educational footprint. If there are smart cities it is not because there is smart infrastructure, but because there are smart citizens.

2. Beyoncé. A playful piece of postmodern graffiti in Paris read: “Liberté, Égalité et Beyoncé”. It was an error for our cities to have overlooked the value of *fraternité*. The city is a community; it creates links, affiliations and means of penitence. There is no common good without a sense of belonging to the community. Belonging is achieved by way of three possible routes: a) applying real and universal citizens’ rights that enforce the social contract with the welfare state, b) the preservation and sharing of a shared cultural and linguistic heritage and c) active participation in civic association processes. Solidarity is not charity, and inclusion cannot be paternalistic, but instead must be citizens acting freely.

3. Yin and yang. Talent and equity, educational success and social cohesion, learning and service are factors that we often see and experience as antitheses, when in fact they are two sides of the same coin. We have to incorporate people’s needs, capacities and opportunities into a single educational package. By learning you can serve, and by serving you learn.

4. Preparing a sauce. There is a central subject in education, the person, but there are many educating agents, and all are essential (schools and universities, authorities, social entities, families, companies, citizens, the media, museums, sports centres, churches, etc.). We need to strengthen our awareness of how we are educative agents. Then we will

Anna Jolonch i Anglada

Doctorate in Educational Sciences from University of Paris 8. Associate professor at Ramon Llull University

Reconstructing the collective “me”

Wanting to address the social needs of citizens is not enough. Educating action promotes the participation and empowerment of people, generates links of belonging, recreates community.

“Education does not change the world. Education changes people. People change the world.” Paulo Freire.

The slogan of the Congress of Educating Cities (“An Educating City is an Inclusive City”) is revolutionary in times of social fracture, disintegration, increased inequality, new forms of social exclusion. Because in the midst of the dazzling luxury, the streets are marked by times of crisis. Times of evictions, unemployment, child malnutrition, extreme poverty, loneliness and isolation. Consequently, the slogan becomes the banner for an ideal, for another way of understanding and experiencing the city.

An educating city is an integrative city, a school of citizenship, which ensures the development of its inhabitants and the capacity to reconstruct a collective “me”. Educating cities want “us” to secure a place and a link of belonging for everyone. They are human cities that generate humanity and combat disintegration and social exclusion with initiatives that bring together people who are committed to the community and who practise co-citizenship, every day making a more just and fraternal city a reality.

The slogan unites inclusion and education as two sides of the same coin. One cannot be understood without the other. The concept of educating cities reminds us that we cannot aspire to solve exclusion and other social problems from a paternalistic or assistance-driven standpoint if we fail to consider the essential political dimension of education. The response from well-intentioned initiatives, often urgent and fragmented, is not enough. Wanting to address the social needs of citizens is not enough. Educational action promotes the participation and empowerment of people, generates links of belonging, recreates community.

In the congress agenda, the presentation of experiences took up considerable time. Participation, empowerment, social and community ties are dimensions at the forefront of five of the experiences shared; integrative experiences which describe the desire to promote civic commitment, to work toward a fairer, equal and egalitarian city; that address the most vulnerable sectors among the population; born in environments where fragility and growing vulnerability are met with limited acceptance. These actions generate new

© Ana Yael Zareceansky

forms of solidarity and recover the centrality of people as protagonists of their own lives. All these actions have a clear political dimension and thus an educating mission.

Brazil, the motherland of Paulo Freire (who is the father of liberation pedagogy), presents two experiences from which we can all learn. In the São Paulo metropolitan area, there are two cities – São Bernardo do Campo and Santo André – working on different projects, both driven by the desire to transform the city through a change in public administration. Rigorous citizen-participation processes tell us about a new way of going about and understanding politics, of generating democracy and building citizenship.

The first words to frame São Bernardo do Campo’s multi-year participatory project make it quite clear what is being proposed: “To govern is to break with paralysis and put an end to the exclusion practices that leave most of society alienated from government decisions, the very decisions that affect the lives of everyone. To govern is to open up, to welcome in. It is to know how to listen, think and act together.” In Santo André, the participation process has reached children and brings together the entire network of public schools with the clear desire to “make them the protagonists of their city’s history”. The boys and girls are leading debates and making proposals on health, sport, culture, housing, the economy and all aspects of city life.

From Argentina’s capital in Buenos Aires, the notion of a political reality created with an educating mission is shown. The experience “Women in Everyday Urban Planning”, led by the Ministry of Housing and Social Inclusion, promotes a new paradigm in public administration and a new way to exercise democracy. The key words are “participation, dialogue and living together” from the perspective of gender. With the awareness that all too often disadvantaged women remain at the edge of political life, women’s

councils are being created in all neighbourhoods. Mappings of daily life are created, along with surveys, debates and sessions for reflection. The efforts aim to incorporate women's view of reality into urban planning, to hear their voices, empower them and to make them participants in public politics and citizen administration. The women's councils debate and make proposals on domestic work, inter-neighbourhood mobility, urban segregation, housing conditions, gender violence, services and public spaces.

From the Portuguese city of Almada, the experience presented promotes the exercise of active citizenship among the elderly. The Senior Citizens Council is the driving force behind a social-inclusion plan for this group. The local government, organisations, companies, the university and cultural agents coordinate to monitor significant actions such as Universidade Sénior (Senior Citizen University), home help and support, the Flexibus to improve mobility, volunteers to combat loneliness, sports activities, integration-oriented projects and quality-of-life campaigns. All activities are aimed at reinforcing autonomy, quality of life and the exercise of citizenship among senior citizens while strengthening and recreating support networks.

In Rennes, France, the creation of social connections between university students and the city's poorest neighbourhoods guides the objectives of the Association of Students for the City (AFEV). Under the slogan "Live Together", it has started up a project that unites the students' right to housing with their desire for social commitment in poor neighbourhoods. Students are offered accommodation in social housing at a modest price in exchange for their participatory commitment to neighbourhood life. The exchange benefits the students and the neighbourhoods while forging links between two worlds that are close geographically but distant.

In the Barcelona experiences presented, the city becomes a first-class educator: it creates unity in diversity, opens up opportunities for the future, and recreates shared spaces. At the heart of the action are participation and different social agents' right to citizenship. Words and phrases like empowerment, capacity-building, involvement, commitment to citizenship, community cohesion, participation, links and connections are the notes that make up the melody in the fight against social exclusion. A background music that incites the beneficiaries of the different projects to become the protagonists of the action, whether they are young people, women, senior citizens or children. Participation and civic commitment thus become keys to understanding what integrative experiences, construction of citizenship experiences and educating city experiences are.

Fighting against social exclusion means promoting cohesion, commitment, feelings of belonging to the group, interdependence and living together. Local governments work shoulder to shoulder with institutions and organisations to create free, responsible citizens who construct the future and develop new responses to social problems. They are not afraid of debate and tensions; they do not deny conflict and the most noble sense of the political life is recovered; that of the *civis* who populate the educating city. Social initiatives join forces with public action to recreate a common space in which citizens can make their voices heard, not only to claim or to propose ideas, but also to design, plan and manage city life. The beneficiaries become agents and the distance that separates them from decision centres begins to shrink. Bureaucracy is reduced and the distance between those on the inside and those on the outside, between the few and the rest, is cut down to construct "us" in a common space with room for all. ■

Restaurant La Trobada

At La Trobada restaurant in Terrassa participants in the programme work there for a few hours and eat there in exchange. As the restaurant is open to the general public, this also promotes community cohesion.

Núria Juanico
Sociologist and journalist

Experiences in fighting against social exclusion

The Apropa Cultura programme, the Deslimita'm project and the time exchange initiative at the restaurant La Trobada in Terrassa are three examples of the fight against social exclusion through culture, drama and employment.

Culture and groups at risk of social exclusion are different worlds, but not worlds apart. To bring them closer together, the programme Apropa Cultura has woven a web that unites cultural resources and social centres with the aim of converting theatre, music and museums into leisure activities for everyone. "We want to make it clear that people who are at risk of social exclusion need more than just food and a place to sleep; they also need to feed their souls," says Sònia Gainza, the director of the project.

This pioneering project works with a score of cultural institutions in Barcelona, including the Teatre Nacional de Catalunya (TNC), the Palau de la Música Catalana, the Picasso Museum and the Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), to name just a few. These establishments make their offerings available to social centres with tickets that never cost more than three euros, meaning that "everyone can be a part of the city's cultural life", according to Gainza. Groups in difficult situations and people with disabilities are thus able to visit the season's shows and exhibitions.

Apropa Cultura started out in 2007 in one of Barcelona's most modern music complexes, the Auditori, and since then its network has grown in terms of establishments involved and people reached. The programme's director explains that it is active in fifteen municipalities in addition to Barcelona and that one of its challenges is to continue adding to these to reach all of Catalonia. Experience has shown that the initiative has good results. "It's a project that transforms things and gets them moving. Besides getting in

touch with culture, the people who take part in it mix with society and achieve visibility," says Gainza. There are also little anecdotes that underscore its success, such as the day a participant cried at a concert for the first time.

Much more than an afternoon's entertainment

For the people who take part, going to the theatre or visiting a museum means a lot more than entertainment to fill a part of the day. The outings, which are typically done in groups, are a driving force for social inclusion that changes the daily lives of these people. "They prepare for the event", notes the director, who remembers with a smile the time a participant bought new shoes to go to the Auditori. As a whole, it seeks to make an impact in society, and "not to be just a meet-up or a glance at culture, but also an awareness-building experience".

For Apropa Cultura to operate, economic support is indispensable, be it public or private. Currently the programme receives funding from the Catalan Regional Government and the Barcelona provincial and city councils, and collaborates with "la Caixa" Foundation. According to Gainza, the role of these authorities is essential, although it is also necessary to push for a policy of social responsibility from the facilities. "For some it is clear that culture needs all of the population to survive, not just a part, but there's still a lot of work to be done," the director points out, admitting that the economic crisis has made the programme's development harder. All the same, Gainza indicates that

cultural institutions' interest in groups at risk of social exclusion has grown, and that obstacles do not arise from prejudice, but most often from a lack of understanding towards these people. "The institutions on their own find it difficult to look for centres that work with these groups, because they don't know how. Our job is to make it easy for them," she says.

Those in charge of Apropa Cultura face a future laden with challenges. One of these is to widen the programme's cultural offering and introduce interactive activities, so that, as Gaiza explains, "people aren't limited to simply being spectators, but can also have an active role in the establishments". They also want to increase the number of cultural institutions in Barcelona that take part to generate more public awareness of Apropa Cultura. Above all, however, Gaiza feels sure that the secret behind the programme's success is confidence. "We've managed to become an instrument for working in networks that connects social centres with the world of culture. By believing in it, we've made it possible," she asserts.

Theatre to express conflict

The Deslimita'm project by Fundació la Roda shares the essence of Apropa Cultura, but from the other side of the curtain. This initiative brings to the stage young people at risk of social exclusion, who through theatre can express worries or conflict issues. "They propose themes such as gender-based violence or drugs, which are then starting points for creating theatrical pieces," says Anna Corbella, the director of the foundation.

The project has about ten groups and runs throughout the year in neighbourhoods such as Raval and Poble-sec. "They learn to work as a team, to build confidence and to believe in the values conveyed by the theatrical production," explains Corbella. The project's climax arrives at the end of the course, when each group performs their piece in the Sala Barts auditorium in a show that is open to all and in which other social theatre entities also take part. The occasion offers these young people the chance to act "in a real-life theatre" whilst also getting a feel of how a theatre

works and its facilities and equipment. Furthermore, the initiative allows the public to get to know these young people's reality, as after the show there is a forum where the public ask the project participants questions. The experiences lived through Deslimita'm have borne fruit, and some participants have even gone on to start their own theatre company. According to Corbella, what happens is that "they get hooked on theatre, and a lot want more".

A restaurant as a link to society

Theatre isn't the only way to bring people at risk of exclusion into society. The restaurant La Trobada in Terrassa was born of the same spirit as the above-mentioned projects, but is based on a gastronomic initiative that is aimed at groups affected by the recent wave of poverty. Trying to get away from a culture of dependency, La Trobada encourages social reintegration through time exchanges: participants work a certain number of hours at the restaurant, and in exchange they can enjoy the meals. "Through their time at the restaurant, they regain work habits and self-esteem, and put themselves in a good position to find work," spokesperson for the initiative Xavier Casas explains. Volunteers also learn to work in a group, and participants make friends and new contacts. Their time at La Trobada helps them to have self-confidence and to face life with optimism and good spirits whilst also learning new things.

The restaurant can accommodate between forty and fifty participants, who work for up to four months, so as to avoid situations of dependency. At the same time, the restaurant is open to anyone who might like to go to have lunch there. This is a way of strengthening ties between conventional clients and volunteers that also foments community cohesion. La Trobada is an initiative of the Associació Local d'Entitats per a la Inclusió de Terrassa (the Terrassa Association of Local Entities for Inclusion), and it offers locally sourced, seasonal home-made food. ■

Below, from left to right, a museum visit of the Apropa Cultura programme and an end-of-year representation of the Deslimita'm project, at the Sala Barts.

Claudia Torner / Apropa Cultura

Fundació La Roda

Griselda Oliver Alabau

Philologist

The art of words as a tool for transformation

Art transcends boundaries, including those within a society. The project teatroDENTRO and the writing contest Vivències have a shared ambition to bring words and culture to new and unexpected places, such as Barcelona's prisons.

Urban and cosmopolitan settings encourage the social inclusion of groups at risk of exclusion through the use of a number of educational means. Long-term sustained education is a vital process, one that goes beyond mere schooling to address achieving personal well-being and a healthy social life. If by nature we are social beings, a city is an ideal social vehicle for carrying out educational activities.

It is in this setting of cities and citizens that we find the two projects that are presented in this article, teatroDENTRO and the writing contest Vivències, which show Barcelona as an exemplar for social inclusion through education. They share an ambition to bring words and culture to new and unexpected places, such as Barcelona's prisons. Because art can transcend boundaries.

Created two years ago, the teatroDENTRO company forms part of the transFORMAS project, a collection of professionals that investigates the relationship between the performing arts and social transformation. The teatroDENTRO workshop differs from others by offering regular artistic education for four hours a day at Quatre Camins prison, giving inmates a better chance of finding work once they are released. "The prisoners find the project to be a kind of oasis, a place to really express themselves, and in some cases they can even find themselves for the first time," says Eva García, the director of transFORMAS. Prison life takes place in a Manichean world, where the boundary between good and bad is so firmly entrenched that the inmates become inured to it. The project has proven to the company that culture has many different outlets for expression,

although working inside a prison is in itself very tough: "You have to build a trusting relationship without forgetting where you are and what you're doing," concludes Eva.

The Institució de les Lletres Catalanes (ILC), under the direction of Laura Borràs, has put into action various projects to spread letters and literature across diverse contexts and communities, including those – such as the prisons – that may not feel much connection to begin with, but with time can end up fully engaged in them. The ILC wants to bring words to as many places as possible, as words can help us to ease suffering, to forget and to find ourselves anew.

Examples of its projects include Cicle de lletres i salut (by the Interdepartmental Plan for Public Health of Catalonia – PINSAP) and literary talks on trains to mark Sant Jordi's Day; recently, with the collaboration of the poet Carles Rebassa, the ILC has been organising a yearly short stories and poetry competition for prison inmates, which leads to publication of a volume called *Vivències*. This year its third edition was presented at the Can Brians 1 prison.

It is with this sense of purification and release from past life experiences that art can be used as a tool for transformation, for catharsis. As a result, many can find themselves again, believe in themselves, try to find their place in society and, ultimately, feel that they are a part of it. ■

Note

Video of the poetry reading in Can Brians, 7 May 2014 (author: Noemí Roset): <http://vimeo.com/95132016>.

teatroDENTRO

© Noemí Roset

teatroDENTRO offers constant dramatic training four hours a day at Quatre Camins prison to give its members more work opportunities once they recover their freedom. In the centre, a Can Brians inmate reciting a poem of her own in the poetry competition organised by the Institution of Catalan Letters.

Next page, right, young people and senior citizens share a computer in the Awi.net project.

Jordi Jubany i Vila

Teacher, anthropologist and ICT consultant

The young who teach the elderly

In the town of Viladecans, the project Awi.net gives courses in digital literacy that pair up one senior citizen with one young person, who may or may not be a member of the same family.

Can you remember when you first used a mouse, had a mobile in your hand, or learnt to use a touch screen?

Knowing how to use these tools in more than a simply instrumental way makes us digitally competent. The separation that exists between those with this competence and those without, be it due to lack of experience, access or habit, is called the digital divide. This disparity can have a considerable influence on people's development.

Digital inclusion means facilitating access to information and communications technology for all of society, while also overcoming other societal divides caused by factors such as age, gender, education, culture, economic background, etc. There are many practical learning experiences that aim to bring technological know-how to difficult-to-reach communities. For example, programmes brought to sections of the elderly population, such as the one the Fundació Ciutat de Viladecans brings to its own municipality in the Barcelona metropolitan area.

An analysis of the state of digital literacy in 2011 showed that 40% of Viladecans residents did not have internet at home and had almost no knowledge of the web and its uses. This realisation has given rise to a great effort to reduce the digital divide and become a socially smart city, where tech-

nology can help improve people's quality of life in areas such as health, mobility and education.

The Fundació Ciutat de Viladecans has six computer classrooms where it runs digital literacy courses and workshops, which have over five hundred participants per year. 2011 also saw the start of the project Awi.net, which is most active in the neighbourhoods where the population without internet access or knowledge is concentrated – mostly comprising people over the age of sixty. These activities build up people's self-esteem, as they help them to discover new abilities and to become more aware of their place in the community.

Awi.net runs digital literacy courses with digital pairings, in which elder members of the community are guided into the world of the internet by their grandchildren or by other members of the youngest generations. The project represents a shift away from normal roles, as adolescents assume the position of teacher in a field where they have the greater expertise. Hundreds of pairings have been made, and they work for four sessions of an hour and a half each, in which the young person has teaching materials and support from a monitor. The sessions take place in a computer classroom at a municipal resource centre for young people, although there is also the option of doing them at home if the two partners belong to the same family.

The younger partners teach senior citizens how to use the internet, conduct searches, look things up on Wikipedia, watch videos, visit all kinds of websites, set up an email account and use it, create a profile on a social network and hold a video conference. The senior citizens learn how to resolve doubts on any topic, manage their bank account, look up transport timetables, connect with relatives, make medical appointments, read the newspaper, do the shopping, etc. – positive, functional and meaningful activities that are useful in everyday life.

The project also facilitates intergenerational contact and encourages values such as commitment, patience and teaching. In the end, everyone is a teacher, because the young end up learning these values from the elderly during the time they spend together. ■

Awi.net

Joan Manuel del Pozo

Professor of Philosophy at the University of Girona

Educational challenges up ahead

Technological progress is good and is here to stay, but we should not accept it as a dominant factor in our lives, as a purpose in its own right, lacking control and short on ethical principles.

Subsequent to the French and Industrial Revolutions, Western society adopted a perception of education that has manifested itself in different fashions but remains marked by a few fundamental principles and objectives: rationalist cognitivism with a reduced appreciation for the emotional correlates of personality; humanism rooted in the Greco-Roman tradition – ever growing weaker – alongside technology and scientific positivism – ever growing stronger – as the principal objectives of learning; ethical-political orientation towards the values of democratic citizenry, but with uncertain curricular and extracurricular application; prevailing social perception supporting equal opportunities in theory but not adequately carrying over in practice; predominant expectations held by students and families as regards employment and professional success.

We can ask ourselves if these educational principles and objectives, which seemingly remain well established, will continue unchanged in the new context of globalisation, a context that is proving to be a genuine change of era. Without going too far into depth, this change can be summarised by the following occurrences: the growing cultural *fluidity* or instability of values; the breakdown of religious, social and political frames of reference; the weakening of community links stemming from the growing individualism associated

with the ideology of neoliberal hegemony; the severe discredit done to institutional and democratic politics by their increasing servitude to finances; the growing predominance of avalanches of information from multiple sources, to the point of the actual overrunning of reflective, selective and critical capacities; digitalised, audio-visual and sensationalistic forms of communication, with progressive marginalisation of discourse rooted in language and concepts; lifetimes every day more obsessed with the present, disregarding the past and preying on future resources.

How does all of this influence education? On the face of it not very much, because educational systems appear to exist in the periphery, inertly keeping to their time-worn practices. But in truth it affects them greatly, because all of these aspects convolute the educational process with each passing day, and probably threaten it with progressive futility in this new context. They complicate education because factors such as cultural fluidity, the breakdown of frames of reference and growing individualism impinge upon the need for a proper socialisation that is more cooperative than competitive, and an orientation that is coherent with personal well-being and growth. From another point of view, the severe discredit done to institutional and democratic politics imperils the necessary feeling of involvement in

© Ana Yael Zareceansky

public life, of civic commitment. And from the point of view of cognitive structure and functions, the invasive sensationalist audio-visualism – which, according to Sartori, takes us from *homo sapiens* to *homo videns* – and universal digitalisation do not foster but rather inhibit the capacity for comprehension and expression of natural language, and its subsequent effective use for competent communication in at least two socially relevant fields: science and politics.

Recent reports tell of accelerated human brain growth over the past two centuries, thanks to growing schooling and sociocultural progress, to the point of weighing about one hundred grams more than the one thousand three hundred grams it had weighed on average for millennia hitherto; the same reports warn that the current use of both hardware and software end up working as external cognitive *prostheses* (calculators, informatics and telematics, GPS, etc.) and could slow down cerebral evolution due to the reduced individual need for memory, functional agility and abstract thought. Without any need for biological expertise, it is clear that mental capacity derives from cerebral factors. Although we could opt to remain a species in some type of zero cerebral growth state, delegating growth to these smart prostheses, the question of whether or not this is socially acceptable has to be pondered. In the opinion of Yuval Noah Harari, author of the ground-breaking essay *Sapiens: A Brief History of Humankind*, it is likely that these paths will lead science to create humans that are more powerful and intelligent than we are, and that *Homo sapiens* will be replaced by these beings; Harari forecasts that humans and computers will coalesce as cyborgs, and that through implantation of chips in our brains we will be able to browse the internet with our minds. Nevertheless, he considers it clear that such possibilities will not be available to everyone, and that authentic biological castes will

“ The systematic use of ‘intelligent’ prostheses could hinder brain development. ”

be formed, where for the first time in history the rich will be *truly superior* (!) to the poor.

The challenge therefore is of the highest order, and above all in two areas: democracy, because of the possible collapse – perhaps even irreversible – of the principle of equality amongst humankind, already considerably affected by the evolution of the financial crisis; and education, because it immediately brings into doubt the bases of personal learning: if people are not equally well-educated to understand their dignity, rights, and ethical, civic and democratic duties; if they are not taught to empower themselves cognitively and socially as both participants in and guardians of human progress in equal measure, the minimally egalitarian educational design of recent centuries, born of the Enlightenment, will disintegrate in the hands of a plethora of initiatives that can be forecast as more private than public, more commercial and technocratic than humanistic and social, and more competitive than cooperative; which altogether will result in the reinforcement of inequalities and will generate cities and societies lacking in cohesion, highly divided and excluding large sections of society, and therefore perched on the edge of internal tensions and potential violence.

Weakening of educational and democratic values

The risk of undermining our educational and democratic citizenry values is thus huge; it lays great difficulty and uncertainty up ahead. If we do not socialise technology, instead of technicising society, the difficulties mentioned will swell. Technological progress is evidently good and is here to stay, but we should not accept it as a dominant factor in our lives, but instead for what it is: an aid, a tool, but never a purpose in its own right, lacking control and short of the basic ethical notions that constitute nothing less than the principles for the preservation and improvement of the human condition.

Education as a whole – including formal, non-formal and informal education – is called upon to take a decisive role: either it becomes a democratic example and guide for human, social and technological growth, or it becomes a slave to the worst individual, competitive, technocratic and authoritarian impulses. It must be an education that is as democratic as it is egalitarian; as ethical as it is free and responsible; as scientific as it is rational and methodical; as humanistic as it is critical, linguistically competent and cultured; and as sensitive as it is capable of recognising the value in emotions and of integrating them within a well-rounded personal life. All of this gives free passage to progress, and, moreover, guarantees its humane, democratic and civic attributes. ■

Josep Maria Coll

Associate professor at the Maastricht School of Management
and founder-director of the ACCIÓ Business Promotion Office in South Korea

The Tao of education

Our challenge is bringing education back as a way of life and a route to becoming better human beings, in the Confucian line of thought. With human development as the goal, education will cease to be a mere instrument at the service of the economy.

Europe – especially southern Europe – is still living a sorrowful time after the damage from the global financial and economic crisis, from which it is yet to recover. On top of the poor form of the macroeconomic figures, there are also the social consequences of funding cuts concentrated on health and education. One of the most affected groups is the young. Despite putting in money and hard work for a quality education, they cannot find their place in the job market. This increases their frustration, and they have less and less confidence in education as part of a system that does not create opportunities. It is also a cause of despair for adults, who were not able to build a system that offered later generations a brighter future.

In contrast, things seem to be going better in Asia. In the developed countries furthest to the East, such as Japan, South Korea, China (east coast, Hong Kong, Taiwan) and Singapore, with Taoist and Confucian traditions, education has been and remains a key factor in their socio-economic progress and internal social cohesion. With the added boost from other emerging economies in the South, for example Malaysia, Indonesia, Thailand, Vietnam and India, Asia has become the engine for world economic growth, making the

Atlantic political economic hegemony tremble. Asia is shedding its tag as the world's factory to become one of the main focal points of economic revitalisation, investment, commerce and innovation.

The high value given to education is strongly rooted in the collective psyche of Confucian countries, something that works significantly in their favour. The greater expenditure on education in Asiatic countries is just one sign of the commitment made by politicians and families to the advancement of their people. The elevated social status of teachers and professors and the close relationship between businesses and universities are the other two pillars of a system that reflects an Asian fondness for applied knowledge.

Education's high valuation as a driving force for progress is accompanied by a culture of hard work through discipline and diligence – virtues that Confucius defended as key to improving the quality of human life over two thousand years ago. Young students have the challenge of absorbing knowledge at breakneck speed, and social pressure pushes them in the same direction. Intensive daily schedules at school are complemented by exhausting after-

© Ana Yael Zareceansky

school academic activities. The most resolute achieve remarkable results; they are talent capital serving the country's progress, and can move up a meritocratic skyscraper all the way to leadership positions in the fields of industry, technology, and research and development. Fatigue and misgivings are fought off with obedience and resignation in this culture where collective well-being comes before that of the individual.

In today's global society education is still seen as a means to achieve material ends, where the goal is to find or create a good job that lets one reach a desirable socio-economic standing. The model for success is based on the accumulation of material wealth through minimum effort, on the glorification of the individual and the social projection of their image. Market synergy and Confucian values of effort and education have led to countries in the Far East making a meteoric adaptation to the capitalist world. Asia has been able to introduce and develop capitalism under its own identity. Confucian capitalism optimises the output of an educated society for the common good, which reinforces economic development based on developing talent and applying it to the economy. Provided there is no serious political instability in the region, it seems unarguable that Asia will rapidly rise at the expense of a transatlantic axis – the United States and Europe – that falls further and further behind.

Despite all this, there are alarming signs that all that glitters is not gold. In a system where expressions of individual identity are often hidden to maintain social harmony, traditional Confucian values such as obedience and respect for the hierarchy are starting to be doubted. This can be linked to the effects of globalisation, which presents more libertarian philosophies and the Western idea of *carpe diem*. Some young people in Asia, desperate and under pressure,

do not manage to express themselves, strike a balance or find their place in the world, and this is reflected in the high rates of suicide and mental illnesses among the young populations of countries such as South Korea and Japan.

Confucianism left a strong mark on the Far East. But Confucius's legacy goes a lot further than just putting a value on education. That Chinese official, disenchanted with the political system of the time, undertook a journey to understand the vicissitudes of human beings and their role in politics and society. After twelve years, already having become a teacher, he returned to his home town to propagate his ideas, centred on the art of being human. For Confucius, education was not just a model or a means to an end, but above all a life path and a way of living (the way of Tao). To be is to learn; it is a continual process that guides the development of the individual from an integral and holistic point of view. Learning is not just the accumulation of knowledge; knowing a lot does not matter, but having a good time while learning does. This is why Confucius emphasised the value of learning as an activity that must be experienced via direct experimentation. Education is a part of human development understood as a joint action across society, not as an isolated element falling under the responsibility of public education.

Learning as an investment

Confucius's conception of education and his belief in "the learning man" are parts of a Taoist world view where man is positioned between heaven and earth, behaving as a small universe in his own right, changing constantly. Knowledge is synonymous with consciousness, and these are developed in the connection between heaven and earth through education. Confucius believed in using education to regenerate public and private consciousness. However, globalisation has stolen some of its mythical value and reduced education to an instrument for material progress, although it has also improved general access to knowledge.

Back at home, we have a double challenge. First, we must reclaim the value of education. Second, as in Asia, we must learn for the joy of learning, as a way of life and a means of becoming better human beings. With human development as the goal, education would cease to be merely an instrument at the service of the economy. Encouraging talent and personal fulfilment will foster creativity and innovation, which in turn will favour the economic, environmental and spiritual development of society.

Walking the way of the Tao in education is no simple task, but the legacy of Confucius is universal and applicable anywhere and everywhere. As the wise man himself said, there is a need for a regeneration of consciousness that starts with the individual and is carried over into society, then the political system. In this new economic setting, the economy and education will no longer be captain and ship, respectively. Guided by the Tao, future leaders will not lose their excitement and passion for learning. If the economy is healthy, they will dedicate wealth and jobs to human development; if not, they will be more tolerant of frustration and take advantage of changes to learn and adapt to the shifting reality. Surely in all cases they will contribute towards increasing net global happiness. ■

© AFB

Sílvia Espinosa

Journalist and doctor in Audiovisual Communication and Advertising. Author of *Dones de ràdio* [Radio Women], 2014

A radio pioneer forgotten

Maria Cinta Balagué was ahead of her time with a magazine-format programme especially for women. The significant contributions made as a radio presenter by this Barcelona native, who worked in the Barcelona City Council until her retirement in 1968, have only recently been reconstructed.

Historically, the name attributed to the first female presenter on Ràdio Barcelona was Maria Sabaté. In reality she was never a presenter, but rather the executive secretary for the pioneers of the station. The first woman to really fulfil the role of presenter was Maria Cinta Balagué, a civil servant in the Barcelona City Council who created the first magazine-format programme intended for a female audience.

When Ràdio Barcelona first hit the waves in 1924, the few hours a day that it was on air were given to classical music and talks on matters such as recent inventions or history. It was radio consisting of sophisticated music and highbrow monologues for a cultured public that shared the programmers' pioneering and elitist tastes and could afford the luxury of paying a premium to have a state-of-the-art machine at home. The programming was organised by well-off conservative-minded people for a minority public that shared these social attributes.

Within this context, there was one programme dedicated to women that was a kind of soliloquy, with a clear objective of indoctrination. It was called *Charlas para la mujer* (Talks for Women) and was presented by journalist Joaquin Arrarás, who years later would be a war corre-

spondent for the Nationalists in the Spanish Civil War, Franco's chief executive of press and a conspicuous ideologist of that regime.

By women, for women

It was 1926 when the station – still with only a limited number of hours on air that were dominated by male voices – turned to a powerful female literary institution, the Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, to offer its members the chance to make a programme for women. The young Maria Cinta Balagué, a disciple of the aforementioned institution's founder, Francesca Bonnemaison, thus came into contact with radio.

Maria Cinta Balagué was born in Barcelona in 1898. She studied to be a teacher, and after graduation sat civil service exams for the provincial administration headed by Enric Prat de la Riba. She came in second, and was offered work in the city council, in a cultural department then under creation.

Having just turned nineteen, Balagué started life as an official unsure of whether she liked the work, as she herself expressed in a retrospective interview published many years

later in *La Vanguardia*. She was the first woman to be employed as a public official, and in 1922 was transferred to the Governorate. Following a round-about route through various city council departments, working alongside personages such as Ventura Gassol, Manuel Ainaud and Adrià Gual, she held the position of councillors' secretary until her retirement in 1968. Her long career as a public official earned her a Medal of the City (1973) and a Silver Medal of Merit at Work (1976).

programming but – based on the contents that were broadcast – ideologically conservative. She was also a very capable writer, as can be seen in some of her work from 1927 in the magazine *Ràdio Lot*. Here, her vision of radio is revealed:

“Woman, the good housewife, drawn away from the routine hustle and bustle by her own particular duties, has an excellent means of enjoying the act of listening and of enlightening herself at once, and of cultivating her artistic and practical knowledge. Meanwhile, she is dealing with what is happening outside, while Pompadour is filling her in on the latest fashions, Georgette is telling her about useful topics and Toresky is making the little ones surrounding her laugh with ‘Míliu’, and while she listens, taken aback by the González-Miret dialogues or some story, or the Quintet performs a select composition for her to listen to, and so on, she is at home.”

She had no qualms about lecturing her listeners, defending her *asociées* when complaints were received over some of the programme's content:

“[...] at the same time it's a shame there are not more Georgettes who, projecting their voices to the air, might temper the atmosphere breathed by these little madams who, fancying themselves intellectuals, read their cinematic novels and other distasteful material on the tram, without a care but for raising their gaze once in a while to see if some Ephebos is looking their way; or that other type of modern woman – who believes that that is what she is, but in the better sense of the term she is not – who cast their eyes back down again and return to their homes, devoted to her guiding presence, and consecrate themselves to their family, as is their duty.”

In February 1929 Balagué and her colleagues went off the air, and *Ràdio Barcelona* EAJ-1 went back to broadcasting monologues for women.

Maria Cinta Balagué Domènech did not marry. She passed away on 3 June 1985 at eighty-seven years of age in Barcelona, where she is buried. ■

Rescue of an unknown biography

Balagué's career as a public official helped us to reconstruct the biography of the country's first female radio presenter. Newspaper photographs of an older Balagué receiving city awards show the same physiognomy as that of the Maria Cinta Balagué who years earlier had led the way for female voices on *Ràdio Barcelona*. This find – the reward of an exhaustive search for documents – has made possible the retrieval of a vital episode that was completely unknown until the publication of *Dones de ràdio*.

Maria Cinta Balagué was not an employee of *Ràdio Barcelona*, but a collaborator who broadcast the first female choral ensembles under the pseudonym *Salus*. She was twenty-eight when she was offered the chance to make the programme. Her cultured profile led to the *Secció literària femenina* making its debut in 1926, as a part of the programming that *Ràdio Barcelona* aimed at women, under the generic name *Radio telefonía femenina*. It was broadcast twice weekly on Tuesdays and Fridays at six in the evening, and lasted twenty or thirty minutes (depending on the day). The time was devoted to relaying the creations of listeners with literary interests. *Salus* was the voice in charge of reading out their writings on air. At the end of that year, the programme expanded the content and recruited new collaborators, specialists in “fashions and useful topics”. All were women with cultured backgrounds and high economic status whose writings on their subject matters were already published in women's magazines of the time. There was *Senyoreta Pompadour*, who dealt with “Fashions”, and *Senyoreta Maintenon* in the “Domestic science” section; Balagué continued broadcasting both the writings of the listeners and of the specialists. She also held conversations with the pianist *Emília Miret*, who, according to the press, explained “with a vibrantly clear and expressive voice the ins and outs of Beethoven's sonatas”.

Maria Cinta Balagué was a pioneer. Doubtless unaware of the fact, she was the first person to make a radio programme in magazine format, fixed, but with a versatile structure made up of sections, and with collaborators who talked about a range of topics from the female world, all aimed at a specific target: women. It was also her idea to give airtime to the listeners who wrote to her – a great innovation. This embryonic format had the same structure as magazines that are listened to on the radio nowadays do. It is an achievement she should be credited with, even though her programme only lasted half an hour. She was a woman full of contradictions, advanced in her conception of the

Below, from left to right, book cover for *Dones de ràdio*, which rescued the figure of Maria Cinta Balagué, and an example of an advert for radio in the magazine *D'ací d'allà* in 1925. Above, a period photograph of the Barcelona radio journalist. Previous page, image from 1925 of Maria Sabaté, director's secretary and presenter mistakenly considered the first radio commentator on *Ràdio Barcelona*.

© Albetri, Editor SL

Imma Merino

Journalist and art critic. Teacher at the UdG

On jungles, marginalisation and distance

Jordi Morató, Neus Ballús and Carlos Marqués-Marcet are young Catalan filmmakers who have come into their own with their first features, which have won them awards and taken them to festivals around the world.

Where does the desire to make films come from? Jordi Morató (Torelló, 1989) had an intuition that it would be a form of learning that intensifies the essence of living: “This is true because you have experiences that would take much longer to occur in your ordinary life.”

Neus Ballús (Mollet del Vallès, 1980) does not recall wanting to be a director, but thinks the idea originated from a desire to share realities that were familiar to her because if she didn’t do it, no one else would: “So I filmed my eighty-year-old grandfather when he wanted to see what could be done with a video camera. And for *The Plague* I shot in Gallecs, a kind of no man’s land in the outskirts of Mollet, the village where I’m from. Even though these things are very familiar to me, that doesn’t mean I have a full understanding of who or what it is that I’m filming. Cinema should be for discovering things and then sharing them. For me a film is not worth making if you haven’t learnt anything new by the time it’s over.”

Carlos Marqués-Marcet (Barcelona, 1983) imagines his vocation stems from the strangeness he felt as a child upon seeing his image reflected in a mirror, although he suspects that it might be just a story made up to explain his attraction to cinema. “I felt that it was me and that it wasn’t me, both at the same time,” he recalls. “It distressed me, but now I know that I have to live with this anxiety: that the self is also the other. And it’s because you feel that you don’t know enough (if you know anything at all) about others (and yourself) that you write, paint or make films. I understand cinema (both as a filmmaker and viewer) to be a mirror that projects an image of you through others, but only to identify yourself in a narcissistic way: it broadens one’s view of oneself, of otherness and of the world. In the mirror it’s you and the other, together. This could also explain why I wanted to make films after seeing Godard’s *Vivre sa vie* on the telly, albeit on a Garci programme dubbed into Spanish.”

Jordi Morató, Neus Ballús and Carlos Marqués-Marcet each studied Audiovisual Communication at Pompeu Fabra University. All three made impressive debuts with their first feature films, which have won prizes and taken them around the world to present them at festivals.

Photos: Fabiola Llanos

Morató, the youngest at 25, said he couldn’t have imagined so much success with his film – originally intended as a final degree project about the private jungle founded by Josep Pujiula “Garrell” in a small forest near the village of Argelaguer in the province of Garrotxa.

The title of his documentary is *Sobre la marxa*. Its title for international distribution – *The Creator of the Jungle* – bears a resemblance to the way Garrell describes spending forty years building and rebuilding an entire world. “He did everything on the fly, without a preconceived idea, constructing buildings, channelling water, in a place where he played and swam as a boy. He returned there to continue playing. He felt like a real-life Tarzan, free and *wild*, until the *thugs of civilization* invaded his paradise rediscovered. To keep them from ruining it, he destroyed it himself. He later rebuilt it until the construction of a nearby dual carriageway once again wreaked havoc on his world. His project destroyed anew, he rebuilt it, erecting towers even higher than the previous ones until a technical report by regional law enforcement put an end to it. In spite of everything, he persevered, this time by digging and even building his own tomb,” says Morató. After having made one of this year’s most outstanding documentaries, Morató continues to study for his MA in Creative Documentary at IDEC-UPF while also working as a camera operator and editor.

Jordi Morató first learnt of that invented jungle from friends. Garrell’s human endeavour fascinated him and prompted him to launch an adventure of his own during which he confirmed his innate intuition: “I’ve also worked on the fly, without any idea to start from, making use of everything I found along the way and struggling to overcome setbacks and discouragement. All this I learnt from Garrell, but mostly I was encouraged by the fact that he took joy in every post he drove into the earth. This is a life lesson and,

hence, useful for making films. I've also enjoyed each post I used to make this film, and with no prior expectations." Morató believes that this attitude (this joy and freedom) is what has made the film possible and determined its final form. Also significant were his more than five years of work on the project, not to mention the generous support of many people, in particular producers Isaki Lacuesta and Isa Campo.

The boundary between documentary and fiction

Lacuesta and Campo have also lent their support to Neus Ballús, who, with colleague Pau Subirós, founded the El Kinògraf production company. After producing several short films, the company undertook *The Plague*, winner of the Best Film prize at the sixth Gaudí Awards. This film, which challenges the boundary between documentary and fiction, tells the story of five people who coincide in the same place to reveal the social realities of immigration, ageing, prostitution and the difficulties of rural life.

"What made *The Plague* possible? I guess my stubbornness had something to do with it, but of course it really comes down to the collaboration of many people, starting with the protagonists," says Neus Ballús. "In terms of production, we followed all the steps as we were told to do and, surprisingly, it worked out and we found the resources to make the film. What most made this possible was the idea of presenting a natural view of people and realities, with all of their inherent complexities, which are either ignored or marginalised."

Neus Ballús is in the process of developing her second feature film, in which she aims to address the difficulties in a relationship of equality between people from wealthy and poor countries, the product of a legacy of colonial exploitation. She says that even though she's planning to shoot part

of the film in Senegal, it deals with a reality she is familiar with: "It's a difficulty that troubles me because I know it all too well."

10,000 km from Barcelona

In keeping with his idea that cinema is a mirror reflecting the self and the other, *10,000 km* by Carlos Marqués-Marcet is a work of fiction with autobiographical points. These points are reflected in the interest in photography and in the choice of Los Angeles as the female lead character's residence; the same city where the film's director spent a year in 2009 on a scholarship from "la Caixa" Foundation.

Although the film frequently cuts back to Barcelona, the site of production and shooting of a film that is mostly set indoors, Marqués-Marcet remained in Los Angeles because he received offers for work and, in fact, he enjoys living there. The same could have happened to Alexandra, the lead character, who also goes to Barcelona on a scholarship and, despite having Skype to communicate with her partner, goes through a crisis in which the physical distance – 10,000 km between the two cities – exposes a deeper crisis.

"I tried to look at how people who love each other grow apart because they desire different things, even though nobody's to blame," Carlos Marqués-Marcet told me during a Skype conversation just as I was about to have dinner while he, in Los Angeles, was finishing lunch before resuming editing work for a friend. He has worked as an editor (and still does because he finds working for someone else to be convenient) and will continue to make short films until the opportunity to shoot a feature film arises. "Friendship has made it possible, friends who have collaborated with me and forced me to earn enough money to pay them a little something." ■

From left to right, previous page and this one, Jordi Morató, director of the documentary film *The Creator of the Jungle*; Neus Ballús, author of *La plaga*, winner at the sixth Gaudí Awards, and Carlos Marqués-Marcet, director of *10,000 km*, a title which refers to the distance between Barcelona and Los Angeles.

Helena Buffery

Head of Department. Spanish, Portuguese and Latin American Studies. University College Cork

The Seven Ages of Barcelona

It is like a network of layered spaces, many of them lost, many of them irrevocably transformed, some of them only accessed through uncertain memories or even less faithful photos.

*Last scene of all,
That ends this strange eventful history,
Is second childishness and mere oblivion,
Sans teeth, sans eyes, sans taste, sans everything.*

(From the soliloquy “The seven ages of man” in Shakespeare’s *As you like it*.)

There is an image I have of my childhood in which two little girls wearing matching purple flared dungarees hold hands with their rather hipster mother in her bell-bottom jeans set against a rather garish (almost technicolour through over-exposure) image of the Plaça de Catalunya. What must the date have been? 1976? 1977? I suppose because of the colours I somehow imagine it as being after Franco, but maybe only just. The strangest thing for me, in retrospect, is – as in many of the photos from early childhood visits to Barcelona, taken on the enormous promenades of the Gran Via, the Rambla and in those days the Carrer Urgell – the sense of space around us, something almost unimaginable in central Barcelona on a clear day today, either on the remodelled and renovated (but somehow greyer and less inviting) Plaça or on any of the other pedestrianised thoroughfares of the city. The Rambla, too, I remember with fondness from afternoons spent wandering past noisy, colourful and impossibly desirable stalls, or seated for a few pesetas with my grandparents on the double rows of chairs set up near the very top to watch the spectacle of the world wander by in their afternoon best. Repeated, ritual pleasures that remain with me far more strongly than the first glimpse of any of Barcelona’s buildings or monuments or tourist hot-spots, apart perhaps from the magical landscapes of the Park Güell and the gardens of Montjuïc, sites of playful escapades in years that followed.

Of course, as history books, memoirs and many remarkable novels in Catalan have taught me, those same years were marked by heady days of historic marches and pro-democratic campaigns, none of which I have even the slightest personal memory of today. In terms of sociocultural context, what I remember from my pre-teen years is La Ruperta Fantasma from *Un, dos, tres*, glimpses of late night Àngel Casas as we were hustled off to bed, my grandma singing about being a *yaya yéyé*, and me being coaxed into a rendition of *Kisses for me* for mildly amused extended family. A child’s-eye Barcelona. No sign here of the fleeting pastoral landscapes that all-too-ideally sheltered English or Irish childhoods, but scattered with tiled and patterned pavements to trace, stone borders and kerbs to jump, and shadowy doorways and thresholds in which to hide – the curious, uneven spaces I would later see my own children

leap and jump and teeter on, and that for many visitors to the city today fill it with so much charm.

For, notwithstanding recent alarm about wild tourist antics and shady urban crime rings, Barcelona for the occasional visitor and for many Irish families remains an ideal city to visit with children, with its plentiful beaches, parks and child-friendly bars, restaurants, markets and museums. If some areas have become no-go, then others remain ripe for adventure. This spring I accompanied my eight-year old daughter with a prized but perishable possession that was a hand-made “*Superpatata*”, enjoying her haphazard (but for me highly suggestive) selection of places of memory on this whirlwind tour, but also the reactions of local shopkeepers, store-holders and bar staff: “What’s the name of your lovely potato? How’s she doing? What does she say, *la senyora patata*?”

Now another image returns to me, via the footage taken by dancer and choreographer Àngels Margarit in her exploration of Barcelona urban flows as part of the URBs project. Video diaries filmed by Núria Font reveal the daily negotiation of a changing urban landscape by people from diverse social, cultural and generational backgrounds. Particularly poignant for me was the footage of a twenty-first century Plaça Universitat, with its concrete paving and low stone benches now most fulfillingly functional for the skaters who whizz and stutter across contemporary high-design public squares. Just a decade before, this was a landscape with trees and grass and wooden benches, frequented by slow-moving pensioners like my grandparents, who occupied the space to talk with other ageing couples about family foibles, neighbourhood scandals and the price of milk. The Barcelona of the sixth age, now somehow hidden from view. Such juxtaposition evokes for me a network of layered spaces, many of them lost, many of them irrevocably transformed, some of them only accessed through uncertain memories or even less faithful photos, with reality somehow hidden outside the frame; an urban palimpsest performed most tellingly in film and documentary footage, and through writings that attempt to preserve a layer of that landscape in the very process of erasure (like Rodoreda, like Tusquets, like Marçal). Walking in their wake, we see and hear traces of a different city, a city in translation, between languages, between ages, between worlds.

© Elisenda Llonch

There is a story I read relatively recently by exiled Mexican-Catalan writer Maruxa Vilalta, completed after a first return visit to Barcelona as a teenager in 1949/1950. Situated in Barcelona, with references to city's the most emblematic streets, squares and monuments, including the street in which Vilalta was born (Muntaner), and other cultural signs related to childhood, *El meu dia foll* [A crazy day] (1958) gives off a nostalgic aura that blurs the boundaries between past and present, reality and imagination, exploring the effects of this liminal in-between space on the constitution of the individual. In it the adolescent narrator/protagonist takes on and inhabits different subjectivities, amongst them that of the tourist:

“The noble Barcelona yes, it was there, stately and good. But I did not realise. I thought it did not belong to me. I felt I had no right to soil it.

“The port. Heroes and flags at the foot of the column. Plaça de Macià, with its swaying palm trees. The patient stone by stone of the churches. The gardens of Montjuïc. Art. More art! Arc de Triomf. Estació de França. Everything like that, near and far. All mixed together. All full of tourists and pigeons, soldiers and squaddies, children dressed in pink, crazy people and fat bourgeois. Heat and cold. Light and shade. Ignorant and alert. Bad and good... Who was I of all these?”

But amidst the chaotic enumeration of sites, visions and sensations presented by the narrator, there is one that would certainly have exceeded the knowledge of any real

“ **For the occasional visitor it remains an ideal city to visit with children. If some areas have become no-go, others remain ripe for adventure.** ”

tourist, that of the Plaça de Macià, which only had that name between 1931 and 1939. By the time of Vilalta's visit, the name have been changed back to its previous –and now current– of Plaça Reial. Buried within this story we find the tragedy of a Republican and Catalanist Barcelona, hidden behind a reference that is only recognizable if we are willing to share the same language and vision of history. Through evocation of lost signs, spaces and objects, there emerges a concern with the coexistence and preservation of different temporalities in the space of the present. ■

© Josep Maria Sagarra / Arxiu Nacional de Catalunya

Ninety years of the metro

Urban underground electric trains reached Barcelona ninety years ago, on 30th December 1924, to provide a solution to a problem which arises at some point in all advanced urban societies: how to improve mobility for an increasing population concentrated in growing areas while freeing space in streets overwhelmed by overground transport.

For the first time, the Gran Metro joined Plaça de Catalunya and Plaça de Lesseps underground. The line – just a fraction of the enormous network planned initially – covered a 2,741 metre-long route with four stations, which was to become line 3.

In the following pages we review the early plans of the Barcelona metro and their development; we visit tunnels and stations to reveal curiosities, anecdotes, and legends as well as explaining the advances that were added to the metro to bring it up to the level of intelligence that the city prides itself on.

Josep Maria Espinàs

Writer and journalist

The metro speaks

At some stage we should look closely at the signs of stations and ask ourselves what those words mean, because they are full of historic, geographical, and personal references.

Mankind was born on planet Earth. And when I say planet Earth, I mean its surface. That place where species could live and evolve.

After a few millennia, however, they tried to conquer the air, and were successful. They first tried using balloons and later planes. They discovered it was possible to move around in another medium.

There was still another area where they hadn't yet discovered how to move around freely – the one beneath their ancestral surface.

And so the metro was born.

It could be said to be the conquest of a third dimension: the underground.

The metro, which started out as a single tunnel, has progressively branched out and become a network, like an increasingly dense woven tapestry.

This has enabled the emergence of a revolutionary new perception incorporating two fundamental values of life: time and distance. Consider ancient times, when man only

moved about on foot. He shared this limitation with most land animals until the advent of the horse and carriage.

And that was until the metro added a major innovation: speed. In big cities, faster transport times were achieved precisely because the obstacles found on the surface did not exist for the metro. It was thus able to achieve fast, sustained speeds.

Today, Barcelona without its metro would be unfathomable; the city would be like a body with major nerves removed.

For me, another quality of the metro is that it speaks to us, at least to those of us with the curiosity to read signs. Of course, passengers in a hurry only need to see the map indicating where to get off. We generally do not notice what all of the signs say, apart from those that let us know where we are on our journey.

Perhaps it would be a good idea to occasionally take notice of one of those signs and ask ourselves about the meaning behind each word, because all metro lines contain a parade of historical, geographical and personal references. *La Verneda* ("Alder Grove") tells us that there used to be a forest with alder trees in that neighbourhood. Likewise, the name *Llacuna* ("Lagoon") tells us that the district experienced, in earlier times, an invasion of sea water. Mediaeval ships were built near the *Drassanes* ("Shipyard") station to service Catalonia's Mediterranean expansion. And *Penitents* ("Penitents") used to be a neighbourhood for hermitages, however hard that is to believe now.

The cars of the Barcelona metro, endlessly coming and going, weave a tapestry revealing diverse aspects of past and present life.

When getting off at a station I take a look at the sign and, if I grasp the meaning behind it, offer my thanks. ■

© Vicente Zambrano

Image of Liceu station, currently on line 3, which was the terminus for line 1 from 1925, the year after its inauguration, to 1946, when the Fernando-Ramblas station was added. On the previous page, King Alfonso XIII presiding the inauguration of the Transversal metro works, now line 1, at Plaça d'Espanya on 8th June 1922.

Work on the metro in the Rambla, 1932. On the following page, from top to bottom, official visit to the construction work of the Gran Metro in December 1922; a coach from one of the first trains – manufactured by a Basque company – at the overground depot in Plaça Lesseps, the 1930s, and work for the opening of Via Laietana in 1913, showing an already-constructed small part of the two-way tunnel which covered the tracks from line II of the Gran Metro (Aragó-Correu) from 1926.

© Josep Domínguez / AFB

Josep Maria Rovira Ragué
College of Industrial Engineers of Catalonia

They used to say Barcelonians hated underground travel

On 30 December 1924, Barcelona's first metro line was inaugurated; Gran Metro, predecessor to today's Line 3, ran between Plaça de Lesseps, in the Gràcia neighbourhood, and Plaça de Catalunya. The new means of transport experienced a faltering start, low usage rates putting the company in a difficult financial position.

The genesis of Barcelona's first planned metro, understood as an electric underground urban railway, coincided with profound, worldwide changes experienced in the field of urban transport during the early 20th century.

As a result of the emergence of electrical energy in developed societies, the end of the 19th century witnessed a progressive removal of animal and steam-driven vehicles from urban transport networks in favour of those using electricity. The new electric tram systems offered higher commercial speeds, a smaller environmental impact and much lower operating costs.

In addition, the widespread phenomenon of higher concentrations of the population in urban areas – prevalent then, and today continuing strongly still – created a growing need for more movement within cities under a state of continuous expansion. This trend made journeys by foot (the main means of travel until then) less feasible.

The phenomenon of migration triggered a growing need for more housing and new means of transport within a city

that had already begun to annex neighbouring municipalities. Finally, with the development of the Cerdà Plan – which afforded continuity to areas lying between urban centres – transport systems came to be less a link between residential nuclei and more the focal points of urban mobility.

To manage and direct the growth of these areas, the City Council issued a call for tender, and in 1905 approved urban planner Léon Jaussely's Link Plan, which substantially modified the Cerdà Plan with respect to land enjoyment and use. Jaussely proposed a division of urban areas into different zones in accordance with planned activities, and established green areas as a kind of firewall to separate them.

The plan also included tram networks and envisioned an underground electric railway, which would be the metro's predecessor, as well as railway access routes and links. This aspect is described in the Tram and Railway Plan.

Already at the beginning of the power system changeover for trams, the transport companies were unable to meet the growing demand for travel with sufficient serv-

ice on some lines. High traffic density in certain central locations such as La Rambla, Plaça de Catalunya and Passeig de Gràcia led to an eventual search for a solution that would take the form of a separate underground urban electric railway capable of resolving congestion issues associated with public transport, which would also enable the proper planning road systems, a solution that had already been adopted in other locations with very good results.

The first plan

In an effort to meet this requirement, engineers Pau Muller and Gonçal Zaragoza drew up a plan for an underground railway, running on standard gauge track, to be called Ferrocarril Metropolitano Norte Sur de Barcelona. The plan called for 7.2 km of railway between Parc de la Ciutadella and La Bonanova. The route was to pass under Passeig de Colom, La Rambla, Plaça de Catalunya, Passeig de Gràcia, Carrer Gran de Gràcia, Plaça de Lesseps, Passeig de Sant Gervasi and Passeig de la Bonanova.

In taking charge of the project on behalf of the company Gran Metropolitano de Barcelona (GMB), industrial engineer Santiago Rubió i Tudurí reworked the original proposal. Head stations were modified and the tunnel built by the City Council on Via Laietana was purchased in 1908, thus adding a new branch line between Aragó and Correus to the original plan. The plan thus included sections that would be the precursors to the current L3 and L4 metro lines. This was the first underground metro tunnel built in Barcelona, and it remained unused for about 18 years until the opening of Line II between Aragó and Jaume I in 1926.

The lines already planned when works began in 1921 were the following:

- Line I, from Plaça de Lesseps to La Rambla (now L3).
- Line II, from Aragó to Correus (now L4).
- Line III, from Plaça de Lesseps to Sant Gervasi, Vallcarca and Horta (now L3, in part).
- Line IV, from Plaça de Lesseps to Sarrià, Les Corts, Sants, Hostafrancs, El Poble-sec, La Rambla, Parc de la Ciutadella, Estació de França and Correus (circular route).
- Line V, from Estació de França to La Rambla.

This GMB system covered the city's main transport nodes and was a big change at a time when the tram system, in the midst of its most active expansion period, was starting to show signs of saturation and aging, both in terms of rolling stock and infrastructure, following more than twenty years of intensive use.

At the same time, in 1910 industrial engineer Ferran Reyes i Garrido undertook a plan for a railway link between all railway stations in existence at that time. The proposal included plans for building two major stations at Plaça de Catalunya that would also link with the Sarrià train.

The plan, called Ferrocarril Subterràneo SO-NE de Barcelona, Sans-San Martín, Enlaces y Estaciones Centrales, included wide Iberian gauge track and covered 7.4 km. It was submitted to the Spanish Government in 1912. Following the outbreak of World War I in 1914, the proposal fell into oblivion until 1920, when it was resuscitated under the leadership of the railway company Ferrocarril Metropolitano de Barcelona (FMB), which had just been incorporated.

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

© Josep Domínguez / AFB

© Frederic Balllell / AFB

As works began, FMB proposed and submitted a tender for seven new lines that would cover almost the entire city as it was at that time and be the precursor to the current system, along with lines created by GMB. The proposed lines were the following:

— The Sants-Sant Martí line, to be built between Sants and Plaça de Catalunya, with a provisional terminal station.

— The Lesseps line, with a link to Plaça de Catalunya with the Sarrià train, to be made an underground line with Iberian gauge track and a terminal in the station of the line under construction. It included a branch line between the Gràcia and Plaça de Lesseps stations.

— The Ronda line, from Plaça de Espanya to Plaça de Universitat via Paral·lel and the Rondes.

— The Plaça de Tetuan line, from Plaça de Universitat to Tetuan through Gran Via de les Corts Catalanes.

— The Sant Andreu Line, from Plaça de Tetuan to Plaça de Les Glòries through Gran Via, and as far as Sant Andreu beside Passeig de Valldaura and along Ribes highway.

— The Poblenou line, starting at the corner of Passeig de Sant Joan and Travessera de Gràcia, along Passeig de Sant Joan to Carrer de Pujades and from there to Pere IV and Carrer de la Selva de Mar.

— The Can Tunis line, starting at Plaça de Espanya and running along Gran Via de les Corts Catalanes to the Mare de Déu del Port district, L'Hippodrome de Can Tunis and the free port.

— The El Prat de Llobregat line, from Plaça de Espanya and along Gran Via de les Corts Catalanes to La Estació del Prat, owned by the MZA railway company, and from there to the airport.

These projects all preceded the opening of GMB's Line I with the exception of the last, for which a tender was submitted soon thereafter, in 1925.

Line I of the GMB was opened on 30 December 1924, in an unfinished section, as only the section from Plaça de Lesseps to Plaça de Catalunya, with a length of 2.7 km and with two intermediate stations, Diagonal and Aragó, was put into service. The following stations were later put into service: Fontana, on 1 May 1925; Liceu, on 5 July 1925; the line between Aragó and Jaume I, on 19 December 1926.

With regard to the FMB lines, on 10 June 1926 the section between La Bordeta and Plaça de Catalunya opened under the name Ferrocarril Metropolitano Transversal, precursor to the current Line 1. It had a temporary station in Plaça de Catalunya until the completion of works to Sant Martí.

The metro's operations experienced a faltering start: a low rate of citizen use caused the company serious financial difficulties. It should be noted that more than 170 million tram journeys had been made each year. The metro did not achieve the annual figure of 10 million journeys until the 1930s. Some observers of this phenomenon concluded that the Barcelona residents of that period did not like underground travel, but I think it would be more accurate to say that the offer was largely insufficient to meet the needs of a city like Barcelona. When a viable transport offer finally became available, the myth collapsed under its own weight. ■

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

Joan Coll / Manuel Marina

Joan Coll, author of this article, has a Bachelor's degree in Audiovisual Communication and is the director of CultRuta

Manuel Marina, responsible for documentation, holds a Diploma in Tourism and leads guided tours of the metro system

An underground history

Tunnels and stations in disuse, old artistic tiling, advertising from past eras, murmurs of water and even ghost legends tell the story of the Barcelona metro.

The history of a society, a town or a group is often based on unique, representative, dramatic or happy events, which have usually occurred on the face of the Earth. However, during the 19th and 20th centuries, industrialisation and urban life in what we call the civilised world brought substantial changes to the day-to-day of its inhabitants. As a result, some people live a part of their lives within the Earth's crust.

These new-found lifestyles, which still number within the minority, are not usually studied as part of modern history. However, the general public recognise their significance. Proof of this is to be found in the growing number of leisure activities taking place underground. Bunkers, tunnels, mediaeval dungeons, fluvial deposits and, of course, underground train networks are now amongst the tourist attractions available in major cities throughout Europe.

Barcelona is not one to be left out. Coinciding with the ninetieth anniversary of the opening of the city's first metro

© Generalitat de Catalunya / Arxiu Nacional de Catalunya

system, Transports Metropolitans de Barcelona (TMB) and CultRuta now offer guided tours that provide a first-hand look at the historical, artistic and human legacy of tunnels, platforms and trains that day-to-day, whether we use them or not, are behind the incessant buzz that exists beneath the streets of Barcelona. These tours serve as a pretext to get us walking through the metro system. They oblige us to stop and have a good look at the details of the tiling, hear the murmur of water on the other side of the tracks, or ask about that ever-present clattering sound between two stations – signs of a subterranean history of the city that escape the attentions of most of us.

A prime example would be the Fontana station, opened in 1925, months after the entry into service of the section of track between Plaça de Catalunya and Plaça de Lesseps. Its entrance is unique and includes a great many stairwells and escalators that give most users a real understanding of how deep the metro goes down. But few will be aware of one of the metro's jewels, found at one end of the 92-metre long platform: the entrance arch to the tunnel in the direction of Trinitat Nova still has the painted blue tiles placed there in 1924. They bear the logo and corporate colours of the then privately owned company Grand Metropolitan Barcelona (GMB). Anyone who likes the logo will also find it on wrought iron railings in the entranceways to the Liceu station.

Almost all the rest of the original decor on the majority of this historic line (which forms the core of today's L1 and L3) has disappeared in refurbishment works, although sometimes it has not been lost but just hidden. Behind ventilation ducts, synthetic panels, precast components and vending machines are (at least for the time being) the original tiles – white or coloured, large or small, dirty or cared for – that still perform their decorative and hygienic functions, even if hidden from our view.

This is not a mere caprice on the part of the metro management. The concealment, removal or replacement of these elements has been part of providing us with one of the most comfortable, accessible and well-lit systems, compared against other cities with close to a century of

metro history. Paris and London serve as prime examples. In the French and British capitals historic stations are conserved virtually identical to their original state, yet we could never enter them in a wheelchair, as we can in Fontana thanks to the many lifts available there.

Of course, this modernisation has led to modifications to the system: changes in lines, platforms, walkways or entire stations. A case in point is the old Aragó, present-day Passeig de Gràcia station. Where three lines run today, there was until a few decades ago one end of an inverted Y-shaped intersection of the Gran Metro, forking in the direction of Liceu or Correu. With the growth of the system, the north siding was left in place for the independent L4, which is linked to the L3 via that endless corridor that any regular user takes pains to avoid. The insurmountable narrowness, straightness and claustrophobia of this corridor is not the product of an urban planner's bad-hair day, but rather the result of a very mundane circumstance: when the underground connection between these lines was made, the subsoil already housed an underground car park; the only possible link between the two lines that would avoid parked cars was the tunnel with sturdy beams that held up the two city blocks of the Cerdà Plan.

Other stations simply once were and now are no longer. A case in point is Correu, which opened in 1934 and was operational for forty years as a terminal station with a single track and platform. In 1974, the expansion of L4 towards the coastline entailed the demolition of the platform for the construction of a second track that would make the extension of the route to Barceloneta and Poble Nou possible. Today, the metro's most observant users, pressing their faces to train windows, will spot the remains of adverts from the 1970s promoting yogurt, political candidates or health remedies. Advertising archaeology only visible to the eyes of those already familiar with the subject – and to the drivers of the trains who, given the present use of automated driving, will often open and close doors but no longer power or brake the trains. So we can be forewarned that they will not stop in the middle of the L4 tunnel for us to take a picture of any of these old adverts!

© Dani Codina

On the previous page, Gran Metro train at Lesseps station sometime between 1925 and 1930. The original trains, refitted, continued in operation until the late 1980s. On this page, top, entrance to the Correu station at the start of the Civil War, with a notice warning that it is not fit for use as a bomb shelter. Below, a group of visitors to the guided tours organised by Transports Metropolitans de Barcelona and CultRuta.

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

Above, Jaume I station in the Gran Metro – now part of line 3 – in September 1933, and Rocafort station in the Transversal – now line 1 – in May 1926, shortly before its inauguration.

The expansion of the aforementioned L4 brought to light what turned out to be a major challenge in its time: the fact that Barcelona's subsoil is largely wet, almost aquatic. Centuries ago, water reached the shores at what was once the Roman wall, where houses, streets, temples and restaurants now stand in the Gòtic Sud quarter. The shoreline progressively receded, but waters continued to arrive from the dozens of streams and rivers running down from Collserola, uncovered in times past (note the names of streets in Gràcia). Today these waters run through natural aquifers and man-made channels located underground.

Building was not easy in certain locations: stabilising the soil in Barceloneta was no easy feat. And, along with the difficulties came a few surprises. One example was when it was thought that crude oil and natural gas deposits had been found on the Barcelona coast, but the source was then determined to be leaking tanks belonging to the defunct company Catalana de Gas.

And the water is still there. It is not visible, but can be heard. A close inspection at the Arc de Triomf installations reveals the presence of ducts in the wall between the tracks. Without the sound of trains or PA announcements, a good ear can pick out the sound of one of eight pumps working 24/7 to transfer groundwater to sewage tanks, tankers and decorative fountains. It has been calculated that if these pumps stopped working, the track areas would become flooded up to the height of the platforms in less than ten hours. Let us hope that the theory never gets put to the test.

While in its infancy, the Arc de Triomf (now L1) line was also a private initiative backed by enthusiastic entrepreneurs of what were then new technologies. And, like today, they wanted to make use of their technology. That is why the line's tracks (Iberian gauge) are wider than those in the rest of the city (standard gauge). What was known as the Transversal metro for half a century was initially conceived as a connection between stations for trains arriving from the interior of the Iberian Peninsula (entering from the south of the city) and those coming from the Pyrenees and abroad (entering from the north). Even today its tracks are capable of connecting with those of Adif (formerly Renfe) by means of an almost imperceptible points change located between the Urgell and Universitat stations.

This line has played the role of both executioner and saviour of Barcelona residents. It took lives as a result of a construction accident in April 1924, as several died when the tunnel being built under La Gran Via collapsed due to groundwater-induced soil movement – water once again proving to be an enemy. Years later, the same line would be used as a bomb shelter when, during the Civil War, Italian planes flew over Barcelona in support of Franco's efforts to wear down the Republican Rear Guard. Italian aircraft approached the city along the Castelldefels highway (now the C-31) until they sighted the Plaça de Espanya monument, which identified the boundary of the city's most densely populated area, and the point from which they began their bombing of the civilian population. While thousands saved themselves by hiding in the metro's tunnels, platforms and entrances areas, hundreds of others died running to get to this underground haven.

The cursed station

One of the hardest hit stations was Rocafort. This fact, added to a number of suicides during subsequent decades, led station chiefs to try to avoid being assigned there. They feared that after the metro had closed and while they awaited the last train charged with checking the entire line, a figure would appear on shadowy platforms or in the darkened tunnels, or on the video monitors used in the 1960s that were as bright as they were fuzzy.

The metro's expansion and modernisation initiatives have led to the disappearance of certain jobs: opening and closing doors from inside train cars, validating tickets, accelerating and braking (currently these functions are controlled by sensors at each station), station management (no one has to cross their fingers so as not to be assigned to Rocafort), or checking the third rail (when electricity was supplied from the ground, venturing onto the tracks exposed one to the risk being electrocuted).

These jobs have disappeared from daily life, but as in the case of everything associated with the recent history of the metro, their memory is preserved in the memories of local residents and fellow commuters, and in the tiles of each station. It is sufficient to dedicate a few moments of calm and interest to such remembrances so that the questions will gently arise, and with them, a desire to learn more about the underground history of Barcelona, in which for the last ninety years the metro has played a stellar part. Congratulations. ■

You can watch two videos about the routes and ghost stations of the Barcelona metro on your mobile or at www.bcn.cat/bcnmetropolis/en/videos (in Catalan).

Ramon Malla

Director of Automated Lines for TMB

Oriol Pàmies

Journalist

At the forefront of future metros

Ninety years is long life to live. In the case of the Barcelona metro, it has been a life of growth, maturation and renewal. The 21st century has seen this means of transport once again transform itself.

If the metro has been historically linked to the phenomenon of rush hour, commuting to and from work or school, it is now being asked to accommodate numerous transport situations and needs – daytime and night-time, business days and holidays, service to the city centre and in the outskirts – and do so while maintaining the attributes of speed, reliability and safety that define it. The city has evolved: its population is more dispersed, new facilities and activity centres have been created, tourism has grown and it is home to more senior citizens. Patterns of personal mobility have also evolved: the boom in cycling coincides with the car losing its prestige, connectivity is all the rage, and information is received and shared on mobile devices in real time.

In this context, the “good old metro” is no longer good enough, and this will be accentuated as new demands appear and require solutions. But long-term infrastructures should be planned and executed to meet long-term needs. This is why in cities such as Barcelona we have long envisioned what the metro of the future would look like and have worked towards making it a reality.

Listen to people and implement technology

The metro of the future will be the fruit of listening to people’s demands and implementing technology-driven solutions. It is thus expected to be capable of absorbing any and all demands placed on it: those arising during peak use hours (which do not number that many nowadays); the need for high levels of reliability; the capability of handling situations that inevitably occur in large cities; longer operational hours and non-stop service on certain nights; and the ability to provide real-time information, especially in the event of incidents. And all this at lower costs, without sacrificing safety.

The change is already visible in terms of technology and infrastructure, perhaps less so in regards to organisational aspects, where high levels of staff qualifications and training contrast with low added-value from everyday jobs such as selling tickets and driving trains. And for everything to work out they should all be linked.

The technology used in rail systems has evolved over time to address one main concern: ensuring the safe

© Vicente Zambrano

running of every scheduled train in a way that leaves no margin for error. We are now bearing witness to the culmination of this process in the form of driverless, crewless trains on automated lines such as our metro Lines 9 and 10. An example of the progress achieved can be seen in train location measurements. While previous measurements were made in increments of hundreds of metres, today they can be specified within centimetres thanks to the Communications-Based Train Control (CBTC) system, which makes use of radio communication. Barcelona became a pioneer in this breakthrough control system as the first city in the world to operate driverless trains using it.

Technology has also made possible the remote monitoring of the metro’s most critical components, including trains, stations and tunnels. This opens new possibilities for efficient transport with increased reliability, reduced consumption, an improved service to users and higher levels of safety through intelligent surveillance systems. The physical separation between the platform and track areas through the use of automated doors synchronised with the doors of trains is yet another small innovation that adds to the comfort and safety of passengers and is an integral part of automated metros. Barcelona was the first city in Spain to install platform doors in 2007, on its Line 11.

The physical appearance of metro systems is changing as are the methods used to build them. Stations are no longer mazes of corridors and winding stairs but open spaces where traffic flows are logically arranged, without the pres-

Stairs and lifts down to the platforms of Singuerlin station on line 9, by the Gran Via.

ence of architectural barriers between the street and platforms, providing everyone with the same access to public transport. Vertical transport methods such as lifts are also increasingly used, and links are designed to favour inter-modal transport. Tunnels are not mere tubes: they include evacuation routes and places to park or manoeuvre trains so they can be brought into service just at the time they are most needed. Installing this infrastructure in densely populated areas or in areas with difficult terrain entails the use of large-bore tunnelling machines that get the job done while minimising impact to above-ground areas. Lines 9 and 10 are being built to a great extent along such lines.

Metro systems of the future will require organisational schemes that make use of the advantages afforded by infrastructure and technology. As routine tasks will be eliminated, jobs will be more information-rich and versatile: employees with technical skills who can make decisions while interacting with users will be needed. Such profiles will be even more significant on automated lines, and staff duties will range from those involving contact with the public to those in the fields of maintenance and operations, which will comprise the majority. Under this organisational system, the control centre will take on enhanced importance as a place where functions and systems are integrated.

The automated metro

If there is already a model that already largely integrates all these features of the future metro, it is the automated metro. This model is understood to be applicable to the entire line, from trains to station management. Progress towards this model is moving apace in an assured manner, as indicated by data from the Automated Metros Observatory. The observatory is a permanent body within the International Association of Public Transport (UITP), which is chaired by TMB and coordinated from Barcelona. Today, more than forty metro lines, covering more than six hundred kilometres, have been automated. Accelerated expansion of this system is expected for the coming years. The number of line kilometres doubles each decade and is expected to triple by the next decade.

Most new metro systems are designed and built to be automated. It is significant to note that cities with automated lines already in service never go back to building new lines in the traditional mode with drivers. Another trend that will mark the coming years is the conversion of conventional lines into automated lines. This is an area in which Barcelona is once again exemplary, having thus converted its Line 11 in 2009.

More attractive, more flexible, information-rich, efficient, sustainable and safer: these are the features of the metro of the future. Having already implemented these features over a considerable period of time has made Barcelona an international benchmark. The ambitious network expansion that we are now carrying out on the semi-circular of Lines 9 and 10 has been designed to include these features, and is driving the adoption of different organisational schemes and ways of interacting with users, which have made trains without a driver the norm. The opening of the Besòs sections in 2009/2010 has proved to be a good testing ground for this new metro system.

Despite the difficulties that come with trying to advance the country's major infrastructure projects in view of the current economic scenario, Lines 9 and 10 are moving forward and the opening of a portion of the southern sector, between Airport T1 and Zona Universitària, has been announced for early 2016. This means that within a just over a year the Barcelona Metro will add about twenty kilometres and fifteen stations to its network. Another thing that should not be overlooked: soon 25% of the metro system will be fully automated.

In addition to the creation of a new fast and comprehensive transport option serving the UB and UPC campuses, the Montjuïc Exhibition Centre 2, Mercabarna, the Logistics Park, as well as the residential districts L'Hospitalet and El Prat de Llobregat, a firm commitment has been made to make our transport network one that meets the needs of the 21st century. In the area of urban mobility, our challenge is to offer solutions to today's problems while also doing everything possible to progress towards resolving those of tomorrow. ■

© Vicente Zambrano

Series 9000 train, manufactured by Alstom, at Sagrada Família station on line 2. These were the first engines prepared to circulate without a driver, although drivers do operate on this line.

Jordi Nopca

A necessary and pervasive passion

Biblioteques particulars de Barcelona
[Private libraries of Barcelona]
Jaume Subirana. Photography
by Víctor P. de Óbanos
Barcelona City Council
Barcelona, 2014
197 pages

Breath, life and future: Dostoyevsky associated these three words with books. In the world today two paradoxical trends are in action: on one hand the progressive digital consumption of culture, and on the other the defence and upholding of the traditional tangible media through which this culture has been transmitted. Strong arguments in the case for books are the design, the typography, the spacing, the type of paper, the scent of the pages and the hoarding presence they still give life to in private libraries. In *Biblioteques particulars de Barcelona*, Jaume Subirana explores the book collections of thirteen Barcelonians whose professions are all directly involved with the printed word. This is done through thought-provoking interviews, each accompanied by a selection of four books that hold particularly special meanings for their owners, and also by photos of the libraries.

The first is with playwright and scriptwriter Josep Maria Benet i Jornet, who reconstructs a literary journey that started off with Jules Verne. He admits to trying to avoid lending many books out, “because they don’t come back” and that “really winds me up”. Translator and essayist Simona Škrabec says

she discovered the essence of literature on devouring James Joyce’s *Ulysses*, and she hasn’t read it again for fear of “spoiling it”. She also dedicated a whole year to *Camí de Sirga*, by Jesús Moncada, and the meticulousness of her reading gave her the confidence to translate it into her mother tongue, Slovenian, years later on. Cartoonist Miguel Gallardo opens the doors to his repository of comics, and highlights a selection by Gluyas Williams of *The New Yorker*, who had a penchant for plump figures in urban surroundings.

Each interviewee has a different way of inhabiting their library. The Doctor of Romance Philology Ramon Pla i Arxé has the 21,000 volumes in his collection all “catalogued on the computer”. The historian Josep Fontana dedicates a room to each theme: as well as the disarray of his work area, there is also a room dedicated to 19th and 20th century Catalan literature and another to “Spanish History, from 1808 to 1864”. The composer Salvador Brotons has specialised in compiling sheet music, and the expert in games Oriol Comas i Coma keeps an implausible number of publications relating to his ludic specialisation. The politician Miquel Iceta recommends a little-known gem by Lawrence Durrell, *Antrobus Complete* – short stories about a diplomat that make him “laugh till I cry” – and the physicist Jorge Wagensberg cannot stand anyone tidying his library, despite recognising that its disorder has obligated him to buy second copies of books he already owns.

Also of note is the impeccable taste of the couple formed by sinologist Dolors Folch and founder of the Empúries publishing house, Xavier Folch, who have almost 3,000 first editions of modern Catalan poetry. The testimony of librarian Teresa Rovira, who died this September aged 95, is one of great value: the family collection was seized by Franco’s Nationalists, and it was only possible to retrieve those with a dedication to her father, Antoni Rovira i Virgili, or ones in which he had written his name. It was thanks to this that many years after her first reading of *Maria Glòria*, by Dolors Monserdà, she was finally able to bring her family’s edition home again. ■

Daniel Giralt-Miracle

Doing justice to August Font

La Barcelona eclèctica.
L’arquitectura d’August Font
i Carreras (1845–1924)
[Eclectic Barcelona: the
architecture of August Font
i Carreras (1845–1924)]
Judith Urbano Lorente
Barcelona City Council and Dux
Editorial
Barcelona, 2014
224 pages

Very few of Barcelona’s population know that high up in the city there is a small street dedicated to the architect August Font i Carreras (1845–1924); even fewer know who this man was, and of those who do, not many can identify his works. For this reason we consider the initiative by Dr Judith Urbano, a professor of Art History at the International University of Catalonia’s School of Architecture, to be a noble pursuit. For years she has enthusiastically endeavoured to shed light on Font’s legacy, as one of the most unknown – and perhaps also most undervalued – architects of 19th century Catalan architecture. In this vein, Dr Urbano’s latest offering is her book, recently published by the Barcelona City Council and Dux Editorial. It makes for a new and timely revindication of this grand professional, who was disregarded for his faithfulness to the dominant style of his day: eclecticism, the inherent ambiguity of which led to it being overshadowed by the irrepressible force of its successor, modernism.

The majority of architects who studied towards the end of the 19th century were given a very high quality

education, where structural calculations, knowledge of materials, and technical and artistic drawing all played important parts, despite not being very forward-thinking aesthetically. This was a prominent trend across almost all of the European architectural schools of that era, where professors were fascinated with classical Greek, Arabic, Roman and above all Gothic architecture, and also by certain renaissance and baroque ideas. These students went on to use these references “eclectically” in their works. Many of them, including August Font and the similarly rediscovered Enric Sagnier, were aware that the times were changing and that architecture should move with them, but they chose to remain true to the historicist tradition – a decision that initially appeared well-made, as it brought them a number of commissions from institutions, the bourgeoisie and the church, who all trusted them with many of their buildings.

For this reason, *La Barcelona eclèctica* should prove to be of great interest to anyone who would like to discover our architecture and have a closer, objective and open look at August Font, a figure who Dr Urbano contextualises and analyses in the introduction and conclusion of this book. She meticulously presents to us his most relevant works in Barcelona (he also worked in Tarragona, Vilafranca del Penedès, Tortosa and Zaragoza), buildings that – as the reader will note – are not only emblematic, but also very well known, even though their author remains largely without recognition. The buildings I refer to are the Psychiatric Hospital of Les Corts, the façades of the church of Sants Just i Pastor and the Cathedral of Barcelona, the Les Arenes bullring in Plaça d’Espanya, the Les Heures Palace, the Little Sisters of the Poor Refuge, the branch of Caixa d’Estalvis and Mont de Pietat in Plaça de Sant Jaume, the Casa de la Caritat Almshouse, as well as the Palau de Belles Arts (Palace of the Fine Arts) of the 1888 Universal Exposition and the spectacular Maison Doré restaurant, both now disappeared.

As such, this is a publication that is well worth reading, allowing us to appreciate the talent and value of a tasteful and technically competent architect who, as Dr Urbano asserts, cannot be forgotten. ■

Mercè Balada

On a journey to the Barcelona of 1900 with Adolf Mas

Barcelona 1900. Els reportatges d'Adolf Mas [Barcelona 1900. Photojournalism by Adolf Mas]
Blanca Giribet
Viena Edicions and the Barcelona City Council
Barcelona, 2014
153 pages

“Do you know who Adolf Mas is? There are few in Catalonia who would answer this question in the negative. Adolf Mas is one of the most popular figures in Barcelona and any Catalan locality with a baptismal fountain, episcopal mitre, pallium or altarpiece, or simply a beautiful Gothic window susceptible of being photographed in front of a rural façade at mid-height. He has taken photographs all throughout our land, Catalonia...” El Poble Català, 20 June 1915.

Much time has passed since these lines were written in 1915. At that time Adolf was one of Catalonia’s most famous and, undoubtedly, its most international photographer.

Born in Solsona in 1860 into a Carlist family, he moved to Barcelona at a young age and soon followed in his father’s footsteps as a solicitor.

It was his family’s Carlism that led him to become a photographer. In 1897 he accompanied the Duke of Madrid, a Carlist aspirant to the Spanish throne, on a trip around Europe and returned with seventy magnificent photos of scenery and the European aristocracy. This experience helped pave the way for his career as a professional photographer in Barcelona.

Soon after this trip he opened a photography supply shop and began to work as a photojournalist. He became a pioneer, having worked for the first publications to include photographs in news reports about turn-of-the-century Barcelona, a vibrant and constantly changing city. Adolf was a regular on the modernist and cultural scene, attending intellectual discussions at establishments such as Els Quatre Gats, where he was known for his behind-the-camera sensitivity and enthusiasm. He was also appreciated for his interest in art and well-liked because of his easy-going nature. It was within this circle that he befriended painter Ramon Casas and where two architects, Puig i Cadafalch and Domènech i Montaner, suggested that he take on the daunting task of photographing and cataloguing Catalonia’s archaeological and artistic heritage. With his hallmark enthusiasm, he dove in head first and his initial efforts produced 25,000 negatives. He created an easy-to-access archive system and began documenting Catalonia’s heritage: fruit of this initiative was the Arxiu Mas, which soon received commissions from all around the world.

The archive, expanded by his son Pelai and managed from 1941 by the Amatller Institute of Hispanic Art, contains 500,000 photographs primarily covering themes related to the artistic heritage of Catalonia and the rest of Spain. Still amongst the most prestigious private photographic archives owing to its historical and documentary value, it continues to receive inquiries from across the globe.

Although the Arxiu Mas photos have enjoyed a ubiquitous presence in books and publications, the more personal facets of Adolf’s life have received little attention and his work as a photojournalist is virtually unknown today.

In this book, Blanca Giribet serves up a delightful tour of Barcelona in the early 20th century with Adolf Mas as our guide. The photographer’s sensitive eye puts people in the limelight and converts the city into a magnificent stage where drama abounds, capturing events such as the Tragic Week as well as festivity, work and leisure. Knowing faces in portraits join us on a journey where we rediscover the city as it was during one of its brightest moments in history. ■

© Bernat Cormand

Jenn Díaz
Writer

The way it goes in El Clot

My friends never had to go along when their mothers went to Barcelona, as if we weren't already in Barcelona.

“Get ready, we’ve got some errands to run in the centre!” said Mum. Going to the centre was like, I dunno, like going on an excursion, because we’re from El Clot, which is like a city even though it’s not a city. And when Mum told us to “get ready”, it meant we could kiss our flat goodbye for the rest of the day, as we wouldn’t get back until well after nightfall. That was one of the things I liked the most about El Clot, and also one of the things I liked the least about El Clot: a whole summer’s day wasted in the city centre when everything I wanted to do was in our neighbourhood. The things I wanted to do in our neighbourhood were the kinds of things my friends could do because they never had to go along when their mothers went to Barcelona, as if we weren’t already in Barcelona. Things like going to flats where old ladies lived to ask if they needed help, because they almost always did and would give us a bit of money for it. That was like starting the day all over again, because we could buy things we needed, urgent things like cigarettes.

Nobody in the neighbourhood wanted to sell us fags. Everybody knew our parents and also knew full well that if our parents asked us about it we’d rat them out in a second. But we had a friend – well, less than a friend because we only ever spoke to him about fags – and this friend would take our brass, as he called it, and buy a whole packet, with interest, as he’d say.

That’s why I got so cross that day Mum upped and told us to “get ready”. It was summer. Our friend was on holiday

and had told us he wouldn’t be back until late August, the 27th to be precise. And it was 27 August. We hadn’t smoked those hot months because people still weren’t selling us any cigarettes, not a one! Now I can understand not selling us a packet, but a measly fag, a one-off? No takers. That summer we hardly helped out any old ladies. And whenever we found one in the street who asked us to do something, we’d go and spend the money on ice cream. That wasn’t so bad, but what we really, urgently needed to do was smoke. If anything worked out at all, everyone but me would get to smoke. It was so unfair, because some of them nicked fags from home and no one in my house smoked. It’s unusual for a dad not to smoke, but mine didn’t.

I tried asking every way I could not to go with her, and Mum insisted every way she could that I would go, and I said I hated the neighbourhood. “I hate the neighbourhood!”, because it was always the same story, she was always going on about the centre as if El Clot wasn’t good enough, as if El Clot sucked. “El Clot sucks!” Mum’s slap stung so much that I lost the desire to smoke, eat ice cream and take advantage of those poor old ladies. I got dressed without a word. It was better that way, because Mum angry is a right nasty thing.

When I stepped outside she was there waiting, chatting with a neighbour. I then realised that my sister wasn’t with us – she’d stayed behind with friends. I began grumbling, until Mum turned and gave me a look like she was ready to let me have it right there in the street. Like I said before, she’s right nasty when she gets angry. So I kept my lip buttoned. They tell me I look better that way. After we’d been walking for twenty minutes, Mum stopped and leaned against a wall, like she’d been overcome by the heat. Then I said, without looking at her, trying to help her or paying her any mind, “That’s the way it goes when you live in El Clot but want to be like those from the city centre. That’s right, that’s what I think, that we shop there to be more like them, so they won’t notice we’re village folk, because that’s exactly what we look like.” And Mum said, “That’s the way it goes for fools like us.” ■

Josep M. Muñoz
Director de *L'Avenç*

Isona Passola

“Lo que distingue a Barcelona es el respeto por la libertad”

L'endemà, la segunda película política de Isona Passola, fue un fenómeno del micromecenazgo, con 350.000 euros recaudados, todo un récord europeo. La productora de *Pan negro*, que ahora prepara la adaptación de *Incierta gloria*, de Joan Sales, considera que Barcelona es un centro de experimentación cinematográfica muy potente, aunque al cine catalán todavía le falta encontrar a su gran público.

Viendo su trayectoria como productora cinematográfica, no es anecdótico constatar que usted se licenció en historia contemporánea.

¡Tengo un recuerdo tan bueno de la carrera de historia! Y me ha servido tanto, para la vida, para mi profesión, para escoger los temas, para enfocar no ya solo el documental más político, sino también la ficción... Siempre he sido una lectora compulsiva y dudaba si estudiar literatura, pero en los años setenta, en la Universidad Autónoma de Barcelona, había unos profesores de historia tan brillantes –Reglà, Termes, Balcells, Riquer, Nadal, Fontana– que, claro está, no podías dejar pasar la oportunidad. Y en mi trayectoria como productora siempre me sale al paso la historia: parece que no puedo escaparme de ella.

El cine posibilita convertir la historia en realidad. El día en que, rodando *Pan negro*, pusimos en marcha las hilaturas de Manlleu, y volví a oír el fragor de las máquinas y vi cómo las motas de algodón volaban por encima de las cabezas de las trabajadoras, sentí una emoción brutal... Me dije que la historia la puedes hacer venir de golpe, te la puedes poner ante los ojos. Y, después, cuando hicimos humear las chimeneas, y desde el río producíamos la niebla, y los trabajadores con las bicicletas y con las luces de carburo se dirigían allí a las cinco de la mañana, ¡era precioso! A mí la historia me acompaña siempre, no la he dejado nunca.

Algo más que siempre la acompaña es el compromiso ideológico. ¿Cómo la ha condicionado profesionalmente?

© Pere Virgili

Tener un compromiso ideológico –si es que se puede decir así, porque para mí es tan natural que forma parte de mi vida– me da la posibilidad de cambiar las cosas que no me gustan. Me parece positivo implicarse en los problemas de la sociedad y, con este país tan a medio hacer, te sientes útil. Para mí, que no soporto la pasividad ante las injusticias, ha sido muy estimulante. La gente despotrica de la política, pero habría que recordarles que si ellos no hacen política, otros la harán en su lugar.

En mi casa he vivido una resistencia fortísima al franquismo por la vía cultural, y eso daba mucho sentido a la vida de mi padre y de mis abuelos. Para mí ha sido muy natural, y no es ningún mérito: cuando la gente me para por la calle para darme las gracias, yo pienso: “¿Por qué?, ¡pero si es fantástico!” La gracia de este país, dentro de su desgracia, es que todavía lo puedes transformar.

¿Cómo llega su interés por lo audiovisual?

Yo, de muy joven, hacía teatro. Por lo tanto, la ficción siempre me ha interesado mucho. Y, tras estudiar historia, entré en la Universidad de Vic. Allí hacíamos que los alumnos debatieran entre ellos como si fueran personajes históricos.

Además, los filmábamos, lo que aún tenía más atractivo. Entonces me matriculé en un curso de introducción a la imagen en el Instituto del Teatro; y de aquí ya di el salto y monté la productora.

Usted creó su productora, Massa d'Or Produccions, en 1992, que es un año importante para Barcelona.

Sí, yo había hecho *Despertaferro*, uno de los primeros trabajos de dibujos animados que se realizaron aquí, también de tema histórico. Pero me interesaba la ficción, y encontré a un socio francés en Cannes que se enamoró de esta película y me propuso hacer una serie de coproducciones con Arte. Entonces montamos Massa d'Or e hicimos *Los de enfrente* –con Jesús Garay–, que transcurre en la Unión Soviética y aborda el estalinismo.

Casi todas las películas que he hecho tienen un punto de historia: *El pianista*, basada en la novela de Vázquez Montalbán, sobre el barrio viejo de Barcelona; *El mar*, basada en la novela de Blai Bonet sobre la posguerra en Mallorca; *Mirando al cielo*, sobre los bombardeos durante la Guerra Civil; *Pan negro*, basada en la novela de Emili Teixidor, sobre el mundo de la fábrica... Producir requiere mucha energía,

obtener fondos, ir a mercados, diseñar los equipos, controlar los rodajes, estar en el montaje... Le dedicas muchas horas, muchas noches sin dormir, muchos fines de semana. Tienes que creer en lo que haces, o no te compensa. Por lo tanto, tengo que producir temas que me interesen.

Una de sus características como productora es la utilización de textos literarios catalanes como base de las películas: *El pianista*, *El mar*, *Pan negro* y, ahora, *Incierta gloria*.

La literatura catalana me interesa muchísimo; la conozco bien, la he estudiado y he disfrutado de ella. Además, es tan difícil escribir un guión bien hecho, que, cuando alguien ya ha reflexionado sobre la creación psicológica de los personajes y sobre las estructuras narrativas para una novela, ya tienes muchas pistas sobre cómo puede ser la película, ¿verdad? Cuando lees la novela, ya ves si tiene estructura cinematográfica o por dónde la has de compensar, y a mí eso me gusta mucho; de hecho, en la universidad doy clases de adaptación literaria al cine, que se ha acabado convirtiendo en mi especialidad.

Otra característica suya ha sido trabajar con directores que no se caracterizan por la comercialidad: por ejemplo, hizo uno de los últimos documentales de Joaquim Jordà, *De niños...*

Aquí me arriesgué mucho, porque Jordà quería hablar del caso Raval, pero hasta que no entramos en los juzgados y vimos lo mal que funciona uno de los pilares de la democracia, no vi que aquello se convertía en una película sobre la justicia en este país. Los jueces despreciaban a los acusados, se dormían en la sala...

De todos modos, mi obsesión es que hay que buscar a los públicos. Las condiciones económicas han hecho que el cine catalán se haya especializado en películas de bajo coste y, por lo tanto, muy creativas. Eso nos ha dado una imagen de marca muy buena en el extranjero, y ahora Barcelona es un centro de experimentación cinematográfica muy potente, pero no hemos encontrado a los grandes públicos que tienen todas las cinematografías, como la francesa. En Francia un 35% de la recaudación procede de películas francesas porque el Estado les da mucho apoyo. En España hay una media del 13% que va a ver películas españolas, y en Cataluña..., ¡no lo quiero ni decir!

Tenemos que acercar a la gente a nuestro cine; la proximidad es un factor de atracción que funciona en todas partes. En la televisión lo hemos resuelto con los seriales, que han saciado esa demanda de proximidad, pero no así en el cine. Y no quiero hablar de *Pan negro*, porque siempre se pone como excepción, pero el hecho es que demostró que tenemos un público.

Usted hace casi dos años que es presidenta de la Academia del Cine Catalán. Entre las prioridades de la academia figura la proyección internacional del cine catalán, pero también, y quizás de forma más importante, la necesidad de prestigiarlo de puertas adentro, para que encuentre a su público natural.

El cine es una herramienta de cohesión del país, de autoestima y de autoconocimiento, y es también la herramienta

más importante para darse a conocer fuera. Es impresionante, cuando vas por el mundo presentando una película como *Pan negro*, encontrarte delante tuyo toda la prensa de un lugar tan alejado como Hong Kong y poderles explicar cómo es tu país, cómo vivimos, qué lengua hablamos...

En Cataluña no nos ha sido posible disponer de una cinematografía que rindiera todo el potencial creativo que ofrece el país en las demás artes, como las plásticas y el teatro... Es una asignatura pendiente, y por eso estoy al frente de la academia, para contribuir a poner la centralidad cultural que tiene el cine dentro de la centralidad política que debería tener la cultura. El presupuesto cultural de la Generalitat no llega al 1%, y eso es una vergüenza. Por lo menos deberíamos tener un 2% de acuerdo con el retorno económico de la cultura, lo que ningún gobierno ha entendido. ¡No comprendo que, conociendo el papel que puede tener la cultura en un país sin estado, se la haya abandonado tanto! E, insisto, el cine es industria, pero también es cultura.

Hay que hacer entender, pues, la cultura no como un lujo sino como un elemento indispensable para la sociedad.

En nuestro país la cultura no se ha tomado seriamente, aunque formara parte del estado de bienestar. La cultura es la enseñanza en la edad adulta: cuando sales de la escuela te continúas nutriendo de espíritu crítico, de información y de emoción. La cultura es un puntal del estado de bienestar, como la sanidad y la enseñanza. Tenemos que batallar para que lo entiendan las instituciones y pongan remedio a esta situación. Cuanta más cultura, más riqueza; no al contrario, no se trata de pensar “ahora somos ricos y nos podemos pagar la cultura”. Esto, en España, no se ha entendido, y en Cataluña, a duras penas.

¿Qué papel tiene Barcelona en esta proyección del cine catalán?

Nuestra imagen es la de una ciudad muy abierta, muy respetuosa, muy diversa –y esto creo que es uno de los rasgos identificadores del país. A veces la gente, a propósito de rasgos identitarios, solo piensa en elementos como la lengua, pero lo que de verdad nos distingue, lo que nos hace modernos y que nos podamos considerar un banco de pruebas de la sociedad del futuro, es que tenemos un respeto enorme por la libertad. Así es Barcelona, y yo creo que es una imagen de marca fantástica. Y es algo que se puede enseñar en el cine.

Barcelona ha ocupado una posición de primer orden en la producción de publicidad, aunque la centralidad en este ámbito, con el paso de los años, se haya ido desplazando en parte hacia Madrid. Llevábamos a cabo una publicidad muy buena y bien valorada, lo que nos ha dejado unas infraestructuras de producción potentes, aunque también se han visto afectadas por la crisis. Pero es un activo que no deberíamos dejar perder. Además disponemos de profesionales muy buenos y creativos, y universidades que dan una preparación excelente a los estudiantes. Por lo tanto, no carecemos de nada de lo que se exige a una capital para que se acuda a rodar a ella: las estructuras, el apoyo logístico, los técnicos..., y la luz, que es muy importante, porque si tienes que hacer un rodaje diurno y a las cinco de la tarde ya se ha hecho de noche...

La cultura es la enseñanza de los adultos: te sigues nutriendo de espíritu crítico, información y emoción.

Existe, pues, una base industrial, aunque tocada por la crisis. Y unas escuelas universitarias que forman a buenos profesionales, ¡pero no encuentran trabajo!

En estos momentos sufrimos una gran fuga de cerebros. La gente buena se marcha fuera. Espero que se lo tomen como una práctica y vuelvan para aportarnos los conocimientos adquiridos fuera, porque el país se está desangrando de talento. No lo quiero comparar con el exilio del año 1939, pero... Hay que construir un Estado que funcione para recuperar a los mejores y otorgarles los puestos que merecen.

¿No estamos haciendo demasiadas películas? ¿No deberíamos producir menos películas y concentrar los esfuerzos?

Estamos produciendo mucho, con unos estándares de calidad altos, pero con unos estándares presupuestarios muy bajos, que no nos hacen competitivos. *La plaga* es un ejemplo: es una película buenísima, muy creativa, pero hecha con muy poco dinero. Y así es difícil salir a competir. Pero estoy segura de que a su directora, Neus Ballús, le das un buen presupuesto y, con el talento que tiene, te hace una película absolutamente competitiva.

Por lo tanto, hacen falta unos estándares presupuestarios normalizados que nos permitan competir en igualdad de condiciones. En la última edición de los premios Gaudí, la media presupuestaria de las películas presentadas estaba muy por debajo de la europea. Esta es una de las situaciones que hay que resolver: debemos volver a disponer de presupuestos normales para estimular el cine rodado en catalán y también para sostener nuestra diversidad. Nos conviene poder rodar en inglés y en el idioma que convenga. No hay que olvidar que el cine es también una industria.

Como directora, usted ha realizado dos películas con una intencionalidad política clara, *Cataluña-Espanya* (2009) y, ahora, *L'endemà*. ¿Qué destacaría de ellas?

En *L'endemà* ha sido fantástico poder explicar cómo querías que fuera tu país, pero *Cataluña-Espanya* también fue importante porque nunca antes se había hablado tan claramente del tema situando cara a cara y sin miedo a pensadores de ambas partes; fue una película absolutamente desdramatizadora. La presenté por toda Cataluña, y estuvo muy bien aceptada por la *intelligentsia*, porque estaba mucho más intelectualizada que *L'endemà*, una película destinada a un público muy amplio. Mientras que *Cataluña-Espanya* ponía todo el énfasis en el discurso, en *L'endemà* este continúa en manos de los pensadores, y la emoción –que la hay en gran cantidad, porque la he hecho épica–, está en manos de los actores y de las secuencias de masas, de las corales, etcétera. *Cataluña-Espanya* se dirigía a la cabeza. En cambio, en *L'endemà* damos un paso

© Pere Virgili

más y tiene cabeza y corazón, para que sea masiva, para el gran público y no solo para las elites.

La cinta se ha podido realizar gracias al micromecenazgo.

Ha sido un placer, con esa libertad que me han dado los mecenas... ¡8.163 personas que te dicen “ponemos dinero y haz lo que quieras”, y solo una me ha dicho que no le había gustado! Y eso que la película no la hice para los mecenas, que son gente convencida, sino con una gran amplitud de miras. Ha sido una experiencia fantástica.

¿El micromecenazgo es el futuro con el que nos tendremos que conformar?

Es para proyectos pequeños. Te permite escapar de los bancos, pero tiene un techo muy claro. Una película media europea tiene un presupuesto de unos cuatro millones de euros, y con *L'endemà* conseguí un récord europeo de recaudación con 350.000... Para la música y los libros está muy bien, porque la gente acaba produciendo lo que quiere. Además, puedes casi dar por sentado que el producto final funcionará en el mercado si has tenido muchos colaboradores. Los entendidos aseguran que el micromecenazgo, para

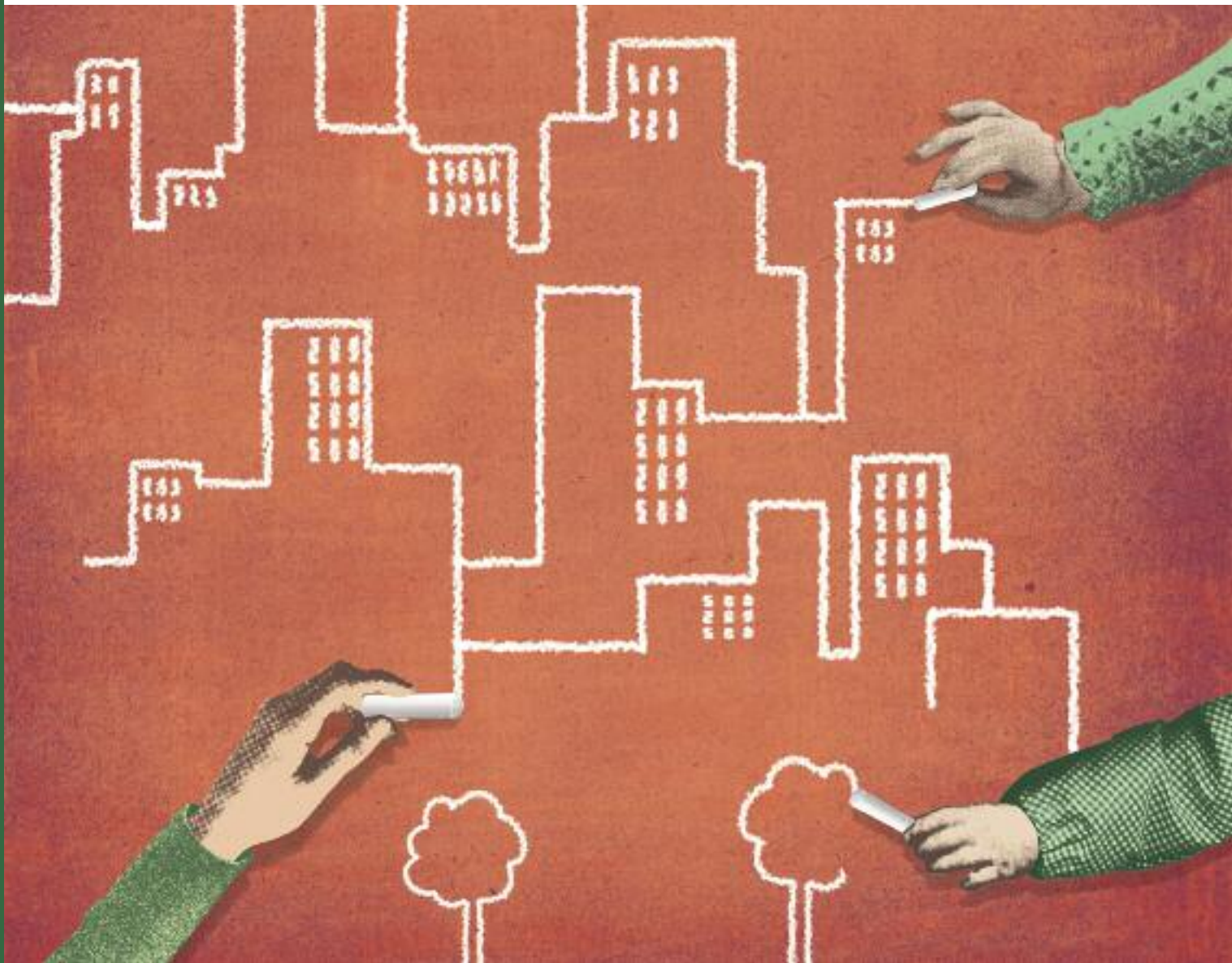
que funcione, debe contar con tres elementos: que sea un tema muy transversal, que haya alguien detrás que le dé credibilidad con su trayectoria y que exista una conexión muy buena con las redes sociales y los medios de comunicación. En Cataluña, donde hay una sociedad civil muy estructurada que con internet se ha convertido en imbatible, el micromecenazgo tiene un gran futuro.

La veo muy ilusionada con el proyecto de *Incierta gloria*.

Sí, creo que será una gran película.

¿Por qué la escogió?

Hace mucho tiempo que la tenía en mente. En Nueva York, a donde fui a hacer un curso de dirección de actores, conocí a David Rosenthal, que acababa de traducir al inglés *Tirante el Blanco* –que se convirtió en un *best seller* medieval–, y hablamos mucho de *Incierta gloria*. Además, es un esquema producible: como *Pan negro*, la puedo hacer realidad con nuestros presupuestos. Y me costó muy poco convencer a Agustí Villaronga para que la dirigiera: es buen lector y se enganchó enseguida. Creo que tenemos un grandísimo guión, redondo. ¡Y el guión lo es todo! ■

© Ana Yael Zareceansky

Ciudades educadoras

Barcelona acogió el pasado mes de noviembre el XIII Congreso Internacional de Ciudades Educadoras, que reunió a representantes de 470 ciudades de todo el mundo. Esta cita internacional sirvió para presentar 150 experiencias educadoras de 36 países distintos en torno al lema “Una ciudad educadora es una ciudad que incluye”.

El primer congreso se puso en marcha justamente en Barcelona en 1990 bajo el lema “Ciudades educadoras para niños y jóvenes”. A lo largo de los 24 años transcurridos desde entonces Barcelona ha sido un miembro activo de la Asociación Internacional de Ciudades Educadoras (AICE). Y ahora, casi un cuarto de siglo después de su fundación, el congreso ha vuelto a celebrarse en la ciudad donde nació. Se cierra así un círculo que convida a efectuar balance.

Hemos invitado a la directora del congreso Antònia Hernández y a cuatro miembros del comité científico, Àngel Castiñeira, Anna Jolonch, Josep Maria Coll i Joan Manuel del Pozo, a ofrecernos sus puntos de vista sobre el congreso y los retos que se plantearon en él. Todos ellos abordan las líneas maestras de un acontecimiento que se proponía religar el concepto de inclusión con los de participación e innovación.

También hemos recogido crónicas que exponen ejemplos de buenas prácticas y proyectos innovadores en el campo de la inclusión social en la ciudad y su área metropolitana, tanto en el ámbito de las personas mayores como en el de la discapacidad y el de las prisiones.

Antònia Hernández Balada

Directora del XIII Congreso Internacional de Ciudades Educadoras

Un agente educativo permanente, plural y poliédrico

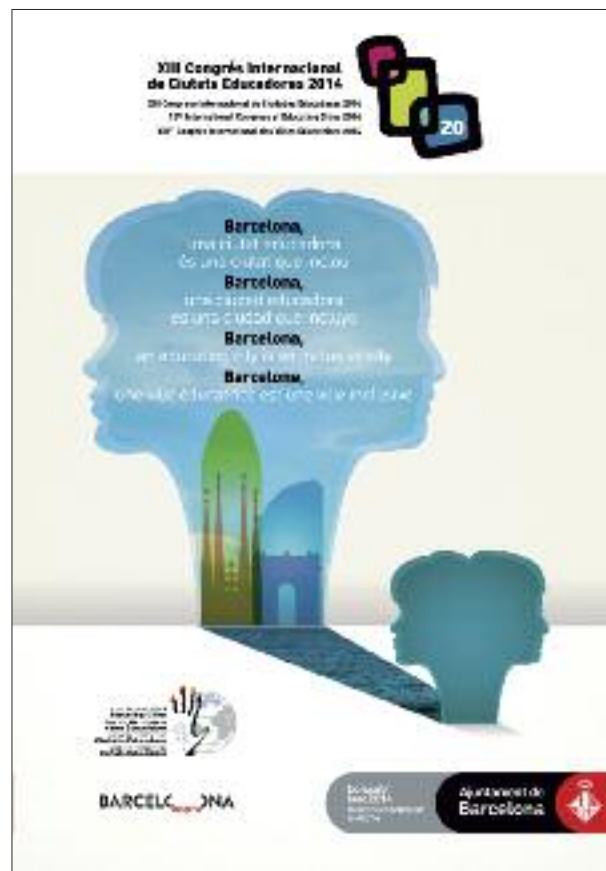
Hay que formar a las personas para que puedan adaptarse a la globalización, para facilitarles la intervención en la complejidad mundial y para permitirles mantener la autonomía ante una información desbordante y controlada por los poderes económicos y políticos.

El XIII Congreso Internacional de Ciudades Educadoras reunió en Barcelona, entre los días 12 y 16 de noviembre, a representantes de 470 ciudades de 36 países agrupadas en el marco de la Asociación Internacional de Ciudades Educadoras (AICE). Los plenarios, las ponencias y los talleres del congreso giraron en torno al lema “Una ciudad educadora es una ciudad que incluye”.

La Asociación Internacional de Ciudades Educadoras se organiza en torno a redes territoriales, redes temáticas y congresos. El congreso se puso en marcha en Barcelona en el año 1990 con el lema “Ciudades educadoras para niños y jóvenes”. Desde entonces se ha celebrado con periodicidad bienal en Gotemburgo, Bolonia, Chicago, Jerusalén, Lisboa, Tampere, Génova, Lyon, São Paulo, Guadalajara (México) y Changwon, en la República de Corea. En el 2016 será el turno de Rosario, en Argentina. Los participantes del primer congreso recogieron en una carta fundacional los principios básicos para el impulso educativo de la ciudad. Partían del convencimiento de que el desarrollo de sus habitantes no se puede dejar al azar.

Hoy, más que nunca, la ciudad, ya sea grande o pequeña, es un sistema complejo y, al mismo tiempo, un agente educativo permanente, plural y poliédrico, capaz de contrarrestar los factores deseducativos. Como apunta Àngel Castiñeira en este mismo dossier, “la ciudad educadora del futuro se construye sobre tres modelos complementarios e integrados: la ciudad inclusiva, la ciudad participativa y la ciudad creativa”.

Estamos ante uno de los grandes retos del siglo XXI. En primer lugar, hay que invertir en educación en cada persona, de modo que sea cada vez más capaz de expresar, afirmar y desarrollar su propio potencial humano a través de su singularidad, su creatividad y su responsabilidad. En segundo lugar, se deben promover condiciones de plena igualdad para que todas las personas puedan sentirse respetadas y ser respetuosas, capaces de dialogar. Y, en tercer lugar, hemos de conjugar todos los factores posibles para

que se pueda construir, ciudad a ciudad, una verdadera sociedad del conocimiento sin exclusiones, que garantice un acceso fácil de toda la población a las tecnologías de la información y de las comunicaciones.

La humanidad no está viviendo solo una época de cambios, sino un verdadero cambio de época. Como afirma Josep Maria Coll en el artículo que cierra el dossier, “la globalización ha facilitado el acceso al conocimiento, pero también ha reducido la educación a un instrumento del progreso material”. Hay que formar a las personas para que puedan adaptarse críticamente a los retos y a las posibilidades que se abren con la globalización de los procesos económicos y sociales, y para que puedan participar activamente en ellos; para facilitarles la intervención desde el mundo local en la complejidad mundial, y para permitirles mantener la autonomía ante una información desbordante y controlada por los centros de poder económico y político.

La diversidad es inherente a las ciudades actuales y se prevé que se incremente en el futuro. Por eso, uno de los retos de la ciudad educadora es promover el equilibrio y la armonía entre identidad y diversidad, teniendo presentes las aportaciones de las comunidades que la integran y el derecho de todas las personas que conviven en ella a sentirse reconocidas desde su propia identidad cultural. Vivimos en un mundo de incertidumbre que da la máxima importancia a la búsqueda de seguridad, que a menudo se expresa como negación del otro y con desconfianza mutua. “La educación, entendida integralmente, debe ser la guía del crecimiento humano, social y tecnológico si no quiere convertirse en esclava de las peores pulsiones individualistas, competitivas, tecnocráticas y autoritarias”, alerta Joan Manuel del Pozo en este mismo dossier. ■

Àngel Castiñeira

Cátedra Liderazgos y Gobernanza Democrática, ESADE-URL

Un espacio inclusivo, de participación y de creación

La ciudad educadora se erige en promotora del bienestar y las oportunidades vitales de los ciudadanos; se ordena como espacio inclusivo de convivencia, diálogo y relación, y facilita que afloren la innovación y la creatividad.

Barcelona se ha comprometido ante el mundo en una función educadora derivada de su sensibilidad por el progreso de las personas, que se manifiesta en los modos de concebir el urbanismo y las infraestructuras, en el acento que se pone en la función pública y socializadora del arte, de la cultura y del ocio, o en el apoyo concedido a las formas innovadoras de participación ciudadana.

Los espacios y los tiempos que habitamos y ordenamos; nuestras formas de vivir y convivir; los estilos de relación y acogida; los rituales festivos y de conmemoración; las creencias, los valores y los ideales que compartimos; las herramientas y las tecnologías, los símbolos y los artefactos culturales; los sistemas de comunicación preferidos, e incluso las maneras de estar y de hacer dentro del espacio son elementos con los que la ciudad contribuye a la educación (o deseducación) de las personas y con los que estas contribuyen a producir un determinado modelo urbano.

De acuerdo con su lema, centrado en el reto de la inclusión, el XIII Congreso Internacional de Ciudades Educadoras tuvo tres grandes ejes temáticos: la inclusión como derecho, la participación y el compromiso colectivos y la ciudad como espacio de innovación y creatividad. Dicho de

otra manera, la pirámide de la ciudad educadora del futuro se construye sobre tres modelos complementarios e integrados, la ciudad inclusiva, la ciudad participativa y la ciudad creativa, modelos que apuestan al mismo tiempo por el fortalecimiento de unos capitales –inseparables de las personas– de tres tipos: el capital humano, el capital social y, en tercer lugar, el intelectual y creativo. De este modo, la ciudad educadora se convierte en promotora del bienestar y las oportunidades vitales de los ciudadanos; se ordena como un espacio inclusivo de convivencia, diálogo y relación, y favorece que en este mismo espacio afloren la innovación y la creatividad.

Los tres pilares de la ciudad educadora se retroalimentan mutuamente. Las políticas inclusivas –en vivienda, trabajo, salud, educación, cultura...– favorecen el compromiso participativo de los ciudadanos. Y el aumento de la densidad asociativa, el fortalecimiento de los vínculos comunitarios y la multiplicación de los intercambios culturales impulsan y atraen el talento y la creatividad, el arte y la innovación, la generación de ideas y el progreso económico, el aprendizaje y el emprendimiento, la generación de confianza y las oportunidades de compartir proyectos.

© Ana Yael Zareceansky

Estos tres grandes ejes temáticos permiten visualizar diez imágenes, diez metáforas de la configuración de las nuevas ciudades educadoras.

1. La cinta de Moebius, forma geométrica de una sola cara. Entre ciudad y educación no hay una cara interior y otra exterior, un adentro y un afuera; sino que son la misma cara. La ciudad educa, la educación urbaniza. La educación transforma la vida de nuestras ciudades. La urbanidad y el civismo son plasmaciones de la huella educadora de la ciudad. Si hay ciudades inteligentes, no es porque haya infraestructuras inteligentes, sino porque hay ciudadanos inteligentes.

2. Beyoncé. Un grafito festivo posmoderno de París rezaba: “Liberté, Égalité et Beyoncé”. Sería un error para nuestras ciudades prescindir del valor republicano de la *fraternité*. La ciudad es comunidad, crea vínculos, afiliación, formas de pertenencia. No hay bien común sin sentido de pertenencia a la comunidad. La pertenencia se obtiene al menos por tres vías: a) por la vía de la aplicación de los derechos universales y reales de ciudadanía, que asegura el contrato social del estado de bienestar, b) por la preservación y compartición de un mismo patrimonio cultural y lingüístico y c) por la participación activa en procesos cívico-sociosociativos. La solidaridad no es caridad; la inclusión no puede ser paternalista, sino la acción de ciudadanos libres.

3. El yin y el yang. Talento y equidad, éxito educativo y cohesión social, aprendizaje y servicio son factores que a menudo vemos y vivimos como antitéticos, cuando en realidad son las dos caras de una misma moneda. Tenemos que incorporar en un mismo paquete educativo las necesidades, las capacidades y las oportunidades de la gente. Aprendiendo se puede servir y sirviendo se aprende.

4. Ligar el alioli. Hay un sujeto educativo central, la persona, pero hay muchos agentes educadores y todos son

imprescindibles (escuelas y universidades, administraciones, entidades sociales, familias, empresas, ciudadanos, medios de comunicación, museos, centros deportivos, iglesias...). Necesitamos fortalecer la conciencia de ser agentes educativos. Y después se requieren alianzas, complementariedad y corresponsabilidad para aprender a trabajar conjuntamente. La clave está en saber “ligar” las diversas aportaciones. Esta es la nueva tarea de los liderazgos relacionales.

5. Josep Pallach. Este maestro, pedagogo y líder político insistía en afirmar: “Política es pedagogía”. La mejor y más genuina gestión del poder debe tener vocación educadora. Sin ella, la política presenta su cara más pobre e instrumental.

6. Platón: el alma alimenta el cuerpo. El espacio físico urbano (el cuerpo) depende del espacio mental de los ciudadanos (el alma). Sin (buena) mentalización y predisposición no hay (buena) urbanización. Contrasta la imagen de los seguidores japoneses de fútbol recogiendo sus desperdicios al acabar el partido de su selección durante el Mundial de Brasil con las brigadas urbanas de limpieza de Barcelona, que cada verbena de San Juan tienen que limpiar durante la madrugada las playas, convertidas en una pocilga. El cambio educativo debe ser principalmente un cambio de mentalidades.

7. Newton y la ecuación espacio-tiempo. La ciudad educadora es espacio (ágora, urbanismo, planificación de la movilidad), pero también es tiempo: ritmos, cadencias, compases. Necesitamos una organización horaria nueva y bien planteada, que haga que nuestras ciudades estén menos estresadas y mucho más equilibradas. Ahora el tiempo y las trayectorias educativas son discontinuos, fragmentarios y, a menudo, endogámicos. Necesitamos nuevos espacios y nuevos ritmos.

8. Colaboratorios. Juntos sabemos y podemos más. En los binomios memoria-proyecto, herencia-diferencia, imitación-innovación, legado-creatividad está siempre el peligro de la pura repetición del pasado o de ese adanismo que pretende siempre empezar de cero. Necesitamos experimentar colaborativamente y aprender a combinar continuidad y cambio. La creatividad no implica necesariamente el rechazo del pasado, sino un constante diálogo con él.

9. Internet. El papel físico de la ciudad educadora va siendo progresivamente laminado por otro entorno de las personas: la red. Niños y jóvenes se recluyen en casa, pero a través de internet se zambullen en una calle y en una plaza mucho mayores. Hay un nuevo espacio “urbano” de contacto y participación virtuales. Hay que entenderlo y aprovecharlo educativamente.

10. Alma. La ciudad necesita ley y orden, pero también alma, pulsión vital, latido. Se debe prestigiar el espacio público urbano. No es un espacio anónimo y de nadie, sino el espacio de todos, elaborado a lo largo del tiempo para acoger vida y convivencia. Las ciudades educadoras transfieren conocimientos, aprendizajes y utilidades, pero también emociones y valores. ■

Anna Jolonch i Anglada

Doctora en Ciencias de la Educación por la Universidad de París 8.
Profesora asociada de la Universidad Ramon Llull

Reconstruir el “yo” colectivo

No basta con querer atender las necesidades sociales de las personas. La acción educadora promueve la capacitación de los individuos, genera vínculos de pertenencia, recrea comunidad.

“La educación no cambia el mundo: cambia a las personas que van a cambiar el mundo”. Paulo Freire.

El lema del Congreso de Ciudades Educadoras –“Una ciudad educadora es una ciudad que incluye”– es revolucionario en un tiempo de fractura social, de desintegración, de aumento de desigualdades, de nuevas formas de exclusión social. Porque en medio del lujo deslumbrante, en las calles son tiempos de crisis. Tiempos de desahucios, paro, desnutrición infantil, pobreza extrema, soledad y aislamiento. Por ello el lema se erige en estandarte de un ideal, de otra manera de entender y vivir la ciudad.

Las ciudades educadoras son integradoras, son escuelas de ciudadanía que garantizan el desarrollo de sus habitantes y la capacidad de reconstruir un “yo” colectivo. Pretenden que el “nosotros” asegure a todo el mundo un lugar y un vínculo de pertenencia. Generan humanidad y combaten la desintegración y la exclusión social con acciones y proyectos que congregan a personas comprometidas con la comunidad y ejercen la conciudadanía haciendo realidad, día a día, una sociedad más justa y fraternal.

El lema une la inclusión y la educación como dos caras de una misma moneda. No se puede entender la una sin la otra. El concepto de las ciudades educadoras nos recuerda que hay que dejar de pensar y de querer resolver la exclusión y los problemas sociales en términos paternalistas o asistenciales sin tener en cuenta la necesaria dimensión política de la educación. No basta con la respuesta, a menudo urgente y fragmentada, desde la beneficencia. No basta con querer atender las necesidades sociales de las personas. Una acción educadora promueve la participación y

la capacitación de los actores, genera vínculos de pertenencia, recrea comunidad.

En el programa del congreso la presentación de experiencias ocupó un espacio y un tiempo destacados. Participación, capacitación, vínculo social y comunidad son dimensiones que aparecieron con fuerza en cinco de estas iniciativas, de carácter integrador, que explicitan la voluntad de promover el compromiso cívico, de trabajar por una sociedad más justa, equitativa e igualitaria, y que se dirigen a los sectores más vulnerables de la ciudadanía; son experiencias surgidas en entornos difíciles para acoger la fragilidad y la vulnerabilidad crecientes. Estas acciones generan nuevas formas de solidaridad y recuperan la centralidad de la persona como sujeto protagonista de su vida. Son acciones, todas ellas, con una clara dimensión política y, por lo tanto, con vocación educadora.

Desde Brasil, la tierra madre de Paulo Freire –el padre de la pedagogía liberadora–, nos llegaron dos experiencias de las que podemos aprender. En la región metropolitana de São Paulo hay dos núcleos urbanos, São Bernardo do Campo y Santo André, que trabajan en diferentes proyectos presididos por la voluntad de transformar la ciudad a partir de una gestión pública diferente. Rigurosos procesos de participación nos hablan de una nueva forma de hacer y de entender la política, de generar democracia y de construir ciudadanía.

Hay que romper con la parálisis

Las primeras palabras que enmarcan el proyecto plurianual participativo de São Bernardo do Campo son bastante reveladoras de lo que se propone: “Gobernar es romper con la parálisis y poner fin a las prácticas de exclusión que enajenan a la mayoría de la sociedad de

© Ana Yael Zareceansky

las decisiones del gobierno, las decisiones que afectan a la vida de todos. Gobernar es abrirse, acogerse. Es saber escuchar, debatir, pensar y hacer juntos”. En Santo André, el proceso de participación llega a los niños y aglutina toda la red de escuelas municipales con la clara voluntad de “hacerlos protagonistas de la historia de su ciudad”. Los chicos y chicas son protagonistas de debates y propuestas sobre la salud, el deporte, la cultura, la vivienda, el turismo, la economía y el conjunto de la vida urbana.

En Buenos Aires, Argentina, la experiencia “Mujeres en el urbanismo cotidiano”, dirigida por la Secretaría de Hábitat e Inclusión Social, promueve un nuevo paradigma de la gestión pública y una nueva manera de ejercer la democracia. Las palabras clave son “participación, diálogo y convivencia” desde la perspectiva de género. Conscientes de que demasiado a menudo las mujeres en situación de desventaja quedan al margen de la vida política, se crean consejos de mujeres en todos los barrios. Se realizan mapeos de la vida cotidiana, encuestas, debates y jornadas de reflexión. Se trabaja para incluir en la planificación urbana la realidad de las mujeres, para escuchar su voz y para capacitarlas y hacerlas partícipes de las políticas y la gestión públicas. Los

consejos de mujeres debaten y hacen propuestas sobre el trabajo doméstico, la movilidad y la conectividad, la segregación urbanística, las condiciones de la vivienda, la violencia de género, los servicios y el espacio público.

En la ciudad portuguesa de Almada, la experiencia que se presenta promueve el ejercicio de la ciudadanía activa entre las personas mayores. El Consejo de las Personas Mayores es el motor de un plan de inclusión social mediante el que la administración local, las entidades, las empresas, la universidad y los agentes culturales se coordinan para llevar a cabo una serie de acciones significativas. Algunos ejemplos son la Universidad de Séniors, el apoyo y la ayuda a domicilio, el Flexibus para mejorar la movilidad, el voluntariado para combatir la soledad, las actividades deportivas, los proyectos intergeneracionales y las campañas de calidad de vida. Toda la actividad tiene el objetivo de reforzar la autonomía, la calidad de vida y el ejercicio de la ciudadanía de los mayores y, al mismo tiempo, de fortalecer y recrear el tejido solidario.

En Rennes, Francia, la creación de vínculos sociales entre los estudiantes universitarios y los barrios más populares guía los objetivos de la Asociación de Estudiantes por la Ciudad (AFEV). Bajo el lema de “Vivir juntos”, han iniciado un proyecto que une el derecho a la vivienda de los estudiantes con su voluntad de compromiso social. Se les ofrece alojamiento en viviendas sociales a un precio muy moderado a cambio de su trabajo solidario. El intercambio beneficia a los estudiantes y a los barrios, se trabaja por el derecho a la vivienda de los más jóvenes y, al mismo tiempo, se crean lazos comunitarios entre dos mundos físicamente cercanos pero en verdad muy alejados, como son la universidad y los barrios de atención prioritaria.

En las experiencias presentadas en Barcelona, la ciudad se convierte en agente educador de primer orden: integra

en la diversidad, abre oportunidades de futuro, recrea el espacio común. En el centro de la acción encontramos la participación y el derecho de ciudadanía de los diferentes actores sociales. Palabras como empoderamiento, capacitación, implicación, compromiso ciudadano, cohesión comunitaria, vínculos o lazos son las notas que componen la melodía para combatir la exclusión social. Una música de fondo que hace que los mismos beneficiarios de los diferentes proyectos, ya sean jóvenes, mujeres, personas mayores o niños, se conviertan en los protagonistas de la acción. La participación y el compromiso cívico se erigen, pues, en piezas clave para entender lo que son experiencias integradoras, constructoras de ciudadanía.

Para luchar contra la exclusión social se promueve la cohesión, el compromiso, el sentimiento de pertenencia a la colectividad, la interdependencia y el vivir juntos. Los gobiernos locales trabajan codo con codo con las instituciones y las entidades para generar ciudadanos libres, responsables, constructores de futuro y de nuevas respuestas a los problemas sociales. No temen el debate y las tensiones; no niegan los conflictos y se recupera el sentido más noble de la vida política, de la *civis*. Se unen la acción de iniciativa social y la acción pública para recrear el espacio común, y se da la palabra a los ciudadanos no solo para reivindicar o proponer, sino también para diseñar, planificar y gestionar. Los beneficiarios se convierten en actores y se reducen las distancias que los separan de los centros de decisión. Se reduce la burocracia y se acorta la distancia entre los que están dentro y los que están fuera, para construir el “nosotros” en un espacio común en el que todos tienen cabida. ■

Restaurant La Trobada

En el restaurante La Trobada de Terrassa los participantes en el programa trabajan unas cuantas horas y, a cambio, pueden comer en él. Puesto que el local está abierto al público en general, también se fomenta la cohesión comunitaria.

Núria Juanico
Socióloga y periodista

Experiencias de combate contra la exclusión social

Los programas Apropa Cultura y Deslimita'm, y la iniciativa de intercambio de tiempo del restaurante La Trobada de Terrassa, son experiencias de lucha contra la exclusión social a través de la cultura, la acción teatral y el empleo.

La cultura y los colectivos en situación de discriminación o en riesgo de exclusión social son dos mundos distintos, pero no excluyentes. Para acortar la distancia que los separa, el programa Apropa Cultura ha tejido una red que une equipamientos culturales y centros sociales con el objetivo de convertir el teatro, la música y los museos en una opción de ocio para todo el mundo. “Queremos demostrar que las personas en riesgo de exclusión social no solo necesitan comer y dormir, sino también alimentar el alma”, subraya la directora de la iniciativa, Sònia Gainza.

Es un proyecto pionero que trabaja con una veintena de espacios culturales de Barcelona, como el Teatre Nacional de Catalunya (TNC), el Palau de la Música Catalana, el Museu Picasso y el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), entre otros. Estos equipamientos ponen sus propuestas a disposición de los centros sociales con entradas que no superan los tres euros, de forma que “todo el mundo puede participar en la oferta cultural de la ciudad”, afirma Gainza. De este modo, colectivos en una situación frágil y personas con discapacidad pueden asistir a espectáculos y exposiciones de la temporada.

Apropa Cultura nació en 2007 de la mano del Auditori y, desde entonces, su red ha crecido en equipamientos y en poblaciones. La directora del programa explica que, más allá de Barcelona, están presentes en quince municipios y que uno de sus retos es seguir sumando para llegar a todo el territorio catalán. Porque la experiencia les ha enseñado que la iniciativa da buenos resultados. “Es un proyecto

transformador que mueve muchas cosas. Aparte de entrar en contacto con la cultura, las personas participantes se mezclan con la sociedad y tienen visibilidad”, dice Gainza. También hay pequeñas anécdotas que los avalan, como el día en que uno de los asistentes lloró por primera vez en un concierto.

Mucho más que una tarde de entretenimiento

Para los participantes, ir al teatro o visitar un museo significa mucho más que una tarde de entretenimiento. Las salidas, que habitualmente se realizan en grupo, son un motor de inclusión social que cambia su día a día. “Se preparan para el evento”, señala la directora, que recuerda con una sonrisa el día en que uno de los asistentes se compró unos zapatos nuevos para ir al Auditori. Todo ello busca repercutir en la sociedad y “constituir también una experiencia de sensibilización”.

Para que Apropa Cultura funcione, el apoyo económico, ya sea público o privado, resulta indispensable. Actualmente el programa recibe ayudas de la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona y el Ayuntamiento de la ciudad, con la colaboración de la Obra Social “la Caixa”. Según Gainza, el rol de dichas administraciones es fundamental, aunque también se debe impulsar una política de responsabilidad social en los equipamientos. “Algunos tienen claro que la cultura necesita a toda la población para sobrevivir y no solo a una parte de ella, pero todavía hay mucho trabajo por hacer”, apunta la directora, quien admite que la crisis

económica ha dificultado el desarrollo del programa. A pesar de todo, Gainza señala que el interés de los espacios culturales hacia colectivos en riesgo de exclusión social ha crecido y que los obstáculos no vienen por una cuestión de prejuicios, sino más bien por el desconocimiento hacia estas personas. “A los equipamientos les cuesta buscar por sí solos centros que trabajen con estos colectivos, ya que no saben cómo hacerlo. Nuestra función es ponérselo fácil”, dice.

Los responsables de Apropa Cultura encaran el futuro con una maleta cargada de retos. Uno de ellos es ampliar la oferta cultural del programa e incorporar actividades de participación para que “los asistentes no se limiten solamente a ir a un espectáculo, sino que tengan un papel activo en los equipamientos”, explica Gainza. También quieren incrementar el número de espacios culturales de Barcelona que forman parte del programa e impulsar el conocimiento popular de Apropa Cultura. Pero por encima de todo Gainza tiene claro que el secreto para que el programa funcione es apostar fuerte por él. “Hemos conseguido ser una herramienta de trabajo en red que enlaza los centros sociales con el mundo cultural. Creyendo en el proyecto, lo hemos hecho posible”, asegura.

Teatro para expresar conflictos

El proyecto Deslimita'm de la Fundació La Roda comparte la esencia de Apropa Cultura desde el otro lado del telón. Esta iniciativa acerca a los escenarios a jóvenes en riesgo de exclusión social que, a través del teatro, expresan lo que les preocupa o les genera conflictos. “Ellos plantean temas, como la violencia de género o las drogas, que son el punto de partida para crear una pieza escénica”, apunta la directora de la fundación, Anna Corbella.

El proyecto cuenta con una decena de grupos y se desarrolla durante todo el año en barrios como El Raval y Poble-sec. “Aprenden a trabajar en equipo, a adquirir confianza y a creer en los valores que transmite la obra de teatro”, explica Corbella. La culminación de Deslimita'm llega a final de curso, cuando cada grupo representa su pieza en la Sala Barts, en un espectáculo abierto a todos y

en el que también participan otras entidades de teatro social. El encuentro proporciona a los jóvenes la oportunidad de actuar “en un teatro de verdad”, a la vez que se familiarizan con las instalaciones y el funcionamiento de estos espacios. Además, la iniciativa da a conocer la realidad de este colectivo a la ciudadanía, ya que después del espectáculo tiene lugar un teatro-fórum en el que el público hace preguntas a los participantes. Las experiencias vividas a través de Deslimita'm han dado sus frutos e incluso algunos participantes han creado su propia compañía. Y es que, según Corbella, “el teatro les engancha y muchos quieren repetir”.

Un restaurante como vínculo con la sociedad

El restaurante La Trobada de Terrassa nació con el mismo espíritu de los proyectos anteriores, pero partiendo de una iniciativa gastronómica dirigida a colectivos afectados por la nueva pobreza. Rehuendo el asistencialismo, La Trobada fomenta la reinserción social a través del intercambio de tiempo: los participantes trabajan durante unas horas en el restaurante y, a cambio, pueden disfrutar de comidas en el local. “A partir de la experiencia en el restaurante recuperan los hábitos laborales y la autoestima y se sitúan otra vez en la línea de salida para buscar trabajo”, señala el portavoz de la iniciativa, Xavier Casas. Los voluntarios también aprenden a trabajar en grupo, establecen contactos con otros participantes y hacen amigos. Así, su paso por La Trobada les enseña a tener confianza en sí mismos y a afrontar la vida con optimismo e ilusión, a la par que acumulan nuevos conocimientos.

El restaurante acoge entre cuarenta y cincuenta participantes, que trabajan un máximo de cuatro horas para evitar situaciones de dependencia. El local está abierto a cualquier persona que quiera ir a comer. De este modo se potencian los vínculos entre clientes convencionales y voluntarios y se impulsa la cohesión comunitaria. La Trobada, que es una iniciativa de la Associació Local d'Entitats per a la Inclusió a Terrassa, ofrece cocina casera, estacional y de proximidad. ■

Abajo, de izquierda a derecha, una visita museística del programa Apropa Cultura y representación de final de curso del proyecto Deslimita'm, en la Sala Barts.

Claudia Torner / Apropa Cultura

Fundació La Roda

Griselda Oliver Alabau

Filóloga

El arte de la palabra como herramienta de transformación

El arte atraviesa fronteras, también las interiores de una sociedad. El proyecto teatroDENTRO y el certamen literario Vivències buscan acercar la cultura y la palabra a lugares insólitos, como las prisiones.

Los entornos urbanos y cosmopolitas facilitan la inserción social de colectivos que están en riesgo de exclusión mediante el uso de diferentes herramientas educativas. La educación es un proceso vital mantenido en el tiempo que no consiste solamente en un aprendizaje reglado, sino que se dirige sobre todo a alcanzar el bienestar personal y una vida social de calidad. Si el ser humano es sociable por naturaleza, la ciudad como símbolo social es idónea para el desarrollo de acciones educadoras.

En este entorno ciudadano hay que situar los dos proyectos que se dan a conocer aquí, teatroDENTRO y el certamen literario Vivències, que muestran a Barcelona como un modelo de inclusión mediante la educación. Ambos tienen como objetivo acercar la cultura y la palabra a lugares inesperados, como son las prisiones de Barcelona. Y es que el arte puede atravesar fronteras.

La compañía teatroDENTRO, creada hace diez años, forma parte del proyecto transFORMAS, una asociación de profesionales que investiga la relación entre las artes escénicas y la transformación social. A diferencia de los demás talleres, teatroDENTRO ofrece una formación artística

constante de cuatro horas al día en la prisión de Quatre Camins para dar a sus integrantes más oportunidades de trabajo al salir en libertad. “En este proyecto los internos encuentran un oasis, un lugar donde poder expresarse tal y como son, e incluso algunos pueden descubrirse por primera vez a sí mismos”, asegura Eva García, directora de transFORMAS. El mundo de la prisión es maniqueo: la frontera entre el bien y el mal está tan delimitada que condiciona a los propios presos. El proyecto ha demostrado a la compañía que la cultura dispone de muchos espacios de expresión, aunque trabajar en una prisión es ya de por sí muy duro: “Hay que construir una relación de confianza sin olvidar dónde estás y qué haces”, concluye Eva.

Asimismo, la Institució de les Lletres Catalanes (ILC), conducida por Laura Borràs, ha puesto en marcha varios proyectos para difundir las letras entre distintos ámbitos y colectivos, incluso aquellos –como el de las prisiones– que, aunque a *priori* puedan no sentir las próximas, con el tiempo pueden llegar a sentirse cautivados por ellas. La ILC quiere llevar la palabra a tantos lugares como sea posible, ya que la palabra ayuda a paliar el sufrimiento, a olvidar y a encontrarnos.

Junto con los proyectos como el Cicle de Lletres i Salut (PINSAP) o las tertulias literarias en los trenes durante el día de Sant Jordi, la ILC suele programar anualmente, con la colaboración del poeta Carles Rebassa, un concurso de poesía y relatos de internos de las prisiones que acaban publicándose en un volumen titulado *Vivències*. Este año se ha presentado la tercera edición en Can Brians 1.

Es en este sentido de purificación y liberación de todas las vivencias anteriores, por lo tanto, en el que puede utilizarse el arte como herramienta de transformación, de catarsis. De este modo muchos pueden reencontrarse consigo mismos, creer en sí mismos, buscar su puesto en la sociedad y sentirse, definitivamente, incluidos en ella. ■

Nota

Vídeo del recital de poesía en Can Brians, 7 de mayo de 2014 (autora: Noemí Roset): <http://vimeo.com/95132016>.

teatroDentro

© Noemí Roset

teatroDENTRO ofrece una formación artística constante de cuatro horas al día en la prisión de Quatre Camins para dar a sus integrantes más oportunidades de trabajo una vez salgan en libertad. En el centro, una interna de Can Brians recitando un poema propio en el marco del concurso de poesía organizado por la Institució de les Lletres Catalanes. En la página siguiente, a la derecha, jóvenes y personas mayores comparten ordenador en el proyecto Awi.net.

Jordi Jubany i Vila

Maestro, antropólogo y asesor en TIC

Jóvenes que enseñan a la gente mayor

En Viladecans, el proyecto Awi.net imparte cursos de alfabetización digital basados en parejas formadas por una persona mayor y un joven.

¿Recuerdas el primer día en que cogiste el ratón de un ordenador o tuviste un móvil en las manos, o cómo has aprendido a utilizar una tableta táctil?

Saber utilizar estas herramientas de forma no solo instrumental nos convierte en competentes digitales. La separación existente entre las personas que tienen dicha competencia y las que no, ya sea por desconocimiento, porque no tienen acceso a ellas o por falta de habilidad, la llamamos fractura o grieta digital. Esta desigualdad puede ejercer una influencia considerable sobre el desarrollo de las personas.

La inclusión digital pretende facilitar el acceso a las tecnologías de la información y la comunicación a toda la sociedad, superando asimismo otras fracturas como la generacional, la de género, la cognitiva, la cultural, la económica... Existen varias experiencias que atienden al aprendizaje práctico de las tecnologías en comunidades a las que les resulta difícil acceder. Es el caso de las intervenciones entre los colectivos de gente mayor como las que lleva a cabo la Fundació Ciutat de Viladecans en este municipio del área metropolitana de Barcelona.

Una radiografía de la alfabetización digital en 2011 puso de manifiesto que un 40% de los habitantes de Viladecans no disponía de internet en su casa y lo desconocía prácticamente todo acerca de la red y de su utilidad. A partir de esta realidad se ha hecho un gran esfuerzo para evitar la grieta digital y convertirse en una ciudad socialmente inte-

ligente, donde la tecnología sirva a las personas para mejorar su calidad de vida en aspectos como la salud, la movilidad o la educación.

La Fundació Ciutat de Viladecans dispone de siete aulas de informática en las que imparte cursos y talleres de alfabetización digital, por las que pasan más de quinientas personas al año. En 2011 inició el proyecto Awi.net, que actúa principalmente sobre los barrios donde se concentra la población –sobre todo mayores de sesenta años– sin conocimientos de internet ni acceso a la red. Estas actividades potencian la autoestima de las personas, ya que les ayudan a descubrir sus capacidades y a tomar conciencia de su lugar en la comunidad.

Awi.net imparte cursos de alfabetización digital basados en parejas digitales, mediante los cuales las personas mayores se introducen en el mundo de internet de la mano de sus nietos u otros jóvenes. El proyecto supone un cambio de los roles habituales, ya que los adolescentes ejercen de profesores en un campo en el que son más expertos. Se han formado centenares de parejas que trabajan en cuatro sesiones de hora y media, en las que el joven dispone de material didáctico y el apoyo de un monitor. Las sesiones se realizan en un aula de informática del centro municipal de recursos para jóvenes, aunque también existe la opción de hacerlas en casa si ambos miembros de la pareja digital pertenecen a la misma familia.

Los jóvenes enseñan a las personas mayores a usar internet –hacer búsquedas, documentarse, visitar sitios web–, crear una cuenta de correo electrónico y utilizarla, abrir una cuenta en una red social o mantener una videoconferencia. Estas personas aprenden a resolver sus dudas sobre cualquier tema, a hacer gestiones bancarias, a consultar los horarios del transporte, a comunicarse con sus familiares, a pedir citas médicas, a leer el diario, a hacer compras... actividades positivas y funcionales, útiles para la vida cotidiana. El proyecto trabaja a favor de la intergeneracionalidad y fomenta valores como el compromiso, la paciencia y la capacidad pedagógica. Al final todos son maestros, porque los jóvenes aprenden estos valores de y con sus abuelos y las personas mayores. ■

© Awi.net

Joan Manuel del Pozo

Profesor de filosofía de la Universidad de Girona

Retos educativos en el camino del futuro

El progreso tecnológico es bueno y ha venido para quedarse, pero no lo deberíamos aceptar como dominador de nuestras vidas, como una finalidad en sí misma, descontrolada y carente de principios éticos.

La sociedad occidental, a partir de la Revolución Francesa y la Revolución Industrial, se ha instalado con ritmos y estilos diferentes en una concepción educativa con algunos principios y objetivos básicos: cognitivismo racionalista con una baja apreciación de los componentes emocionales de la personalidad; humanismo de raíz grecolatina –cada día más debilitado– y ciencia positiva y tecnología –cada día más poderosos– como objetivos principales del aprendizaje; la orientación eticopolítica hacia los valores de una ciudadanía democrática, pero con inseguridad de aplicación curricular y extracurricular; el predominio de una concepción social orientada teóricamente, pero de coherencia insuficiente en la práctica hacia la igualdad de oportunidades; y la expectativa predominante entre estudiantes y familias de ocupación laboral y éxito profesional.

Nos preguntamos si estos principios y objetivos educativos, que parecen aún bien instalados, continuarían iguales en el nuevo contexto de globalización, que está resultando un verdadero cambio de época. Este cambio puede resumirse, sin un afán exhaustivo, en los siguientes ítems: la creciente *liquidez* cultural o inestabilidad de los valores; la ruptura de los marcos de referencia en los órdenes religioso, social y político; el debilitamiento de los vínculos comunitarios derivado del creciente individualismo

asociado al pensamiento neoliberal hegemónico; el grave descrédito de la política institucional y democrática por su subordinación creciente a las finanzas; el predominio creciente de avalanchas informativas desde múltiples fuentes, hasta extremos de auténtico desbordamiento de la capacidad reflexiva, selectiva y crítica; las formas comunicativas digitalizadas, audiovisuales y espectacularistas, con una marginación progresiva de las formas discursivas de base lingüística y conceptual; y la vivencia temporal cada día más obsesivamente presentista, despreciativa del pasado y depredadora de los recursos del futuro.

¿Cómo influye todo esto en la educación? En apariencia, poco, porque los sistemas educativos parecen vivir al margen de ello, instalados con inercia en sus prácticas habituales de muchas décadas atrás. Pero en verdad, mucho, porque hacen cada día más difícil el proceso educativo y probablemente lo amenazan de progresiva inutilidad en el nuevo contexto. Lo hacen más difícil porque factores como la liquidez cultural, la ruptura de marcos de referencia o el individualismo creciente atentan contra la necesidad de una buena socialización más cooperativa que competitiva y de una orientación coherente del crecimiento y la existencia personal. O, desde otro punto de vista, el descrédito grave de la política institucional y democrática pone en riesgo el

© Ana Yael Zareceansky

sentido necesario de participación en la vida pública, de compromiso de ciudadanía. Y, desde el punto de vista de la estructura y la funcionalidad cognitiva, el invasivo audiovisualismo espectacularista –que nos hace pasar de *Homo sapiens* a *Homo videns*, según Sartori– y la digitalización universal no facilitan, sino que reducen, la capacidad comprensiva y expresiva del lenguaje natural y de su posterior uso eficaz para la comunicación competente en, al menos, dos terrenos socialmente relevantes: la ciencia y la política.

Noticias recientes informan de que el crecimiento cerebral del ser humano se ha acelerado en los últimos dos siglos, gracias a la escolarización creciente y al progreso sociocultural, hasta pesar unos cien gramos más que los mil trescientos que pesaba de media desde milenios atrás. Estas noticias advierten también de que el actual uso sistemático de herramientas, tanto *hard* como *soft*, que acaban actuando como prótesis cerebrales externas –calculadoras, informática y telemática, GPS, etcétera– pueden frenar la evolución cerebral por la menor autoexigencia de abstracción, de memoria y de agilidad operativa. No es preciso caer en el biologismo para reconocer que nuestra capacidad mental tiene una base cerebral determinante. Aunque podríamos optar por permanecer como especie en un cierto “crecimiento cero” cerebral y delegando el crecimiento en las mismas prótesis *inteligentes*, debemos reflexionar sobre si ello es aceptable humana y socialmente. Porque estos caminos, en opinión del autor del rompedor ensayo *Sapiens. Una breve historia de la humanidad*, Yuval Noah Harari, es probable que lleven a la creación de humanos más poderosos y más inteligentes que nosotros por la ciencia, y que el *Homo sapiens* sea sustituido por estos seres. Prevé que los humanos y los ordenadores se fusionen en cibernets y que con la implantación de chips en el cerebro

podamos consultar internet con la mente; lo cual, no obstante, considera obvio que no será posible para todo el mundo y se crearán, por tanto, auténticas castas biológicas donde por primera vez en la historia los ricos serán “realmente mejores” (!) que los pobres.

El reto es, pues, de primera magnitud; y lo es sobre todo en dos terrenos principales: un reto democrático, por el posible derrumbe, quién sabe si irreversible, del principio de igualdad entre los humanos, hoy ya bastante afectado por la evolución de la crisis; y un reto educativo, porque cuestiona ya desde ahora las bases de la formación personal: si las personas no son igualmente bien educadas para comprender su dignidad y sus derechos y deberes éticos, cívicos y democráticos, si no se las forma para empoderarlas cognitivamente y socialmente como partícipes y responsables en la misma medida del progreso humano, el proyecto educativo mínimamente igualitario de los últimos siglos hijos de la Ilustración se desintegrará en manos de una multitud de iniciativas previsiblemente más privadas que públicas, más mercantiles y tecnocráticas que humanísticas y sociales, y más competitivas que cooperativas. Y todo ello acabará reforzando las desigualdades y generando ciudades y sociedades carentes de cohesión, muy divididas y excluyentes de grandes sectores sociales, y por eso mismo situadas en la pendiente de tensiones internas y violencias potenciales.

Los valores educativos y democráticos, en peligro

El riesgo del debilitamiento de nuestros valores educativos y de ciudadanía democrática es, pues, enorme: es un camino de futuro escarpado e incierto. Si no socializamos las tecnologías en vez de tecnificar la sociedad, las dificultades apuntadas se consolidarán. El progreso tecnológico es obviamente bueno y ha venido para quedarse, pero no lo deberíamos aceptar como dominador de nuestras vidas, sino como lo que es, un auxiliar, un instrumento, y nunca una finalidad en sí misma, descontrolada y carente de unos mínimos principios éticos, que no son sino principios de preservación y mejora de la condición humana.

La educación, entendida integralmente –la formal, la no formal y la informal– está llamada a tener un papel determinante: o se convierte en protagonista democrática y guía del crecimiento humano, social y tecnológico, o se convertirá en una esclava de las peores pulsiones individualistas, competitivas, tecnocráticas y autoritarias. Tiene que ser una educación democrática en tanto que igualitaria; ética en tanto que libre y responsable; científica en tanto que racional y metódica; humanística en tanto que crítica, lingüísticamente competente y culta; y sensible en tanto que capaz de reconocer el valor de las emociones e integrarlas en una vida personal plena. Todo ello no solo no niega ningún progreso, sino que garantiza su calidad humana, democrática y cívica. ■

Josep Maria Coll

Profesor asociado de la Maastricht School of Management
y director-fundador del Centro de Promoción de Negocios de ACCIÓ en Corea del Sur

El Tao de la educación

Tenemos el reto de recuperar la educación como estilo de vida y método para convertirnos en mejores personas. Con el desarrollo humano como finalidad, la educación dejaría de ser un mero instrumento al servicio de la economía.

Europa –especialmente los países del sur– vive una época de luto por los daños de una crisis financiera y económica global que no se acaba de superar. A la mala salud de los datos macroeconómicos se suman las consecuencias sociales de los recortes centrados en la salud y la educación. Uno de los colectivos más afectados es el de los jóvenes. A pesar del esfuerzo y el dinero dedicados a procurarse una formación de calidad, no pueden hacerse un lugar en el mercado de trabajo. Ello hace que crezca la frustración del colectivo juvenil, que confía cada vez menos en la educación dentro de un sistema que no genera oportunidades; y también aumenta la decepción de los adultos por no haber sido capaces de diseñar un sistema que ofreciera un futuro mejor a sus hijos y nietos.

En Asia, en cambio, parece que las cosas van mejor. En los países desarrollados de la región más oriental como Japón, Corea del Sur, China (costa este, Hong Kong, Taiwán) y Singapur, de tradición taoísta y confuciana, la educación ha sido y es un factor clave del progreso socioeconómico y de la cohesión interna de la sociedad. Con el impulso de otros países emergentes del sur como Malasia, Indonesia, Tailandia, Vietnam y la India, Asia se ha convertido en el motor del crecimiento económico mundial, que

hace tambalearse la hegemonía política y económica atlántica. Asia deja de ser conocida tan solo como la fábrica del mundo para convertirse en uno de los principales centros neurálgicos de la dinamización económica, la inversión, el comercio y la innovación.

La valoración de la educación está muy arraigada en la psique colectiva de los países confucianos, lo que les representa una importante ventaja. El mayor gasto en educación en los países asiáticos es solo un indicador del compromiso político y familiar con el desarrollo del factor humano. El elevado estatus social de maestros y profesores, así como la estrecha relación entre la universidad y la empresa, son los otros dos pilares de un sistema que refleja el gusto de los asiáticos por el conocimiento aplicado.

La valoración de la educación como motor de progreso viene acompañada por la cultura del esfuerzo manifestada a través de la disciplina y la diligencia, virtudes que Confucio defendió hace más de dos milenios como claves para mejorar la calidad humana. Los jóvenes estudiantes tienen el reto de formarse y adquirir conocimiento de una forma imparable, y reciben una presión social en el mismo sentido. Las jornadas intensivas diarias en la escuela se complementan con actividades académicas extraescolares agota-

© Ana Yael Zareceansky

doras. Los más resistentes alcanzan resultados destacables, constituyen un capital de talento al servicio del progreso del país y pueden subir por el ascensor meritocrático hasta ocupar posiciones de liderazgo en los ámbitos de la industria y la tecnología, de la investigación y el desarrollo. El cansancio y el recelo se combaten con obediencia y resignación en una cultura en la que el bien colectivo se antepone al individual.

En la sociedad global de hoy la educación se concibe todavía como un medio para conseguir un progreso material, en el que el objetivo es encontrar o emprender un buen trabajo que permita alcanzar un estatus socioeconómico relevante. El modelo de éxito se basa en la acumulación de riqueza material con el mínimo esfuerzo, en el culto al individuo y en la promoción de su imagen social. La sinergia del mercado y los valores confucianos de la educación y del esfuerzo han hecho que la adaptación de los países de Extremo Oriente al mundo capitalista haya sido meteórica. Asia ha sabido introducir y desarrollar el capitalismo con una identidad propia. El capitalismo confucionista optimiza el rendimiento de una sociedad educada para el beneficio colectivo, lo que refuerza el desarrollo económico a partir de la construcción del talento y de su aplicación a la economía. Si nada trunca la estabilidad política en la región, parece indiscutible que Asia ascenderá rápidamente a costa de un eje transatlántico –Estados Unidos y Europa– cada vez más deteriorado.

A pesar de todo, hay síntomas alarmantes de que no es oro todo lo que reluce. En un sistema en el que, a menudo, las expresiones de identidad individual se ocultan para mantener la armonía social, los valores confucionistas tradicionales como la obediencia y el respeto a la jerarquía se empiezan a poner en duda, también por efecto de la globalización, frente a filosofías más libertarias vinculadas al

carpe diem del mundo occidental. Algunos jóvenes asiáticos, presionados y desesperados, no consiguen expresarse ni encontrar el equilibrio y su lugar en el mundo, como reflejan las elevadas tasas de trastornos psicológicos y de suicidio juvenil en países como Corea del Sur o Japón.

Confucio ha dejado una fuerte huella en Asia Oriental, pero su legado va mucho más allá de esta puesta en valor de la educación. El funcionario chino, desencantado del sistema político de la época, inició un viaje para comprender las vicisitudes del ser humano y su papel en la política y la sociedad. Al cabo de doce años, ya convertido en maestro, volvió a su tierra natal para divulgar su pensamiento, centrado en el arte de ser humano. Para Confucio, la educación no es solo un modelo o un medio para conseguir un objetivo, sino sobre todo un camino de vida y una manera de vivir (el camino del tao). Ser es aprender, es el proceso continuado que guía el desarrollo del individuo desde un punto de vista integral y holístico. El aprendizaje no es tan solo la acumulación de conocimientos; no importa saber mucho, sino pasárselo bien aprendiendo. Por ello Confucio enfatiza el valor del aprendizaje como actividad que hay que vivir a través de la experimentación directa. La educación forma parte del desarrollo humano, entendido como acción conjunta de la misma sociedad, no como un hecho aislado que es competencia de la educación pública.

El concepto de la educación de Confucio y su apuesta por el “hombre aprendiz” forman parte de una cosmovisión taoísta en la que el ser humano se sitúa entre el cielo y la tierra, comportándose como un pequeño universo que cambia constantemente. El conocimiento es sinónimo de conciencia, y su desarrollo se articula desde el cielo hasta la tierra mediante la educación. Confucio creía en la regeneración de la conciencia pública y privada mediante la educación. Pero la globalización ha desmitificado la educación y la ha reducido a un instrumento de progreso material, aunque también facilita el acceso general al conocimiento.

Se nos presenta un doble reto. Por una parte, recuperar el valor de la educación. Y por la otra –igual que en Asia–, aprender por el placer de aprender, como estilo de vida y método para llegar a convertirnos en mejores seres humanos. Con el desarrollo humano como finalidad, la educación dejaría de ser un mero instrumento al servicio de la economía. El fomento del talento y de la autorrealización personal impulsaría la creatividad y la innovación, lo que a su vez favorecería el desarrollo económico, medioambiental y espiritual de la sociedad.

Caminar por el tao de la educación no es una empresa fácil, pero el legado de Confucio es universal y aplicable en cualquier lugar. Como el propio sabio decía, es necesaria una regeneración de conciencia que, empezando por el individuo, se transmite a la sociedad y, después, al sistema político. En este nuevo escenario la economía deja de ser el señor y la educación, el vasallo. Guiados por el tao, los líderes del futuro no perderán la ilusión y la pasión por aprender. Si la economía va bien, pondrán la creación de riqueza y de puestos de trabajo al servicio del desarrollo humano; si no, tolerarán mejor las frustraciones y aprovecharán los cambios para aprender y adaptarse a la realidad cambiante. Seguro que contribuirán, de todos modos, a aumentar la felicidad global bruta. ■

Albertí, Editor SL

Sílvia Espinosa

Periodista y doctora en Comunicación Audiovisual y Publicidad. Autora de *Dones de ràdio* (2014)

La pionera radiofónica olvidada

Maria Cinta Balagué, la primera locutora de radio en Cataluña, se adelantó a su tiempo con un programa en formato magacín dedicado a las mujeres. Solo recientemente se ha reconstruido la relevante actuación como radiofonista de esta barcelonesa, que fue funcionaria del Ayuntamiento hasta su jubilación en 1968.

Históricamente se ha atribuido el título de primera locutora de Ràdio Barcelona a Maria Sabaté (sobre estas líneas, en 1925), aunque en realidad nunca fue locutora, sino secretaria de dirección con los pioneros de la emisora. La primera locutora que actuó como tal fue Maria Cinta Balagué, trabajadora del Ayuntamiento de Barcelona, que creó el primer programa magacín dedicado al público femenino.

Cuando Ràdio Barcelona salió al aire en 1924, las pocas horas del día en que transmitía programaba música clásica y conferencias vinculadas, por ejemplo, a la historia o a los nuevos inventos de moda. Era una radio de música culta y de monólogos dirigida a un público de un cierto nivel cultural, que compartía los gustos de una programación pionera y elitista y se podía permitir el lujo de pagar un canon para tener un magnífico receptor en casa. La hacían personas acomodadas y conservadoras, que se dirigían a un público minoritario con similares atribuciones de clase.

En este marco, el programa dedicado a las mujeres era una especie de soliloquio con un claro objetivo de adoctrinamiento. Se llamaba *Charlas para la mujer* y lo presentaba el periodista Joaquín Arrarás, que años más tarde sería corresponsal del bando franquista en la Guerra Civil, direc-

tor general de prensa de Franco y conspicuo ideólogo de su régimen.

De señoras y para señoras

Corría el año 1926 cuando la emisora, aún con pocas horas de programación y dominadas por las voces masculinas, se dirigió a una poderosa institución femenina, el Instituto de Cultura y Biblioteca Popular de la Mujer, para ofrecer a las socias la oportunidad de hacer un programa “para señoras”. Una joven Maria Cinta Balagué, discípula de la fundadora, Francesca Bonnemaïson, entró así en contacto con la radio.

Maria Cinta Balagué había nacido en Barcelona en 1898. Estudió Magisterio y, tras graduarse, se presentó a las oposiciones de la Diputación que presidía Enric Prat de la Riba. Quedó segunda y le ofrecieron trabajo en el Ayuntamiento, en el Negociado de Cultura que se estaba creando.

Con diecinueve años recién cumplidos, Balagué entró de funcionaria sin tener muy claro si le gustaría el trabajo, tal y como ella misma manifestaría muchos años más tarde en una entrevista retrospectiva publicada en *La Vanguardia*. Fue la primera mujer que se incorporaba a la función pública. En 1922 la trasladaron a Gobernación. Después de

un periplo por diferentes departamentos del Ayuntamiento y de trabajar con personalidades de la categoría de Ventura Gassol, Manuel Ainaud o Adrià Gual, fue secretaria de los concejales hasta que se jubiló, en 1968. Su larga carrera como funcionaria le valió la Medalla de la Ciudad (1973) y la Medalla de Plata del Mérito al Trabajo (1976).

Rescate de una biografía desconocida

Esta faceta de funcionaria nos permitió reconstruir la biografía de la primera locutora de radio del país. Las fotografías aparecidas en la prensa de una Balagué mayor, que recibía reconocimientos municipales, mostraban la misma fisonomía de la Maria Cinta Balagué que había sido la primera locutora de Ràdio Barcelona. El hallazgo, fruto de una revisión exhaustiva de documentos, ha permitido rescatar una experiencia vital totalmente desconocida hasta la publicación de *Dones de ràdio* [Mujeres de radio].

Maria Cinta Balagué no era una trabajadora contratada por Ràdio Barcelona, sino una colaboradora que, bajo el seudónimo de Salus, radió las primeras emisiones femeninas corales. Tenía veintiocho años cuando le ofrecieron realizar un programa. Su perfil culto la llevó a estrenar en 1926 una sección literaria femenina dentro de la programación que Ràdio Barcelona dedicaba a las mujeres, llamada genéricamente *Radio telefonía femenina*. De periodicidad bise-manal, se emitía los martes y los viernes a las seis de la tarde y duraba veinte o treinta minutos, según el día, que se dedicaban a difundir las creaciones de las oyentes con inquietudes literarias. Salus era la encargada de poner en antena los escritos. Al final de ese mismo año, el programa amplió contenidos y fichó colaboradoras nuevas, especialistas en “modas y temas útiles”. Todas eran mujeres de un alto nivel cultural y económico, que ya publicaban sobre estas materias en revistas femeninas de la época. Así, mientras la Señorita Pompadour se encargaba de “Modas” y la Señorita Maintenon de la sección “Ciencia doméstica”, Balagué continuaba radiando tanto los escritos de las oyentes como los de sus propias especialistas. También mantenía conversaciones con la pianista Emília Miret, que explicaba, según la prensa, “con voz vibrante, clara y expresiva, el por qué sí o el por qué no de las sonatas de Beethoven”.

Maria Cinta Balagué fue una pionera. Seguramente sin tener conciencia de ello, fue la primera persona que realizaba un programa de radio en formato magacín, cerrado, de estructura ágil, construido a base de secciones, con colaboradoras que hablaban de temas diversos del universo femenino, y dirigido a un público objetivo concreto: las mujeres. También fue idea suya dar voz en antena a las oyentes que enviaban escritos. Toda una novedad. Este embrionario magacín tenía la misma estructura que los que hoy todavía se escuchan en la programación radiofónica. Es un mérito que hay que reconocerle y atribuirle, aunque su magacín femenino no estuviera en antena más de media hora.

Era una mujer con muchas contradicciones, adelantada en la concepción formal de la programación pero ideológicamente conservadora –si atendemos a los contenidos que

se difundían en ella–, y diestra con la pluma, tal como demuestran algunos de sus escritos de 1927 en la revista técnica *Ràdio Lot*. Aquí se descubre su visión de la radio:

“La mujer, la buena ama de casa, cuyas peculiares obligaciones la alejan del continuo bullicio de las diversiones mundanas, tiene un medio excelente para recrearse los oídos e ilustrarse al mismo

tiempo, para enriquecer sus conocimientos artísticos y prácticos. Y mientras se le va transmitiendo lo que pasa en el exterior, mientras Pompadour le informa de las modas y Georgette le explica temas útiles, y Toresky con Miliu hace reír a los hijitos que la rodean, y mientras escucha maravillada los diálogos González-Miret o algún cuento, o el Quinteto le hace oír alguna escogida composición, etc., ella está en su casa”.

Y no tenía ningún reparo en aleccionar a sus oyentes, defendiendo a sus colaboradoras cuando se recibían quejas sobre algunos contenidos del programa:

“[...] lamentándonos al mismo tiempo, que no haya más Georgettes que, lanzando su voz al espacio, templen un poco la atmósfera que respiran estas muchachitas que dándose las de intelectual, van leyendo en los tranvías novelas cinematográficas y cosas de muy mal gusto, sin otra preocupación que de levantar de vez en cuando sus ojos para ver si algún efebo les dirige sus miradas; o aquellas otras de las modernas mujeres –que creen serlo, pero que no lo son en el elevado concepto de la palabra– para, volviendo su vista hacia atrás, vuelvan también a sus hogares, ávidos de su presencia y su guía y se consagren a la familia como es su deber”.

En febrero de 1929, Balagué y sus compañeras desaparecieron de la programación, y Ràdio Barcelona EAJ-1 volvía a emitir monólogos para las mujeres.

Maria Cinta Balagué Domènech permaneció soltera. Murió en Barcelona, donde fue enterrada, el 3 de junio de 1985, a los ochenta y siete años. ■

Abajo, de izquierda a derecha, portada del libro *Dones de ràdio* [Mujeres de radio], donde se rescata la figura de Maria Cinta Balagué, y una muestra de publicidad de radio aparecida en la revista *D'ací d'allà* en 1925. Arriba, una foto de época de la radiofonista barcelonesa. En la página anterior, una oyente de radio de los años veinte del siglo pasado.

© Al bertí, Editor SL

Imma Merino

Periodista y crítica de cine. Profesora de la UdG

De junglas, marginaciones y distancias

Jordi Morató, Neus Ballús y Carlos Marqués-Marcet son unos jóvenes cineastas catalanes que se han revelado poderosamente con su respectivo primer largometraje, que les ha aportado premios y les ha llevado a festivales de todo el mundo.

¿Qué puede originar el deseo de hacer cine? Jordi Morató (Torelló, 1989) cree que tuvo la intuición de que crear cine es una forma de aprendizaje que acelera el aliento vital: “Y lo he comprobado porque tienes experiencias que requerirían mucho más tiempo en la vida ordinaria”.

Neus Ballús (Mollet del Vallès, 1980) no recuerda que pretendiera ser directora, pero piensa que su deseo se origina en la voluntad de dar a conocer realidades cercanas a ella, porque de otra forma nadie más lo haría: “Por eso filmé a mi abuelo de ochenta años cuando quiso descubrir qué podía hacer con una cámara de vídeo. Y, para *La plaga*, rodé en Gallecs, esa especie de tierra de nadie en el término de Mollet, de donde soy. En todo caso, aunque me resulten realidades cercanas, no conozco del todo a quién o qué filmo. El cine debe servir para conocer y para compartir el conocimiento. No me vale la pena rodar una película si al acabar no he aprendido nada nuevo”.

Carlos Marqués-Marcet (Barcelona, 1983) imagina que el origen de su vocación procede de la extrañeza que, en un momento de su infancia, sintió ante su imagen reflejada en un espejo, aunque sospecha que esto sea un relato compuesto para explicar su atracción por el cine. “Sentía que era yo y que a la vez no lo era –recuerda–. Me angustió, pero ahora sé que hay que vivir con esta angustia: que el yo también es otro. Sin embargo, es porque sientes que no sabes lo suficiente (si es que sabes algo) de los demás (y de ti mismo) por lo que haces cine o escribes o pintas. Entiendo el cine (no solo hacerlo, sino verlo) como un espejo en el que proyectas una imagen de ti a través de otros, pero no solo para identificarte de manera narcisista: amplía la visión sobre ti mismo, sobre la alteridad y sobre el mundo. En el espejo estáis tú y el otro juntos. Y también podría explicar que sentí ganas de hacer cine al descubrir un día por la tele *Vivre sa vie*, de Godard, aunque fuera en un programa de Garci y doblada al castellano”.

Habiendo estudiado los tres Comunicación Audiovisual en la Universidad Pompeu Fabra (UPF), Jordi Morató, Neus Ballús y Carlos Marqués-Marcet se han revelado poderosamente con su respectivo primer largometraje, que les ha aportado premios y les ha llevado a recorrer festivales.

Fotos: Fabiola Llanos

Morató, el más joven, de solo veinticinco años, dice que no podía imaginar que llegaría tan lejos con un proyecto concebido primeramente como un trabajo de final de carrera a propósito de la particular selva que Josep Pujiula, *el Garrell*, se creó en un pequeño bosque del término de Argelaguer (comarca catalana de La Garrotxa).

El título de su documental ensayístico es *Sobre la marcha (El inventor de la selva)*, que refleja la manera recurrente con que el mismo Garrell define cómo ha construido y reconstruido todo un mundo durante cuarenta años. “Lo hizo todo sobre la marcha, sin una idea preconcebida, construyendo edificaciones, canalizando el agua, en un lugar donde jugó y se bañó de niño. Volvió para continuar jugando. Allí llegó a sentirse como Tarzán, un hombre libre y salvaje, pero unos *gamberros de la civilización* invadieron su paraíso reencontrado. Para evitar que lo estropearan, lo destruyó él mismo. Más tarde lo rehízo, hasta que la construcción de una autovía volvió a asediar su mundo. Nuevamente destruido, lo reanudó para levantar torres todavía más altas hasta que llegó un informe técnico de los Mossos. Ahora mismo está excavando y ha construido su tumba”, explica Morató, que, tras haber filmado uno de los documentales del año, continúa formándose en el Máster en Documental de Creación del IDEC-UPF mientras va trabajando como cámara y montador.

Jordi Morató supo de aquella “jungla inventada” por unos amigos. Le fascinó la aventura humana del Garrell, y emprendió una propia durante la que confirmó su intuición originaria: “Yo también he trabajado sobre la marcha, sin partir de una idea, aprovechando todo aquello que encontraba, intentando superar las contrariedades sin amargarme. Todo esto lo he aprendido del Garrell, pero sobre todo me ha animado que él se lo haya pasado bien con cada palo que añadía. Es una lección de vida y, por lo tanto, sirve

para hacer cine. Me lo he pasado bien con cada *palo* del filme, sin calcular nada ni esperar”. Morató cree que esta actitud (este júbilo y esta libertad) es el factor que ha hecho posible la película. A ello hay que sumar el largo tiempo que le ha dedicado, más de cinco años, y, sin duda, el apoyo generoso de muchas personas, en particular de Isaki Lacuesta e Isa Campo, que han asumido la producción.

En los límites entre documental y ficción

Lacuesta y Campo también dieron apoyo a Neus Ballús, que, con su compañero Pau Subirós, creó la productora El Kinògraf y, después de varios cortos, emprendió la creación de *La plaga*, la gran ganadora de la sexta edición de los Premios Gaudí. La película cuestiona las fronteras entre documental y ficción, construyendo un relato con la vida de cinco personas que confluyen en un mismo territorio y reflejan una realidad social relativa a la inmigración, la vejez, la prostitución y las dificultades del campesinado.

“¿Qué hizo posible *La plaga*? Supongo que mi tozudez tuvo algo que ver, pero evidentemente la colaboración de muchas personas, empezando por sus protagonistas –comenta Neus Ballús–. Nosotros, por lo que respecta a la producción, dimos todos los pasos que nos indicaron y, sorprendentemente, la cosa funcionó y encontramos los recursos para llevarla a cabo. Ahora bien, sobre todo la hizo posible, tal y como es, la idea de mostrar de manera naturalizada, con toda su complejidad vital, a unas personas y unas realidades que, o bien se las ignora, o bien se las trata como marginales”.

Neus Ballús está gestando su segundo largometraje, con el que quiere abordar la dificultad de una relación de igualdad entre personas del “mundo rico” y personas de países pobres con todo el peso de la explotación colonial. Añade que, aunque tenga previsto rodar parte de la película en

Senegal, continuará hablando de una realidad que le resulta próxima: “Me inquieta esta dificultad porque la conozco”.

A 10.000 km de Barcelona

De acuerdo con su idea de que el cine es un espejo que refleja al yo y al otro, *10.000 km*, de Carlos Marqués-Marcet, es una ficción en la que se puede reconocer el interés de su director por la fotografía y el hecho de que viva en Los Ángeles –la misma ciudad en la que reside la protagonista femenina del filme–, adonde se trasladó en el 2009 con una beca de un año de la Fundación “la Caixa”.

Aunque vuelva a menudo a Barcelona, lugar de producción y rodaje de un filme que sobre todo transcurre en interiores, Marqués-Marcet se quedó en Los Ángeles porque le fueron saliendo trabajos y, de hecho, le gusta vivir allí. Podría pasarle lo mismo a Alexandra, la protagonista, que también se va de Barcelona con una beca y que, pese a la comunicación por Skype con su compañero, experimenta una crisis en que la distancia física –los 10.000 kilómetros que separan las dos urbes– evidencia otra más profunda.

“He intentado hablar de cómo gente que se quiere se distancia porque sus deseos son diferentes, aunque nadie tenga la culpa de ello”, me comentó Carlos Marqués-Marcet en una conversación por Skype mientras yo estaba a punto de cenar y él comía en Los Ángeles antes de reanudar un trabajo de montaje para una amiga. Ha trabajado como montador (y continúa haciéndolo porque le es cómodo ponerse al servicio de otros) mientras filmaba cortos esperando que le surgiera la posibilidad de rodar un largo. “La amistad lo ha hecho posible, los amigos que han colaborado y que me han llevado a buscar el dinero para poder pagarles un poco”. ■

De izquierda a derecha, en la página anterior y en esta, Jordi Morató, director del documental ensayístico *Sobre la marxa*; Neus Ballús, autora de *La plaga*, la gran ganadora de la sexta edición de los premios Gaudí, y Carlos Marqués-Marcet, director de *10.000 km*, título que hace referencia a la distancia que hay entre Barcelona y Los Ángeles.

Helena Buffery

Departamento de Estudios Españoles, Portugueses y Latinoamericanos. Universidad de Cork

Las siete edades de Barcelona

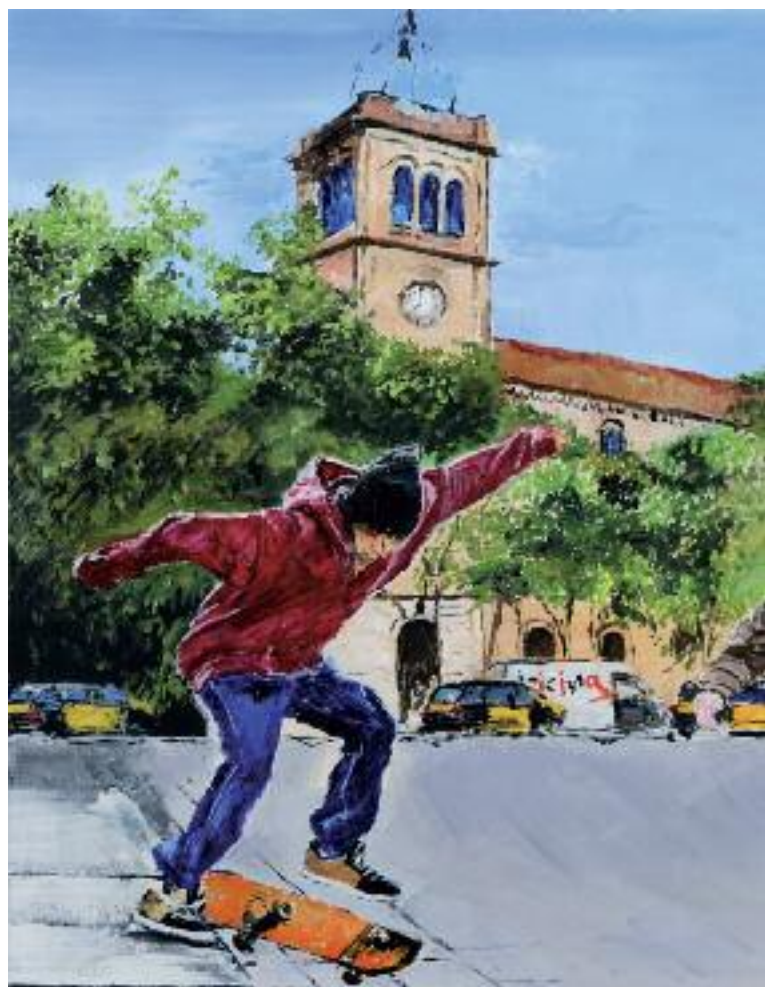
Es como una red de espacios de capas superpuestas, muchas de las cuales se han perdido y otras se han transformado sin remedio, mientras que a algunas solo se puede acceder desde inciertos recuerdos o fotografías aún menos fiables.

“El fin del postrer acto,
con que remata la azarosa historia
es la segunda infancia, un puro olvido,
Do dientes, ojos, gusto y todo falta”.

Del soliloquio conocido como “Las siete edades del hombre”, de la obra *Como gustéis*, de William Shakespeare. Traducción castellana de Jaime Clark.

Tengo una imagen grabada de mi niñez en la que se ve a dos niñas vestidas con dos monos iguales de color morado y acampanados, cogidas de la mano de su madre, de aspecto bastante *hipster* y vestida con unos tejanos también de campana, y como fondo una plaza de Catalunya rebosante de colores chillones (casi en tecnicolor, de tanta sobreexposición). ¿Qué año sería? ¿1976, 1977? Por los colores tiendo a pensar que fue después de Franco, pero quizá solo inmediatamente después. Aun así, lo que me resulta más extraño de todo, mirándolo retrospectivamente (como pasa con tantas otras fotografías de mis visitas de niñez a Barcelona, tomadas en largos paseos por la Gran Vía, la Rambla y también la calle de Urgell), es la sensación de espacio abierto en torno nuestro, un espacio prácticamente inimaginable hoy en el centro de Barcelona en un día claro, ni en esta plaza reformada o renovada (ahora un poco más gris y menos atrayente) ni en ninguna de las otras vías de la ciudad convertidas en zonas peatonales. Recuerdo también con cariño la Rambla y las tardes en que paseaba por sus ruidosas paradas, coloridas e inevitablemente atractivas, o sentada con mis abuelos, por unas pesetas, en las filas dobles de sillas que se colocaban casi arriba del todo para contemplar el espectáculo del mundo deambulando ante nosotros con sus mejores galas de tarde. Esos placeres rituales, repetitivos, han permanecido en mi memoria con mucha más insistencia que la primera vez que vi cualquiera de los edificios, monumentos o lugares turísticos emblemáticos de Barcelona, exceptuando quizá los mágicos paisajes del Park Güell y los jardines de Montjuïc, que en años posteriores se convertirían en escenario de divertidas escapadas.

Claro que los libros de historia, los de memorias y muchas de las notables novelas catalanas se han encargado

© Elisenda Llonch

de explicarme que esos mismos años estuvieron marcados por días vertiginosos de marchas históricas y campañas a favor de la democracia, pero hoy ya no conservo ni el más remoto recuerdo personal de todas ellas. En cuanto al contexto sociocultural, lo que sí recuerdo de mis años preadolescentes es la Ruperta fantasma del *Un, dos, tres*, fragmentos del programa nocturno de Àngel Casas, que apenas podíamos ver porque nos enviaban corriendo a la cama, a mi abuela cantando que era una “yaya yeyé”, y a mí misma, obligada a interpretar *Kisses for me* para divertir, moderadamente, a mi extensa familia.

Barcelona a través de los ojos de una niña. Sin indicio alguno de esos efímeros paisajes bucólicos donde se refugiaban, quizá de forma demasiado idealizada, las infancias inglesas o irlandesas, pero repleta de esos suelos embaldosados y con grabados que solíamos recorrer, de parterres y aceras por los que saltábamos, y de puertas y umbrales oscuros donde nos escondíamos (lugares curiosos e irregulares por donde más tarde vería a mis hijos subir, saltar y tropezar y que, para tantos visitantes actuales, llenan la ciudad de encanto). Porque, a pesar de la reciente alarma generada por las gamberradas en lugares turísticos y por sospechosas redes urbanas criminales, para el visitante esporádico y para muchas familias irlandesas Barcelona sigue siendo una ciudad ideal para ir con niños, con multitud de playas, parques y bares, restaurantes, mercados y museos acogedores para los más pequeños. Si bien es cierto que hay algunas zonas a las que es mejor no ir, también hay

otras que ofrecen todo tipo de aventuras. Esta primavera he acompañado a mi hija de ocho años y a su preciada pero efímera posesión, una “Superpatata” hecha a mano, y he disfrutado tanto de su incoherente selección (aunque enormemente sugerente para mí) de lugares memorables en un recorrido relámpago, como de las reacciones de tenderos, comerciantes y camareros: “¡Qué patata tan chula! ¿Cómo se llama? ¿Y cómo le va? ¿Y qué se cuenta la señora patata?”

Ahora me ha venido a la mente otro recuerdo, gracias a las imágenes tomadas por la bailarina y coreógrafa Àngels Margarit para el estudio sobre los flujos urbanos de Barcelona que forma parte del proyecto URBS. Los diarios en vídeo filmados por Núria Font muestran la negociación diaria que mantienen personas de distintos entornos sociales, culturales y generacionales con el cambiante paisaje urbano. Me conmovió especialmente ver una imagen de la plaza de la Universitat del siglo XXI, con su suelo de cemento y unos bancos bajos de piedra, que ha terminado siendo plenamente funcional para los *skaters* que transitan zumbando y traqueteando por las actuales plazas públicas de diseño. Hace tan solo una década este paisaje estaba poblado de árboles, hierba y bancos de madera, y lo frecuentaban pensionistas de movimientos lentos, como mis abuelos, que lo ocupaban para charlar con otras parejas de gente mayor sobre debilidades familiares, escándalos vecinales o el precio de la leche. Es la Barcelona de la sexta edad, que ahora ha quedado apartada de la vista. Y esta yuxtaposición me hace pensar en una red de espacios de

capas superpuestas, muchas de las cuales se han perdido y otras se han transformado irremediablemente, mientras que a alguna solo se puede acceder a través de inciertos recuerdos o de fotografías aún menos fiables en las que la realidad parece esconderse fuera del marco; un palimpsesto urbano realizado, de forma reveladora, sobre material de películas y documentales y también a través de relatos que intentan preservar una capa de ese paisaje justamente cuando está en pleno proceso de ser borrada (como los de Rodoreda, Tusquets, Marçal). Si seguimos su estela, observamos y escuchamos rastros de una ciudad diferente, de una ciudad en traslado, entre idiomas, entre edades, entre mundos.

Hace relativamente poco leí una historia de la escritora mexicano-catalana exiliada Maruxa Vilalta, escrita después de su primer regreso a Barcelona, de visita, siendo una adolescente, en el año 1949-50. Ambientada en Barcelona, en ella aparecen las calles, las plazas y los monumentos más representativos de la ciudad, incluida la calle donde había nacido la propia Vilalta (Muntaner), así como otros símbolos culturales relacionados con la niñez. *Un día loco* (1958) desprende un aura de nostalgia en la que se difuminan las fronteras entre el pasado y el presente, entre la realidad y la imaginación, y explora los efectos que tiene ese umbral intermedio sobre la constitución de la persona. En este relato, la narradora/protagonista adolescente adopta y habita varias subjetividades, entre ellas la del turista:

“La noble Barcelona sí, ella sí, ella estaba allí, señorial y buena. Pero yo no me daba cuenta. Creía que no me pertenecía. Me sentía sin derecho a ensuciarla.

“El embarcadero. Al pie de la columna, héroes y banderas. La plaza de Macià, con latigazos de palmeras. Las pacientes iglesias, piedra sobre piedra. Los jardines de Montjuïc. Arte. ¡Más arte! El Arco de Triunfo. La estación de Francia. Así, todo cerca y todo lejos. Todo mezclado. Todo lejos de turistas y de palomas, soldados y criadas, niños color de rosa, tipos locos y orondos burgueses. Calor y frío. Luz y sombra. Necios y listos. Malos y buenos... ¿Cuál de todas esas personas era yo?”¹

Entre esta caótica serie de lugares, visiones y sensaciones que nos presenta la narradora, hay uno que, seguramente, superaba los conocimientos de cualquier turista auténtico: la plaza de Macià, así llamada solo entre 1931 y 1939. Por el tiempo de la visita de Vilalta ya volvía a llevar su nombre histórico y también actual, Real o Reial. Entrada bajo esta historia, por lo tanto, encontramos la tragedia de la Barcelona republicana y catalanista, oculta tras una referencia que solo puede ser reconocible si estamos dispuestos a compartir la misma lengua y la misma visión de la historia. Al evocar señales, lugares y objetos perdidos, surge una preocupación por la convivencia y la preservación de distintas temporalidades en el espacio presente. ■

Nota de la redacción

1. El original inglés del artículo reproducía un fragmento de la versión catalana de la obra de Maruxa Vilalta, *El meu dia foll*. Ofrecemos aquí nuestra propia traducción al castellano, pues no hemos podido consultar el original de *Un día loco*.

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

Noventa años de metro

El ferrocarril eléctrico subterráneo de ámbito urbano llegó a Barcelona hace noventa años, el 30 de diciembre de 1924, para dar solución a un problema que todas las sociedades urbanas avanzadas se plantearon en su momento: cómo facilitar la movilidad de una población creciente, concentrada en unas áreas cada vez más extensas, liberando espacio, al mismo tiempo, en unas calles colapsadas por el transporte de superficie. El Gran Metro unió entonces, por primera vez bajo tierra, las plazas de Catalunya y de Lesseps. La línea –mero fragmento de la notable red proyectada al principio– tenía un recorrido de 2.741 metros y cuatro estaciones, y fue el embrión de la actual línea 3.

En las páginas siguientes repasamos los primeros planes del metro barcelonés y su desarrollo; nos adentramos en túneles y estaciones para conocer datos curiosos, anécdotas y leyendas, y explicamos los avances que el metro incorporará para ponerse a la altura de una ciudad que se proclama inteligente.

Josep Maria Espinàs

Escritor y periodista

El metro habla

Alguna vez deberíamos fijarnos en el letrero de una estación y preguntarnos qué significan esas palabras. Porque desfilan referencias históricas, geográficas, personales.

El ser humano nació en el planeta Tierra. Y cuando digo planeta Tierra, me refiero a su superficie: allí donde la especie podía vivir y evolucionar.

Sin embargo, al cabo de unos milenios, intentó conquistar el aire, y lo consiguió. Primero lo intentó en globo y después en avión. Descubrió que podía moverse en un espacio distinto.

Le faltaba descubrir y demostrar que podía moverse aún en otro espacio más, que podía viajar por debajo de su superficie ancestral. Y nació el metro. Podría decirse que era la conquista de una tercera dimensión: la subterránea.

El metro, que primero fue un único túnel, se ha ido ramificando progresivamente hasta convertirse en una red, como un tejido cada vez más denso.

Esto ha permitido la aparición de una percepción absolutamente nueva, que incorpora dos valores fundamentales de la vida: el tiempo y la distancia. Pienso en los tiempos antiguos, cuando el hombre solamente disponía de los pies para desplazarse. Una limitación que compartía con la mayoría de los animales terrestres y que después se modi-

ficó con el uso del caballo y del carro. Hasta que el metro aportó una gran innovación: la velocidad. En las grandes ciudades, la velocidad de traslado se consiguió gracias, precisamente, al hecho de que los caminos que abrían los convoyes de metro no se veían entorpecidos por los obstáculos de la superficie y podían mantener, por lo tanto, una velocidad rápida y sostenida.

Hoy, una Barcelona sin metro no es imaginable. La ciudad sería como un organismo al que le han extirpado unos nervios básicos.

Para mí, otra cualidad del metro es que nos habla. Al menos a los que tenemos una cierta curiosidad por leer letreros. Naturalmente, el viajero tiene prisa y solo necesita identificar la placa que le indica dónde tendrá que bajar. Pero, generalmente, no sabemos qué nos dicen algunos de los rótulos sucesivos, además de indicarnos en qué punto de nuestro trayecto estamos.

Quizás estaría bien que, alguna vez, nos fijáramos en uno de los letreros y nos preguntáramos qué significan esas palabras. Porque, a lo largo de todas las líneas de metro, desfilan referencias históricas, geográficas, personales. La Verneda nos dice que, en ese barrio, antes había un bosque de alisos [verns, en catalán]. Igualmente, la estación Llacuna [laguna] nos hace saber que en esa zona hubo, en otros tiempos, una invasión de agua de mar. Drassanes [atarazanas], que cerca de esa estación se construían barcos medievales para la expansión mediterránea de Cataluña. Y Penitents [penitentes], que es un barrio donde había habido ermitaños, algo que ahora cuesta creer.

Los vagones del metro de Barcelona, pues, yendo y viniendo sin cesar, tejen los más diversos puntos de la vida pasada y presente.

Cuando bajo en una estación, miro la placa y, si entiendo qué me está diciendo, le doy las gracias. ■

© Vicente Zambrano

Imagen de la estación de Liceu de la actual línea 3, que fue final de la línea 1 entre 1925, un año después de su inauguración, y 1946, cuando se le añadió la estación de Fernando-Ramblas. En la página anterior, inauguración del tramo Catalunya-Bordeta del metro Transversal, actual línea 1, en la estación de la plaza de Catalunya, el 10 de junio de 1926.

© Josep Domínguez / AFB

© Josep Domínguez / AFB

Arriba, obras del metro de La Rambla, en 1932.

A la derecha, un vagón de los primeros trenes –fabricados por una empresa vasca– en las cocheras de superficie de la plaza de Lesseps, en los años treinta.

Josep Maria Rovira Ragué
Colegio de Ingenieros Industriales de Cataluña

Decían que los barceloneses no soportaban viajar bajo tierra

El 30 de diciembre de 1924 se inauguró la primera línea de metro de Barcelona –el Gran Metro, embrión de la actual línea 3– entre las plazas de Lesseps y de Catalunya. Los inicios de este medio de transporte fueron titubeantes, ya que el poco uso que se le daba comportó dificultades económicas a la compañía.

La génesis de los primeros proyectos de metro en Barcelona, entendido como ferrocarril eléctrico subterráneo de ámbito urbano, se inscribe en el contexto de los profundos cambios que, en todo el mundo, vivía la tecnología de los transportes urbanos a comienzos del siglo XX.

A finales del siglo XIX, como consecuencia de la irrupción de la energía eléctrica en las sociedades desarrolladas de la época, se produjo la sucesiva eliminación de la tracción animal y de vapor en las redes de transporte urbano y su sustitución por la electricidad. Las nuevas redes de tranvías eléctricos aportaron una mayor velocidad comercial, un menor impacto ambiental y unos costes de operación mucho más reducidos.

A este hecho hay que añadir un fenómeno cada vez más generalizado, la concentración de la población en los núcleos urbanos, que creó una necesidad creciente de trasladarse por unas ciudades cada vez más extensas y, por lo tanto, menos asequibles para los desplazamientos a pie, hasta entonces mayoritarios. El fenómeno migratorio indujo una necesidad de vivienda cada vez mayor y también de nuevos medios de comunicación para permitir los desplazamientos dentro de la ciudad, que, además, ya había empezado a anexionar los municipios vecinos. Finalmente, con el desarrollo del Plan Cerdà, los sistemas de transporte fueron perdiendo su carácter de enlace entre núcleos residenciales para convertirse en ejes de la movilidad urbana.

Con el fin de ordenar y dirigir el crecimiento de este territorio, el Ayuntamiento sacó a concurso y aprobó en 1905 el Plan de Enlaces del urbanista Léon Jaussely, que modificaba sustancialmente el Plan Cerdà. Jaussely proponía la división del espacio urbano en diferentes zonas según las actividades previstas y establecía zonas verdes para

separarlas, a modo de cortafuegos. En el plan se ordenaban también las redes tranviarias y se preveía un ferrocarril eléctrico subterráneo, antecesor del metro, y las penetraciones y enlaces ferroviarios. Este aspecto se describía en el Plano de los Tranvías y Ferrocarriles.

Ya al principio del cambio de tracción en los tranvías, las compañías de transporte fueron incapaces de satisfacer la creciente demanda de viajes con una oferta suficiente de servicio en algunas líneas. La densificación del tráfico en determinados lugares centrales como La Rambla, la plaza de Catalunya y el paseo de Gràcia acabó por plantear la búsqueda de una solución en forma de ferrocarril eléctrico urbano segregado y subterráneo, que podía dar respuesta a la congestión de los medios públicos de transporte y, a la vez, a la ordenación adecuada del entorno viario, solución adoptada ya en otros lugares con muy buenos resultados.

El primer proyecto

En respuesta a este requerimiento, los ingenieros Pau Müller y Gonçal Zaragoza redactaron un proyecto de ferrocarril subterráneo de ancho de vía estándar, denominado Ferrocarril Metropolitano Norte-Sur de Barcelona. El trazado tenía una longitud de 7.236 m y unía el parque de la Ciutadella con la Bonanova, pasando por el subsuelo del paseo de Colom, La Rambla, la plaza de Catalunya, el paseo de Gràcia, la calle Gran de Gràcia, la plaza de Lesseps, el paseo de Sant Gervasi y el paseo de la Bonanova.

Al hacerse cargo del proyecto por cuenta de la sociedad Gran Metropolitano de Barcelona (GMB), el ingeniero industrial Santiago Rubió i Tudurí replanteó el proyecto original. Modificó las cabeceras y compró el túnel construido por el Ayuntamiento en la Via Laietana a partir de

© Frederic Ballell / AFB

1908, y, de esta manera, añadió al proyecto original un nuevo ramal entre Aragón y Correus. Se configuraban así unos trazados que serían embrión de las actuales líneas L3 y L4 del metro.

Este fue el primer túnel de metro construido en Barcelona, que estuvo sin utilización hasta la inauguración de la línea II, de Aragón a Jaume I, en 1926.

Las líneas previstas cuando se pusieron en marcha las obras de construcción, en el año 1921, eran las siguientes:

— Línea I, de Lesseps a La Rambla (actual L3).

— Línea II, de Aragón a Correus (actual L4).

— Línea III, de Lesseps a Sant Gervasi, Vallcarca y Horta (actual L3, parcialmente).

— Línea IV, de Lesseps a Sarrià, Les Corts, Sants, Hostafrancs, el Poble-sec, La Rambla, el parque de la Ciutadella, la estación de Francia y Correus (línea de circunvalación).

— Línea V, de la estación de Francia a La Rambla.

Esta red del GMB cubría los principales ejes de movilidad de la ciudad y suponía un gran cambio en un momento en que la red tranviaria, en su época de máxima expansión, empezaba a dar signos de sobresaturación y de envejecimiento –tanto del material móvil como de la infraestructura–, después de más de veinte años de uso intensivo.

Paralelamente a estos hechos, en 1910, el ingeniero industrial Ferran Reyes i Garrido emprendió el proyecto de una línea ferroviaria de enlace entre todas las estaciones de ferrocarril existentes en aquel momento. El proyecto preveía el establecimiento de dos grandes estaciones en la plaza de Catalunya, que integrarían también el tren de Sarrià.

El proyecto, llamado Ferrocarril Subterráneo SO-NE de Barcelona, Sans-San Martín, Enlaces y Estaciones Centrales, de ancho de vía ibérico y con una longitud de 7.368 m, fue presentado al Gobierno del Estado en 1912. A consecuencia del estallido de la Gran Guerra, en el año 1914, cayó en el olvido hasta 1920, cuando el proyecto se reanudó de la mano de la sociedad Ferrocarril Metropolitano de Barcelona (FMB), que se había acabado de constituir en ese mismo momento.

Mientras se iniciaban las obras, FMB proyectó y solicitó la concesión de siete nuevas líneas, que cubrían prácticamente toda la ciudad de la época y que serían un precedente de la red actual junto con las del GMB. Eran estas:

— Línea Sants-Sant Martí, en construcción entre Sants y la plaza de Catalunya, con una estación terminal provisional.

— Línea de Lesseps, con enlace en Catalunya con el tren de Sarrià, convertido en subterráneo y otra vez de ancho ibérico, y con terminal en la estación de la línea en construcción. Incluía un ramal entre la estación de Gràcia y la plaza de Lesseps.

— Línea de la Ronda, desde la plaza de Espanya hasta la plaza de la Universitat por el Paral·lel y las Rondes.

— Línea de la plaza de Tetuan, desde la plaza de la Universitat hasta Tetuan por la Gran Via de les Corts Catalanes.

— Línea de Sant Andreu, desde la plaza de Tetuan hasta la plaza de las Glòries por la Gran Vía, y hasta Sant Andreu, junto al paseo de Valldaura, por la carretera de Ribes.

— Línea del Poblenou, con inicio en la esquina del paseo de Sant Joan con la Travessera de Gràcia, por el paseo de Sant Joan hasta la calle de Pujades y, desde allí, por Pere IV hasta la calle de la Selva de Mar.

— Línea de Can Tunis, con inicio en la plaza de Espanya, por la Gran Via de les Corts Catalanes hasta el barrio de la Mare de Déu de Port, el hipódromo de Can Tunis y el puerto franco.

— Línea de El Prat de Llobregat, desde la plaza de Espanya, por la Gran Via de les Corts Catalanes, hasta la estación de El Prat de la compañía de ferrocarriles MZA y, desde allí, hasta las instalaciones aeroportuarias.

Todos estos proyectos precedieron a la inauguración de la línea I del GMB, excepto la última de las líneas mencionadas, que se solicitó poco tiempo después, en el año 1925.

La inauguración de la línea I del GMB se produjo el 30 de diciembre de 1924 sobre un trazado inacabado, ya que fue puesto en servicio únicamente el tramo de Lesseps a la plaza de Catalunya, con una longitud de 2.741 m y con dos estaciones intermedias, Diagonal y Aragón. No fue hasta más tarde cuando se pusieron en servicio las estaciones de Fontana, el 1 de mayo de 1925, y de Liceu, el 5 de julio de 1925, y la línea II entre Aragón y Jaume I, el 19 de diciembre de 1926.

Con respecto a las líneas de FMB, el 10 de junio de 1926 se inauguró el tramo entre la Bordeta y la plaza de Catalunya del llamado Ferrocarril Metropolitano Transversal, embrión de la actual línea 1. Tuvo una estación provisional en la plaza de Catalunya hasta la finalización de los trabajos hacia Sant Martí, interrumpidos por la indefinición existente en aquellos momentos sobre la nueva estación que había que construir en el centro de la ciudad en colaboración con la Companyia del Nord.

Los inicios del funcionamiento del metro fueron bastante titubeantes: la baja utilización por parte de los ciudadanos comportó dificultades económicas importantes a la compañía. Hay que tener presente que, ante los 170 millones de viajes anuales que se hacían en tranvía, el metro no llegó a aportar 10 millones hasta los años treinta. Algunos observadores del fenómeno concluyeron que a los barceloneses de aquella época no les gustaba viajar por el subsuelo, pero creo que nos acercáramos más a la realidad si afirmáramos que la oferta era a todas luces insuficiente para las necesidades de una ciudad como Barcelona. Cuando finalmente hubo una oferta solvente, el mito cayó por sí solo. ■

A la izquierda, obras de apertura de la Vía Laietana en 1913, con un pequeño fragmento ya construido del túnel de doble sentido que a partir de 1926 acogería las vías del ramal II del Gran Metro (Aragó-Correus).

© Dani Codina

Placa que en la estación de Catalunya recuerda el primer viaje del metro de Barcelona en 1924, colocada con motivo del 75 aniversario del evento.

Joan Coll / Manuel Marina

Joan Coll, autor del texto, es licenciado en Comunicación Audiovisual y director de CultRuta

Manuel Marina, responsable de la documentación, es diplomado en Turismo y guía de las visitas por el metro

Una historia subterránea

Túneles y estaciones en desuso, antiguos azulejos, publicidad de otro tiempo, rumores de agua y hasta leyendas de fantasmas cuentan la historia del metro de Barcelona, accesible ahora en directo a través de unas visitas guiadas.

La historia de una sociedad, de una localidad o de un colectivo suele basarse en hechos singulares, representativos, dramáticos o felices, y, habitualmente, acaecidos en la superficie. Sin embargo, durante los siglos XIX y XX, la industrialización y la vida en las urbes de lo que consideramos el mundo civilizado han cambiado sustancialmente el día a día de sus habitantes, de tal modo que algunos ciudadanos viven parte de sus vidas bajo la corteza terrestre.

Estas nuevas formas de vida, minoritarias todavía, no se estudian habitualmente en los tratados de historia contemporánea. Sin embargo, resultan llamativas para el gran público. Prueba de ello es el creciente número de actividades de ocio subterráneas: búnkeres, túneles y mazmorras

medievales, depósitos fluviales y, por supuesto, las redes de suburbanos van entrando en las propuestas turísticas de gran parte de las capitales europeas.

Barcelona no podía ser menos: coincidiendo con el noventa aniversario de la inauguración del primer metro de la ciudad, Transportes Metropolitanos de Barcelona (TMB) y CultRuta han iniciado visitas guiadas para conocer el legado histórico, artístico y humano de túneles, vestíbulos y trenes que en el día a día, los usemos o no, son el marco de un hormigueo incesante bajo las calles. Las visitas son una excusa para obligarnos a pasear por el metro: para pararnos, fijarnos en un detalle de los azulejos, escuchar un murmullo de agua al otro lado de las vías o preguntarnos sobre un traqueteo que siempre se nota entre dos estaciones concretas. Son indicios de una historia subterránea de la ciudad que la mayoría ignoramos.

Sirva como primer ejemplo la estación de Fontana, inaugurada en el año 1925, meses después de la entrada en servicio del recorrido entre Catalunya y Lesseps. Con un único vestíbulo pero una gran cantidad de tramos de escaleras fijas y de escaleras mecánicas, la mayoría de los que la usan darán fe de su profundidad. Pero pocos buscarían, en un extremo de esos andenes de 92 metros de largo, una joya del metro: el arco de acceso al túnel en dirección a Trinitat Nova mantiene los azulejos pintados que se colocaron en 1924. Con el logotipo y los colores corporativos de la entonces empresa privada Gran Metropolitano de Barcelona: GMB. Si les gusta el logotipo, lo encontrarán también en forja de hierro en las barandillas de los accesos a la estación de Liceu.

El resto de la decoración original de prácticamente toda la red histórica (núcleo central de las líneas L1 y L3 actuales) se ha perdido en sucesivas reformas, o simplemente se ha escondido. Detrás de rejillas de ventilación, paneles

sintéticos, elementos prefabricados y máquinas expendedoras se conservan (por ahora) azulejos originales, blancos o coloreados, pequeños o grandes, sucios o cuidados, que siguen cumpliendo su función decorativa e higiénica, aunque ocultos a nuestros ojos.

No es un capricho de sus gestores. Su ocultación, eliminación o sustitución ha facilitado que dispongamos de una de las redes más iluminadas, accesibles y cómodas de todas las ciudades con un metro casi centenario. Un caso distinto son los metros de París o Londres, por ejemplo. En la capital francesa y en la británica se conservan estaciones históricas prácticamente idénticas a las originales, pero jamás podríamos bajar a ellas en silla de ruedas, como sí podemos hacer en Fontana, por ejemplo, gracias a sus múltiples ascensores.

Esta modernización ha conllevado, por supuesto, cambios en la propia red: de líneas, andenes, pasillos o estaciones enteras. Como la antigua Aragón, hoy Passeig de Gràcia: donde actualmente circulan tres líneas hubo hasta hace unas décadas el vértice de la Y invertida donde se bifurcaba el recorrido descendente del Gran Metropolitano hacia Liceu o hacia Correus. Con el crecimiento de la red se dejó independiente el ramal del norte para la L4, que se une con la L3 por ese interminable pasillo que cualquier usuario asiduo intenta evitar. Su estrechez, rectitud y claustrofobia insalvables no tienen su origen en un mal día de ningún urbanista, sino en una cuestión muy prosaica: cuando se hizo la conexión de líneas esa zona del subsuelo ya había sido ocupada por un aparcamiento subterráneo y la única conexión posible entre metros sorteando los coches estacionados fue el túnel de las robustas vigas que sostienen dos manzanas del Plan Cerdà.

Otras simplemente fueron y ya no son. Véase el caso de Correus, que se puso en marcha en 1934 y funcionó durante cuarenta años como estación terminal, con una única vía y un único andén. En 1974, la ampliación de la L4 hacia el litoral implicó el derribo del andén para la construcción de una segunda vía que permitiera seguir el trayecto hacia la Barceloneta y el Poblenou. Hoy en día, pegándose a los cristales de los trenes, los más atentos logran divisar restos de anuncios que en los años setenta promocionaban yogures, candidatos políticos o remedios para la salud. Arqueología publicitaria solo visible a los ojos de los iniciados en la materia, y de los motoristas: los conductores de los trenes, que, en realidad, con la conducción automatizada actual, habitualmente se encargan de abrir y cerrar puertas, pero no de acelerar ni frenar. Así que —estamos avisados— no pararán en medio del túnel de la L4 para que tomemos la foto de esos antiguos anuncios.

El agua omnipresente

La ampliación de la mencionada L4 puso en evidencia lo que fue un reto importante en su día: el subsuelo de Barcelona es, en gran medida, húmedo, casi acuático. Siglos atrás, el agua llegaba a orillas de la muralla romana, donde hoy tenemos casas, calles, templos y restaurantes, en el llamado Gòtic Sud.

La orilla fue retrocediendo, pero siguen llegando aguas de las decenas de rieras y torrentes que bajan desde Collserola, antes a cielo abierto (fijémonos en los nombres de las

calles de Gràcia) y hoy en día por acuíferos, naturales o contruïdos, situados debajo de nosotros.

Construir en ciertos puntos no fue fácil: en la Barceloneta se llevó a cabo una proeza para lograr estabilizar el terreno. Y, con las dificultades, surgieron las sorpresas, como cuando se creyó haber hallado una bolsa de crudo y gas en el litoral barcelonés, pero, en realidad, se trataba de una fuga de los depósitos de la antigua Catalana de Gas.

Y el agua sigue estando allí. No se ve, pero se puede oír. Si uno se fija bien, en Arc de Triomf se ven unas rejillas en la pared que separa las vías. En momentos sin trenes ni megafonía, un oído atento consigue apreciar ahí una de las ocho bombas que día y noche evacúan las aguas freáticas subterráneas a colectores de alcantarillado, camiones cisterna y fuentes decorativas. Se calcula que, si dejaran de funcionar, en menos de diez horas las vías quedarían inundadas hasta la altura de los andenes. Confiemos en que jamás se llegue a comprobar.

La línea de Arc de Triomf, la L1 actual, fue, también en sus comienzos, una iniciativa privada de empresarios entusiastas de las que entonces eran nuevas tecnologías. Y, como hoy, pensaron en la integración de estas. Por ello, sus vías (de ancho ibérico) son más anchas que el resto de las que recorren la ciudad (de ancho internacional). Lo que durante medio siglo se conoció como el metro Transversal fue concebido inicialmente como una conexión entre la estación de los trenes procedentes del interior de la Península (y que llegaban por el sur de la ciudad) y los que venían de los Pirineos y más allá (que llegaban por el norte). Todavía hoy sus vías se pueden comunicar con las de Adif (antes Renfe) mediante un casi imperceptible cambio de agujas situado entre las estaciones de Universitat y Urgell.

Esta línea ha sido a la vez verdugo y salvadora de barceloneses. Quitó vidas con un accidente de construcción en abril de 1924, cuando varios obreros perecieron al hundirse el túnel que construían bajo la Gran Vía debido a los movimientos de tierras causados por los acuíferos. El agua como enemigo una vez más. Años después esa misma línea sería usada como refugio antiaéreo cuando, en plena Guerra Civil, la aviación italiana empezó a frecuentar Barcelona de

Estación de Aragón del Gran Metropolitano en los años treinta. Desde aquí la línea se dividía en sentido descendente en los ramales de La Rambla y la Vía Laietana.

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

© Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

La estación de Jaume I en septiembre de 1933. Hoy integrada en la línea 3, esta estación había sido originalmente la penúltima del ramal II del Gran Metro, que desde Aragón tomaba hacia la plaza de Urquinaona y, bajo la Vía Laietana, seguía hasta Correus.

acuerdo a la táctica franquista de desgaste de la retaguardia republicana. Los aviones italianos entraban en la ciudad siguiendo la carretera de Castelldefels (hoy C-31) hasta que avistaban el monumento de la plaza de Espanya, que identificaba el límite de la ciudad densa y, por consiguiente, el punto donde daban inicio a los bombardeos sobre la población civil. Miles de personas se salvaron escondiéndose en túneles, andenes y vestíbulos, pero otros centenares de barceloneses murieron corriendo hacia esas dependencias subterráneas.

La estación maldita

Una de las estaciones más castigadas fue la de Rocafort. Este hecho y una serie de suicidios en las décadas siguientes hicieron que, más adelante, los jefes de estación intentaran evitar que los destinaran a ella. Temían que, cuando el metro cerraba y se disponían a aguardar el tren que verificaba toda la línea, algún espectro apareciera en los andenes penumbrosos o los túneles negros, o bien en aquellas pantallas de televisión tan luminosas como poco precisas que se estilaban en los años sesenta.

Con la ampliación y la modernización de las líneas han desaparecido ciertos oficios: el de abrir y cerrar puertas desde uno de los vagones, el de validar billetes, el de acelerar y frenar (actualmente esta tarea la controlan unos sensores en cada estación), el de jefe de estación (ya nadie tiene que cruzar los dedos para que no le destinen a Rocafort) o el de verificar el tercer raíl (cuando la electricidad se suministraba a ras de suelo y bajar a la vía conllevaba el riesgo de morir electrocutado).

Han desaparecido de la vida diaria, pero, como toda la historia reciente del metro, su recuerdo se conserva en la memoria de nuestros vecinos y compañeros de viaje y en los azulejos de cada estación. Basta con dedicar a esta evocación un rato de calma e interés para que, sutilmente, nos surjan las preguntas y, con ellas, las ganas de conocer la historia subterránea de Barcelona, de la cual el metro protagoniza los últimos noventa años. Felicidades. ■

Se pueden ver dos vídeos sobre las rutas y las estaciones fantasma del metro de Barcelona en el móvil o en el web www.bcn.cat/bcnmetropolis/es/videos (en catalán).

Ramon Malla

Director de Líneas Automáticas de TMB

Oriol Pàmies

Periodista

A la vanguardia de los metros del futuro

Si cumples noventa años significa que has vivido mucho. En el caso del metro de Barcelona, ha sido una vida de crecimiento, maduración y actualización. El transporte se transforma una vez más para resolver la movilidad de una urbe que se proclama inteligente.

Si el metro ha estado históricamente vinculado al fenómeno de la hora punta, de las idas y venidas del trabajo o de los estudios, hoy se le pide que, además, atienda una pluralidad de situaciones y deseos de desplazamiento, de día y de noche, en laborables y en festivos, en el centro y en las periferias, y que lo haga manteniendo los atributos de rapidez, fiabilidad y seguridad que lo caracterizan. La ciudad evoluciona: la población se ha dispersado, se han creado nuevos equipamientos y polos de actividad, ha crecido el turismo, hay más personas mayores... Y también evolucionan los patrones de movilidad de la gente: el auge de la bicicleta coincide con una pérdida de prestigio del coche, se desata la fiebre de la conectividad, la información se recibe en dispositivos móviles y se comparte en tiempo real...

En este contexto, el “metro de siempre” no es suficiente, y lo será menos a medida que las demandas emergentes se afirmen y requieran respuestas. Las infraestructuras de larga vida deben ser proyectadas y realizadas para satisfacer necesidades a largo plazo. Por eso, hace ya un tiempo que en las ciudades, y también en Barcelona, estamos pensando en el metro del futuro y empezando a hacerlo realidad.

Escuchar a la gente y aplicar la tecnología

El metro que viene será el resultado de escuchar las demandas de la gente y aplicar las soluciones que la tecnología pueda aportar. Así, se espera que pueda absorber la demanda que se produzca en todo momento, tanto en las horas punta como en las horas valle (que ya no lo son tanto), que tenga una elevada fiabilidad, que pueda responder incluso en acontecimientos de ciudad masivos, que funcione más horas y no pare en determinadas noches, que proporcione información en tiempo real, sobre todo, en caso de incidencia... Y todo esto con costes inferiores y sin pérdida de las condiciones de seguridad.

El cambio ya es visible en los ámbitos tecnológicos y de la infraestructura, quizás no tanto en los aspectos organizativos, en los que contrasta la elevada formación de las

personas y el bajo valor añadido de trabajos rutinarios como vender billetes y conducir trenes. Y lo ideal es que todos vayan unidos.

En los sistemas ferroviarios, la tecnología ha evolucionado en diferentes etapas para responder a la preocupación principal: garantizar el movimiento seguro de cada tren en su itinerario por la vía, sin dejar margen de error. La culminación de este progreso la estamos viviendo ahora con la circulación de trenes sin conductor ni personal embarcado, en líneas automáticas como la 9 y la 10 de nuestro metro. Un ejemplo del salto adelante conseguido es que el posicionamiento de los trenes, que antes se medía en centenares de metros, ahora se puede precisar en centímetros, gracias a los sistemas de control basados en comunicaciones por radio (CBTC). Un avance en el que Barcelona ha sido pionera, ya que fue la primera ciudad del mundo en hacer circular un tren sin conductor con este sistema de control.

La tecnología también ha hecho posible que la mayoría de los dispositivos críticos de los metros actuales, tanto de los trenes como de las estaciones y los túneles, puedan ser monitorizados a distancia. Esto abre nuevas posibilidades de gestión eficiente del transporte, aumento de la fiabilidad, minimización del consumo, mejora de la información y la atención a los usuarios, refuerzo de la seguridad a través de la vigilancia inteligente de los espacios... La separación física entre los andenes y la zona de vías, mediante puertas automáticas sincronizadas con las puertas de los trenes, es otra pequeña revolución que añade confort y seguridad a los viajeros y que está relacionada con los metros automáticos. Barcelona instaló las primeras puertas de andén de España en el 2007, en la línea 11.

El aspecto físico ideal de los metros está cambiando y, por lo tanto, también el modo de construirlos. Las estaciones ya no son laberintos de pasillos y escaleras tortuosas, sino espacios diáfanos donde los flujos se ordenan lógicamente, sin barreras arquitectónicas entre la calle y los andenes, para que toda la población tenga las mismas posibilidades de acceso al transporte público, con una fuerte presencia del transporte vertical mediante ascensores, y donde los enlaces se han pensado para favorecer la intermodalidad. Los túneles no son tubos exigüos, sino que incorporan caminos de evacuación y espacios para maniobrar o aparcar trenes que pueden entrar en servicio en el momento idóneo.

Para insertar estas infraestructuras en zonas densamente pobladas o de orografía complicada, se utilizan tuneladoras de gran diámetro que dejan el túnel acabado y minimizan efectos en la superficie. De esta manera se están construyendo en gran parte las líneas 9 y 10.

El metro del futuro precisa una organización adecuada para aprovechar las ventajas que aporta la infraestructura y la tecnología. Como se eliminan tareas rutinarias, los puestos de trabajo tienen más contenido y resultan más polivalentes: se necesitan empleados con conocimientos técnicos, que tomen decisiones y que, al mismo tiempo, se relacionen con los viajeros. Estos nuevos perfiles son todavía más evidentes en las líneas automáticas, desde las personas en contacto con el público hasta la mayoría de puestos de los ámbitos de mantenimiento y operación. Con esta organización, el centro de control adquiere aún más importancia,

como el lugar en el que se integran las funciones y los sistemas.

El metro automático

Si hay un modelo que en muchos casos integra todos estos rasgos del metro del futuro, este es el metro automático, entendido como el conjunto de la línea: no solo la circulación de trenes, sino también la gestión de las estaciones. El avance hacia este modelo es rápido y decidido, según indican los datos del Observatorio de Metros Automáticos, organismo permanente de la Asociación Internacional de Transporte Público (UITP), que preside TMB y se coordina desde Barcelona. Actualmente, más de cuarenta líneas de metro, que suman más de seiscientos kilómetros, están automatizadas, y se espera que la expansión se acelere en los próximos años: cada década se han duplicado los kilómetros de línea de la anterior y, para la próxima, se espera que se tripliquen.

La mayoría de los nuevos metros se diseñan y construyen como automáticos, y es significativo constatar que, cuando una ciudad pone en servicio una línea automática, ya no vuelve a construir una nueva línea tradicional con conductores. Otra tendencia que marcará los próximos años es la conversión de líneas convencionales en automáticas, en lo que Barcelona es también un ejemplo, ya que en el año 2009 hizo una transformación en este sentido en la línea 11.

Más atractivo, más flexible, con más información de servicio, eficiente, sostenible, seguro: son rasgos del metro del futuro, en el que Barcelona ya trabaja desde hace un tiempo y del que se ha convertido en referencia internacional. La ambiciosa ampliación de la red que tenemos en curso, las líneas semicirculares 9 y 10, ha sido diseñada con estas características y está empujando a la adopción de pautas diferentes de organización y de relación con los viajeros, que ya han asumido como algo normal que en el tren no haya conductor y ni siquiera cabina. La puesta en servicio del sector Besòs de la línea, de once kilómetros de longitud, en el 2009-2010, ha supuesto el establecimiento de un buen banco de pruebas para este nuevo metro, que ya podemos considerar maduro.

A pesar de las dificultades que el contexto económico entraña a la hora de sacar adelante las grandes infraestructuras del país, las líneas 9 y 10 avanzan y se ha anunciado la puesta en servicio de una parte del sector sur, entre Aeroport T1 y Zona Universitària, para los primeros meses del 2016. Esto quiere decir que, en el plazo de poco más de un año, se añadirán cerca de veinte kilómetros y quince estaciones a la red de metro de Barcelona. Y un dato que no se puede pasar por alto: muy pronto el 25% del metro de Barcelona será completamente automático.

Así pues, no solamente se creará una nueva oferta de transporte rápido y masivo que atravesará los campus de la UB y la UPC, el recinto ferial de Montjuïc 2, Mercabarna, el Parque Logístico y los barrios residenciales de L'Hospitalet y El Prat de Llobregat, sino que, al mismo tiempo, se dará un paso firme para situar la red de transporte a la altura del siglo XXI. Porque, en términos de movilidad urbana, el reto es dar respuestas a los problemas de hoy y, en la medida de lo posible, adelantarse a los de mañana. ■

Jordi Nopca

Una pasión transversal y necesaria

Biblioteques particulars de Barcelona
Jaume Subirana. Fotografías de Víctor P. de Óbanos
Ayuntamiento de Barcelona
Barcelona, 2014
197 páginas

Aliento, vida y futuro: Dostoievski asociaba estas tres palabras a los libros. En el mundo actual se da un doble movimiento paradójico que consiste, por una parte, en el progresivo consumo digital de la cultura, y por la otra, en la reivindicación de los soportes físicos en los que esta ha sido transmitida. Del libro se resalta el diseño, la tipografía, la interlínea, el papel que se ha utilizado, el olor que desprende el volumen y la presencia acaparadora que aún tiene a través de las bibliotecas particulares. En *Biblioteques particulars de Barcelona*, Jaume Subirana investiga las colecciones de libros de trece barceloneses que han tenido o todavía tienen una profesión directamente relacionada con la letra impresa. Lo hace a partir de interesantes entrevistas, acompañadas de imágenes de la biblioteca y de la elección de cuatro libros que aprecie especialmente.

El recorrido empieza con el dramaturgo y guionista Josep Maria Benet i Jornet, que reconstruye su itinerario lector –se inicia con Julio Verne– y admite que procura dejar pocos libros, “porque no vuelven” y eso le “fastidia mucho”. La traductora y ensayista Simona Škrabec supo qué era la literatura después de devorar el *Ulises* de James Joyce, que no ha vuelto a leer por

miedo a “destrozarlo”. Dedicó todo un año a *Camino de sirga*, de Jesús Moncada, pero gracias a la meticulosidad de la lectura se vería con ánimos de traducirlo años después a su lengua, el esloveno. El dibujante Miguel Gallardo abre las puertas de su trinchera rebozante de cómics: destaca una selección del dibujante de *The New Yorker* Gluyas Williams, centrado en retratar figuras regordetas en ambientes urbanos.

Cada personaje tiene una manera diferente de convivir con su biblioteca. El doctor en filología románica Ramon Pla i Arxé tiene los 21.000 volúmenes de su colección “registrados en el ordenador”. El historiador Josep Fontana dedica habitaciones a cada bloque temático: al desbarajuste de su lugar de trabajo hay que añadir un cuarto dedicado a la literatura catalana de los siglos XIX y XX y otro a “la historia española, de 1808 a 1864”. El compositor Salvador Brotons se ha especializado en acumular partituras, y el experto en juegos Oriol Comas i Coma conserva una ingente cantidad de títulos relacionados con la lúdica disciplina en la que se ha especializado. El político Miquel Iceta recomienda una joya poco conocida de Lawrence Durrell, *Antrobus* –cuentos sobre un diplomático que le hacen “reír hasta llorar”–, y el físico Jorge Wagensberg no puede soportar que alguien le ordene la biblioteca, aunque reconoce que su desorden le ha obligado a volver a comprarse libros suyos.

Destaca también el gusto impecable de la pareja formada por la sinóloga Dolors Folch y el fundador de la editorial Empúries, Xavier Folch, que tiene casi 3.000 primeras ediciones de poesía catalana moderna. El testimonio de la bibliotecaria Teresa Rovira, fallecida el pasado mes de septiembre a los noventa y cinco años, es uno de los más valiosos: de la colección familiar, requisada por el bando franquista, solo pudo recuperar los volúmenes que estaban dedicados a su padre, Antoni Rovira i Virgili, o los que llevaban su nombre escrito. Gracias a esto, muchos años después de haber leído por primera vez *María Glòria*, de Dolors Monserdà, lo pudo volver a guardar en uno de los estantes de su casa. ■

Daniel Giralt-Miracle

Hacerle justicia a August Font

La Barcelona eclèctica. L'arquitectura d'August Font i Carreras (1854-1924)
Judith Urbano Lorente
Ayuntamiento de Barcelona
y Dux Editorial
Barcelona, 2014
224 páginas

Muy pocos barceloneses saben que en la parte alta de la ciudad hay una pequeña calle dedicada al arquitecto August Font i Carreras (1845-1924), y muchos menos conocen quién era este personaje o, si lo saben, no identifican sus obras. Por eso valoramos el trabajo que lleva a cabo con entusiasmo y desde hace años la Dra. Judith Urbano, profesora de historia del arte en la Escuela Técnica Superior de Arquitectura de la UIC, con el propósito de recuperar la memoria de Font, uno de los arquitectos más desconocidos y quizás también menos considerados de la arquitectura catalana de 1900. La última aportación de la Dra. Urbano en este sentido es el libro *La Barcelona eclèctica*, que acaban de publicar el Ayuntamiento de Barcelona y Dux Editorial. La obra constituye una nueva y oportuna reivindicación de este gran profesional, que fue ignorado por haber sido fiel a un estilo imperante en su época, el eclectismo, que, precisamente por su ambigüedad, quedó eclipsado por la potencia desbordante del modernismo que lo sucedió.

La mayoría de los arquitectos que estudiaron a finales del siglo XIX recibieron una formación de gran calidad académica en la que tenían un papel

destacado el cálculo de estructuras, el conocimiento de los materiales y el dibujo artístico y técnico, aunque estéticamente mirara atrás, como, por otra parte, se hacía en casi todas las escuelas coetáneas de arquitectura de Europa: los profesores estaban fascinados por las arquitecturas de la Grecia clásica, del mundo árabe, del románico y, sobre todo, del gótico, así como por elementos de las renacentistas o barrocas. Posteriormente, estas referencias las utilizarían “eclécticamente” en sus obras los alumnos, muchos de los cuales, como August Font o el también redescubierto Enric Sagnier, eran conscientes de que los tiempos cambiaban y de que también lo tenía que hacer la arquitectura, pero optaron por seguir fieles a la tradición historicista, en una decisión que, en primera instancia, pareció acertada, porque les comportó numerosos encargos por parte de las instituciones, la burguesía y la iglesia, que les confiaron muchos de sus edificios.

Por este motivo, *La Barcelona eclèctica* resultará de gran interés a todos los que quieran saber de nuestra arquitectura y acercarse con una mirada objetiva y abierta a August Font, figura que la Dra. Urbano contextualiza y analiza en la introducción y la conclusión de este libro, y de quien nos presenta con rigor las obras más relevantes que realizó en Barcelona (también trabajó para Tarragona, Vilafranca del Penedès, Tortosa y Zaragoza). Se trata de edificios que, como los lectores podrán constatar, no son solo emblemáticos, sino también muy conocidos, aunque en general se ignore quién es el autor. Me refiero al Instituto Frenopático de Les Corts, las fachadas de la iglesia de los Sants Just i Pastor y de la Catedral, la plaza de toros de las Arenas, el Palau de les Heures, el asilo de las Germanetes dels Pobres, la sucursal de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de la plaza de Sant Jaume o la iglesia de la Casa de la Caritat, y también a los desaparecidos Palacio de Bellas Artes de la Exposición Universal de 1888 y la espectacular Maison Dorée.

Este es, pues, un volumen que merece la pena leer porque nos permite comprender el talento y la valía de un arquitecto de gusto y técnicamente competente que, como reclama la autora, no puede ser olvidado. ■

Mercè Balada

Viaje a la ciudad de 1900 con Adolf Mas

Barcelona 1900. Els reportatges d'Adolf Mas

Blanca Giribet

Viena Edicions y Ayuntamiento de Barcelona

Barcelona, 2014

153 páginas

“¿Conocen a Adolf Mas? Pocos hay en Cataluña que puedan contestar negativamente a esta pregunta. Adolf Mas es uno de los hombres más populares en Barcelona y en todas las regiones catalanas donde hay una pila bautismal, una mitra episcopal, o un tálamo (*sic*) o un retablo, o simplemente una bella ventana gótica para reproducir a media altura de una fachada rústica. Él ha fotografiado en toda nuestra Cataluña...” *El Poble Català*, 20 de junio de 1915.

Ha pasado mucho tiempo desde 1915, cuando se escribieron estas líneas. En aquella época, Adolf Mas era uno de los fotógrafos más populares de Cataluña y, sin duda, el más internacional de todos. Nacido en Solsona en 1860, en el seno de una familia carlista e hijo de procurador, llegó muy joven a Barcelona, donde ejerció, por poco tiempo, el oficio de su padre.

Precisamente, fue el carlismo de su familia lo que le convirtió en fotógrafo. El hecho de que en 1897 acompañara al duque de Madrid, pretendiente carlista al trono de España, en un viaje por Europa y regresara con setenta magníficas fotos de los paisajes y de la aristocracia europea fue un buen bagaje para empezar su carrera. Poco después de este viaje ya había abierto una tienda de

material fotográfico en Barcelona y hacía de reportero gráfico. Fue, pues, uno de los pioneros de este oficio, ya que trabajó para las primeras publicaciones que incorporaron la fotografía para ilustrar las noticias de la Barcelona de principios de siglo, una ciudad vibrante, en constante transformación.

Adolf frecuentaba los ambientes culturales modernistas y las tertulias, como la de Els Quatre Gats, donde era reconocido por su sensibilidad tras el objetivo y por su entusiasmo, apreciado por su interés hacia el arte y popular por su buen humor. En este círculo fue donde entabló amistad con el pintor Ramon Casas y donde dos arquitectos, Puig i Cadafalch y Domènech i Montaner, le propusieron la tarea titánica de fotografiar y catalogar el patrimonio artístico y arqueológico de Cataluña.

Con el entusiasmo que lo caracterizaba, se entregó por completo a esta empresa y, en un primer impulso, hizo 25.000 negativos. Diseñó un sistema de archivo de fácil consulta y empezó a documentar el patrimonio catalán: nació de este modo el Archivo Mas, que pronto recibió encargos de todo el mundo.

El archivo, ampliado por su hijo Pelai y gestionado desde 1941 por el Instituto Amatller de Arte Hispánico, contiene 500.000 fotografías, principalmente del patrimonio artístico de Cataluña y del resto del Estado. Todavía hoy es uno de los archivos fotográficos privados de mayor prestigio por su valor histórico y documental, y recibe consultas de todo el mundo, como ha sido una constante desde su creación.

Si las fotografías del Archivo Mas son omnipresentes en libros y publicaciones, el Adolf Mas más personal ha quedado inédito y su obra como reportero es hoy prácticamente desconocida.

Blanca Giribet nos propone en este libro un delicioso recorrido por la Barcelona de principios del siglo XX de la mano de Adolf Mas. La mirada sensible del fotógrafo cede el protagonismo a las personas y convierte la ciudad en un escenario magníficamente retratado donde se vive el drama, como durante la Semana Trágica, pero también la fiesta, el trabajo y la diversión. Un viaje en que las miradas cómplices de los retratados nos acompañan en el redescubrimiento de nuestra ciudad, tal y como fue en uno de los momentos más brillantes de su historia. ■

© Bernat Cormand

Jenn Díaz
Escritora

Las cosas que se hacen en el Clot

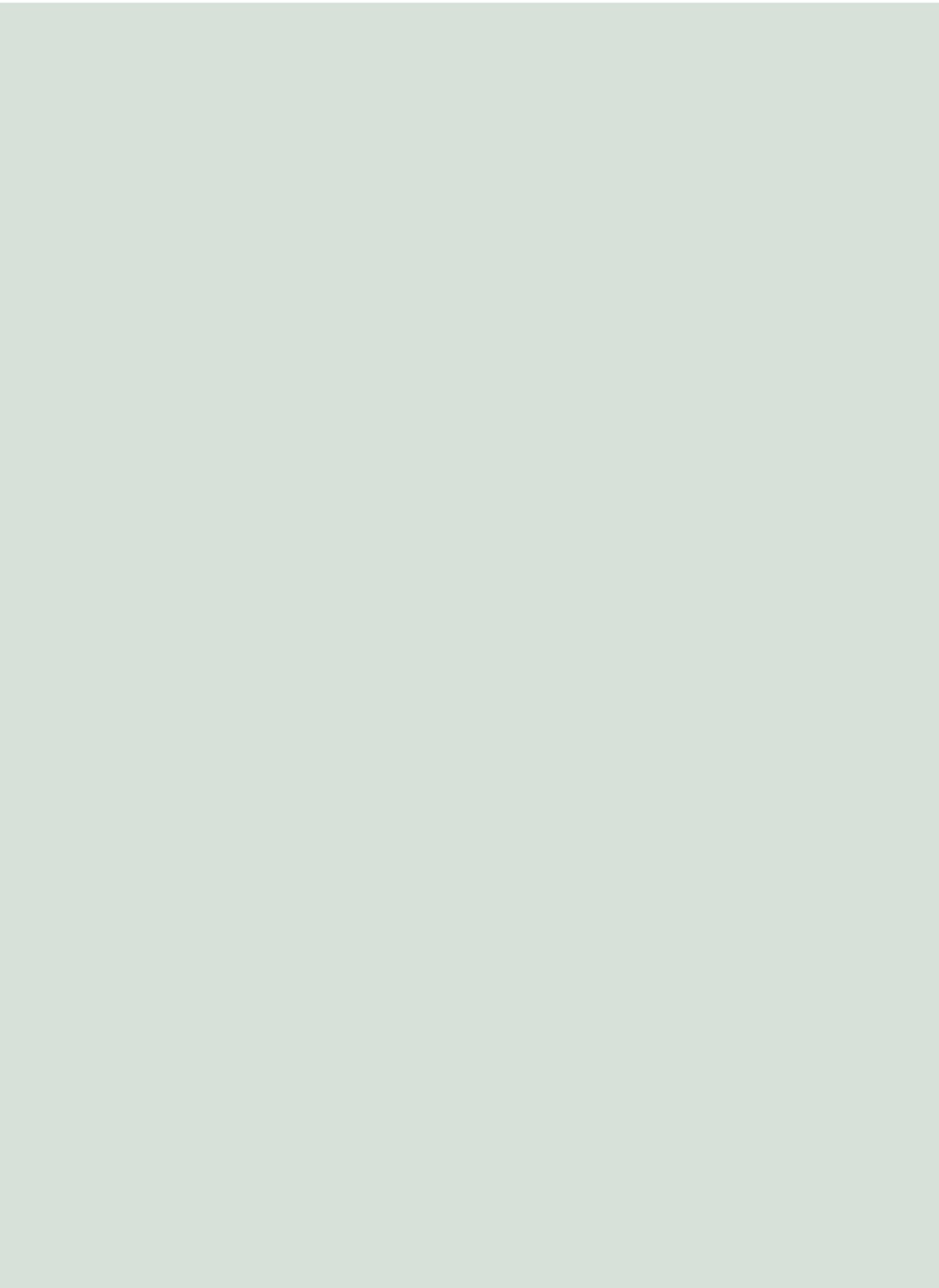
Mis amigos no acompañaban nunca a sus madres cuando iban a Barcelona –como si nosotros no fuéramos de Barcelona.

Mamá decía: “¡Venga, preparaos, que tenemos que hacer cosas en el centro!” E ir al centro quería decir, no sé, hacer una excursión, porque nosotros somos del Clot, que es como una ciudad pero no es una ciudad. Y si mamá decía preparaos, ya podíamos despedirnos de casa para todo el día, porque no volveríamos hasta la noche. Era una de las cosas que más me gustaban del Clot y también una de las cosas que menos me gustaban del Clot, porque perdía todo un día de verano para hacer cosas en el centro, cuando las cosas que yo quería hacer estaban allí, en el barrio. Lo que yo quería hacer en el barrio eran por ejemplo lo que hacían mis amigos, que no acompañaban nunca a sus madres cuando iban a Barcelona –como si nosotros no fuéramos de Barcelona. Cosas como ir por las casas preguntando a las abuelas si necesitaban ayuda, porque normalmente siempre la necesitaban y después nos daban unas monedas, y entonces el día era como si volviera a empezar, porque podíamos comprar algunas cosas que necesitábamos, que realmente necesitábamos, como por ejemplo un cigarro.

Nadie en el barrio nos quería vender tabaco porque todo el mundo conocía a nuestros padres y, si después nos enganchaban y nos preguntaban quién nos lo había vendido, no dudaríamos en delatarlos, así que nadie nos quería vender tabaco. Pero teníamos un amigo, bueno, menos que un amigo, porque solo hablábamos por el tabaco, y este amigo nos cogía la pasta, como él decía, y compraba un paquete entero, con intereses, como él decía.

Por eso aquel día que de repente mamá dijo que nos prepararíamos me enfadé tanto. Era verano, el amigo estaba de vacaciones y nos había dicho que hasta finales de agosto no volvería, y volvía exactamente el 27 de agosto, y era 27 de agosto. Aquellos meses de calor no fumamos, porque la gente seguía sin querer vendernos ni un cigarro, ¡ni uno!, que ya entiendo que no puedes vender un paquete, pero un cigarrillo, uno pequeñito, uno de nada..., pero nadie quería. Durante aquel verano prácticamente no ayudamos a ninguna abuela, y, si nos encontrábamos a alguna por la calle y nos pedía ayuda, después nos gastábamos el dinero en helados, que tampoco estaba mal, pero necesitábamos, necesitar de verdad, con urgencia, fumar. Si me iba, todos fumarían menos yo, y era tan injusto, porque algunos de ellos habían fumado algo porque robaban tabaco en su casa, pero en mi casa nadie fuma, y ya es extraño que un padre no fume, pues el mío no fuma.

Pedí de todas las maneras posibles no acompañarla, y mamá insistió también de todas las maneras posibles, y dije que odiaba el barrio: “¡Oodio el barrio!”, porque siempre igual, siempre con el centro, como si no fuera suficiente el Clot, como si el Clot fuera una mierda. “¡El Clot es una mierda!” Y, de la bofetada que me dio mamá, se me pasaron las ganas de fumar y de comer helados y de utilizar a las abuelas. Me vestí en silencio porque era mejor, mamá cuando se enfada es odiosa. Al salir ya me estaba esperando fuera, hablando con la vecina, y me di cuenta de que mi hermana no venía con nosotros, se quedaba con las amigas, y entonces empecé a resoplar hasta que mamá se giró y me miró dispuesta a pegarme allí en medio de la calle, ya he dicho que cuando se enfada es odiosa, y callé, que dicen que callado estoy más guapo. Cuando hacía veinte minutos que caminábamos, mamá se paró un momento y se apoyó en una pared, como mareada por el calor, y yo dije sin mirarla ni ayudarla ni hacerle caso: “Esto nos pasa por vivir en el Clot y querer ser como los del centro; porque es verdad, es lo que pienso, que tenemos que ir allí a comprar cosas para poder ser como ellos, que no se nos note que somos de un pueblo, porque es lo que parecemos”. Y mamá dijo: “Esto nos pasa por imbéciles”. ■

www.bcn.cat/bcnmetropolis
<http://twitter.com/bcnmetropolis>

**Ajuntament
de Barcelona**

